

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА
ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ІВАНЮК БОГДАН МИХАЙЛОВИЧ

УДК 336.143.012.8-045.52

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ
В УКРАЇНІ**

**Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством**

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Б.М. Іванюк

Науковий керівник: Онищенко Володимир Олександрович, доктор
економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України

Полтава – 2021

АНОТАЦІЯ

Іванюк Б.М. Формування економічної безпеки бізнесу в Україні.
– Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Міністерства освіти і науки України. – Полтава, 2021.

Дисертація присвячена розробленню теоретичних і методичних засад та практичних рекомендацій з формування економічної безпеки бізнесу в Україні. Досліджено еволюцію теорії економічної безпеки бізнесу та сучасні підходи. Розкрито сутність економічної безпеки бізнесу, визначено її місце в загальній системі бізнес-середовища й забезпечення економічної безпеки держави. Наведено об'єктно-суб'єктну характеристику системи економічної безпеки бізнесу. Досліджено передумови та чинники формування економічної безпеки бізнесу в Україні з урахуванням глобальних викликів і загроз.

Узагальнено загрози формуванню економічної безпеки бізнесу й інституційні деформації в Україні. Визначено основні загрозливі форми інституційних деформацій, що мають прояв в Україні (тіньова економіка, рейдерство, непродуктивний вплив капіталу, корупція). Ці форми інституційних деформацій є найбільшими за обсягами, соціально-економічними наслідками та реальними загрозами економічній безпеці бізнесу в сучасній Україні.

Запропоновано методологічні підходи до дослідження економічної безпеки бізнесу, визначено загальнонаукові й спеціальні методи, принципи, способи наукового пізнання. Розкрито методологічні засади оцінювання економічної безпеки бізнесу, цільовою функцією якої є оцінювання реальних тенденцій зміни інтегрального показника економічної безпеки бізнесу з урахуванням змін зовнішнього і внутрішнього середовища. Сформовано систему індикаторів оцінювання економічної безпеки бізнесу з урахуванням сучасних загроз та інституційних деформацій в Україні.

Проведено порівняльний аналіз бізнес-середовища як основи забезпечення економічної безпеки суб'єктів підприємництва. Визначено стимулятори й дестимулятори легкості ведення бізнесу в Україні в інституційній сфері. Узагальнено та систематизовано індикатори, що визначають критичність відставання України від середньосвітових параметрів конкурентоспроможності національної економіки. Це дало змогу виявити реальні загрози економічній безпеці бізнесу, пов'язані із занадто низьким рівнем розвитку фінансового ринку, макроекономічною й фінансовою нестабільністю в країні, неефективністю державного управління, низьким рівнем соціального захисту, зокрема незадовільним станом системи охорони здоров'я, що в умовах пандемії COVID-19 є джерелом появи принципово нових, максимально небезпечних загроз економічній безпеці бізнесу.

Обґрунтовано сукупність напрямів підвищення дієвості механізмів подолання ризиків з урахуванням існуючих особливостей економічної, політичної і соціокультурної ситуації в Україні.

Запропоновано нові підходи до визначення пріоритетів державної економічної політики, що вимагають переоцінювання ролі та впливу традиційних факторів на економічну безпеку бізнесу і формування бізнес-середовища (економічні, політичні, інституційні, інфраструктурні, соціокультурні й інші) та впровадження нових, більш дієвих економічних механізмів управління економікою на рівні як підприємств, так і країни в цілому, спрямованих на усунення бар'єрів, перешкод, ризиків, загроз, що змінюють умови реалізації потенціалу розвитку бізнесу в умовах посилення впливу глобальних викликів.

Запропоновано новий підхід до формування сприятливого бізнес-середовища, у якому на місце контролю з боку держави приходить розуміння необхідності створення умов для його вільного розвитку, де інституційні чинники мають діяти у напрямі забезпечення безпеки бізнесу, зменшення трансакційних витрат, підвищення рівня ефективності й сприятливості бізнес-середовища.

Дисертація є завершеним науковим дослідженням, у якому розроблено нові теоретичні положення, методичні підходи та практичні рекомендації щодо

формування й забезпечення економічної безпеки бізнесу в Україні.

Наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. Внесок автора в наукові праці, опубліковані у співавторстві, конкретизовано у списку публікацій.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні положення, методичні підходи та висновки, викладені в дисертаційній роботі, доведені до рівня прикладних рекомендацій, які у сукупності створюють обґрунтовану основу для побудови цілісної системи формування й підвищення рівня економічної безпеки бізнесу. Отримані наукові результати дослідження були використані підприємствами та організаціями при розробленні програмних документів щодо забезпечення економічної безпеки бізнесу.

Ключові слова: безпека, бізнес, економічна безпека бізнесу, загрози, формування бізнес-середовища, механізми подолання ризиків.

ABSTRACT

Ivanyuk B.M. Formation of economic security of business in Ukraine. – Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of economic sciences on a specialty 08.00.03 – economy and management of a national economy. – National University "Poltava Polytechnic named after Yuri Kondratyuk" of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Poltava, 2021.

The dissertation is devoted to the development of theoretical and methodological principles and practical recommendations for the formation of economic security of business in Ukraine. The evolution of the theory of economic security of business and modern approaches are investigated. The essence of economic security of business is revealed, its place in the general system of business environment and maintenance of economic security of the state is defined. The object-subject characteristic of the system of economic security of business is given. The preconditions and factors of formation of economic security of business in

Ukraine taking into account global challenges and threats are investigated. Threats to the formation of economic security of business and institutional distortions in Ukraine are generalized.

A comparative analysis of the business environment as a basis for ensuring the economic security of business entities. Incentives and disincentives for ease of doing business in Ukraine in the institutional sphere have been identified. The indicators that determine the criticality of Ukraine's lag behind the world average parameters of the competitiveness of the national economy are generalized and systematized. This made it possible to identify real threats to the economic security of business associated with too low level of financial market development, macroeconomic and financial instability in the country, inefficiency of public administration, low level of social protection, in particular the unsatisfactory state of the health care system. The COVID-19 pandemic is a source of fundamentally new, most dangerous threats to the economic security of business.

The main threatening forms of institutional distortions that are manifested in Ukraine (shadow economy, raiding, unproductive outflow of capital, corruption) have been identified. These forms of institutional distortions are the largest in terms of volume, socio-economic consequences and real threats to the economic security of business in modern Ukraine.

Methodological approaches to the study of economic security of business are proposed, general and special methods, principles, methods of scientific knowledge are determined. The methodological principles of assessing the economic security of business are revealed, the objective function of which is to assess the real trends of change of the integrated indicator of economic security of business taking into account changes in the external and internal environment. A system of indicators for assessing the economic security of business has been formed, taking into account current threats and institutional distortions in Ukraine. The dependence and sensitivity of business economic security to the most dangerous threats are established and the modeling of their influence is carried out.

The set of directions of increase of efficiency of mechanisms of overcoming of risks, taking into account existing features of economic, political and sociocultural

situation in Ukraine is substantiated.

New approaches to defining the priorities of state economic policy are proposed, which require reassessment of the role and impact of traditional factors on economic security and business environment (economic, political, institutional, infrastructural, socio-cultural and others) and the introduction of new, more effective economic management mechanisms. both at the level of enterprises and the country as a whole, aimed at eliminating barriers, obstacles, risks, threats that change the conditions for realizing the potential of business development in the context of increasing global challenges.

A new approach to creating a favorable business environment is proposed, where the state controls the understanding of the need to create conditions for its free development, where institutional factors should act to ensure business security, reduce transaction costs, increase efficiency and favorable business environment. The mechanism of the safety-oriented business environment formation in Ukraine is developed.

The dissertation is a completed scientific research, which develops new theoretical provisions, methodological approaches and practical recommendations for the formation and economic security of business in Ukraine. Scientific provisions, conclusions and recommendations submitted for defense, obtained by the author himself. The author's contribution to the co-authored scientific works is specified in the list of publications.

The practical significance of the obtained results is that the theoretical provisions, methodological approaches and conclusions presented in the dissertation are brought to the level of applied recommendations, which together create a sound basis for building a holistic system of formation and improving the economic security of business. The obtained scientific results of the research were used by enterprises in the development of software documents to ensure the economic security of business.

Key words: security, business, economic security of business, threats, formation of business environment, mechanisms of overcoming risks.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Іванюк Б. М. Вимірювання та оцінювання рівня корумпованості держави в сучасних умовах / С. В. Онищенко, Б. М. Іванюк, Д. В. Голозубова // Економіка і регіон. – 2017. – № 6 (67). – С. 17–27. *Особистий внесок: досліджено методи оцінювання корупції, проведено й узагальнено соціологічне опитування у вигляді формалізованого особистого інтерв'ю, націленого на вивчення ділової корупції.*

2. Ivanyuk B. The impact of the external environment on the economic security of Ukrainian business / S. Onyshchenko, O. Maslii, B. Ivanyuk // Economics and Region. – 2020. – № 1 (76). – P. 22–29. *Особистий внесок: виконано аналіз динаміки ключових показників регуляторного клімату в Україні, визначено конструктивний та деструктивний вплив чинників зовнішнього середовища на економічну безпеку бізнесу.*

3. Іванюк Б. М. Компаративний аналіз безпекоорієнтованості бізнес-середовища в Україні / Б. М. Іванюк // Вісник Херсонського національного технічного університету. – Херсон : ХНТУ, 2020. – № 3 (74). – С. 171–176.

4. Іванюк Б. М. Нові орієнтири державної економічної політики щодо формування сприятливого бізнес-середовища та забезпечення безпеки бізнесу / Б.М. Іванюк // Фінансовий простір. – 2020. – № 3 (39). – С. 183–190.

Статті в наукових виданнях іноземних держав та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз:

5. Ivanyuk B. The Impact of External Threats to the Economic Security of the Business / S. Onyshchenko, O. Maslii, B. Ivanyuk // 7th International Conference on Modeling, Development and Strategic Management of Economic System : Collection of scientific articles. – Paris : Atlantis Press, 2019. – P. 156–160. *Особистий внесок: виділено основні завдання побудови системи економічної безпеки бізнесу з урахуванням основних об'єктів та суб'єктів безпеки.*

6. Ivanyuk B. Methodical Approach to Optimization of Housing Cost in the Housing Market of Ukraine / O. V. Komelina, L. H. Shcherbinin, S. A. Shcherbinina, B. M. Ivanyuk // ICBI 2019 : Proceedings of the 2nd International Conference on Building Innovations. – P. 609-616. (Scopus).
Особистий внесок: досліджено особливості розвитку будівельного бізнесу.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

7. Іванюк Б. М. Об'єктно-суб'єктна характеристика змісту поняття «економічна безпека бізнесу» / Б. М. Іванюк // Економічна безпека: держава, регіон, підприємство : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. з міжнар. участю, 15 груд. 2017 р. – 25 січ. 2018 р. – Полтава : ПолтНТУ, 2018. – С. 194-196.

8. Ivanyuk B. Problems of ensuring the economic security of business // Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 15 жовт. 2019 р. – Полтава : ПолтНТУ, 2019. – С. 106-108.

9. Іванюк Б. М. Виклики економічній безпеці бізнесу в умовах діджиталізації / О. А. Маслій, Б. М. Іванюк // NEW ECONOMICS : матеріали Міжнар. наук. форуму «NEW ECONOMICS – 2019» (м. Київ, 14-15 листоп. 2019 р.): в 2 т. / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – К. : ІЕП НАН, 2019. – Т. 1. – С. 86-89. *Особистий внесок: виявлено та систематизовано виклики економічній безпеці бізнесу в процесі ґрунтовної трансформації національної економіки під впливом процесів цифровізації.*

10. Іванюк Б. М. Характеристика бізнес-середовища та особливості його формування в Україні / Б. М. Іванюк, І. В. Турчин // Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність : матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. молодих вчених, студентів та аспірантів, 11 черв. 2020 р., м. Полтава. – Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. – С. 193-197. *Особистий внесок: охарактеризовано детермінанти середовища прямого та непрямого впливу на економічну безпеку бізнесу в Україні.*

11. Іванюк Б. М. Небезпека пандемії COVID-19 економічній безпеці бізнесу в Україні / О. А. Маслій, Б. М. Іванюк // The XIII International scientific and practical conference «Perspectives of world science and education» (September 9-11, 2020). – Osaka, Japan : CPN Publishing Group, 2020. – P. 195-199. *Особистий внесок: узагальнено особливості впливу пандемії COVID-19 на економічну безпеку бізнесу та визначено напрями державної підтримки бізнесу в умовах кризи.*

12. Іванюк Б. М. Оценка финансовой безопасности – инструмент обеспечения экономической безопасности бизнеса / Б. М. Иванюк // Современные тенденции и перспективы развития национальных экономик в условиях вызовов мировой пандемии : материалы Междунар. науч.-практ. Интернет-конф., 17 сент. 2020 г. – Нур-Султан : Евраз. нац. ун-т им. Л. Н. Гумилева, 2020. – С. 185-190.

13. Іванюк Б. М. Державна політика зміцнення економічної безпеки бізнесу в Україні / Б. М. Іванюк // Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 22 жовт. 2020 р. – Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. – С. 110–112.

ЗМІСТ

ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	20
1.1. Економічна безпека бізнесу: зміст та значення в сучасних наукових дослідженнях	20
1.2. Передумови, чинники, загрози та інституційні деформації формування економічної безпеки бізнесу	44
1.3. Вплив зовнішнього середовища на формування економічної безпеки бізнесу в Україні	64
Висновки до розділу 1	71
Список використаних джерел до розділу 1	73
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ІНСТИТУЦІЙНИХ ДЕФОРМАЦІЙ ТА ПЕРЕШКОД ФОРМУВАННЮ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ	82
2.1. Компаративний аналіз бізнес середовища в Україні	82
2.2. Методичні підходи до оцінювання економічної безпеки бізнесу	104
2.3. Оцінювання впливу поширення тінізаційної та корупційної складової на формування економічної безпеки бізнесу	122
Висновки до розділу 2	142
Список використаних джерел до розділу 2	145

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ	151
3.1. Нові пріоритети державної економічної політики щодо формування сприятливого бізнес-середовища й забезпечення економічної безпеки бізнесу в умовах посилення глобальних викликів	151
3.2. Методичні засади до оцінювання керованості та результативності використання складових бізнес-середовища України	167
3.3. Механізм формування інтегрованої системи забезпечення економічної безпеки бізнесу та вдосконалення бізнес-середовища	178
Висновки до розділу 3	196
Список використаних джерел до розділу 3	198
ВИСНОВКИ	204
ДОДАТКИ	207

ВСТУП

Актуальність теми. Складний трансформаційний процес в економіці України, який протікає під дією глобальних викликів, історичних чинників та економічних законів, непомірно затягнутий останнім часом супроводжується й кризовими явищами та негативними тенденціями розвитку бізнес-середовища. За останні тридцять років в Україні бізнес зазнав численних випробувань і продовжує перебувати в зоні економічної турбулентності.

Стійкість та стабільність економічної діяльності суб'єктів підприємництва залежать від впливу чинників зовнішнього підприємницького середовища, зокрема несподіваних змін ринкової кон'юнктури й умов діяльності в конкретному ринковому сегменті, недобросовісної конкуренції, інституційних деформацій, характеру взаємодії з органами публічної влади та інших. Сучасні тенденції ділової активності бізнесу демонструють його неготовність до викликів, кризових явищ та накопичення внутрішніх дисбалансів. Створення сприятливого бізнес-середовища як основи економічної безпеки бізнесу передбачає розв'язання проблем захисту прав і збалансування інтересів стейкхолдерів, адже економічна безпека бізнесу в сучасних умовах перетворюється на одну з основних конкурентних переваг суб'єкта господарювання та є передумовою економічного розвитку України.

Визначенню й узагальненню проблем економічної безпеки держави присвячено фундаментальні та прикладні дослідження вітчизняних учених, таких як: О. Барановський, Д. Буркальцева, З. Варналій, Т. Васильців, О. Власюк, В. Горбулін, Я. Жаліло, Т. Ковальчук, О. Комеліна, В. Маргасова, В. Мартинюк, С. Онищенко, С. Пирожков, А. Сухоруков, В. Шлемко, Н. Юрків та інші. Вплив зовнішнього середовища на підприємницьку діяльність з позицій менеджменту розглянуто такими вченими, як Ф. Котлер, Дж. А. Касліоне, М. Мескон, Р. Дункан, П. Друкер. Проблеми формування бізнес-середовища в Україні й вплив соціально-економічних чинників на ефективність діяльності суб'єктів господарювання висвітлено в дослідженнях

науковців, таких як: І. Біла, А. Бойко, М. Мельник, Н. Насікан, С. Страшний, Г. Швець та ін. Дослідження концептуальних засад економічної безпеки підприємства наведені у роботах І. Бланка, З. Живко, О. Ілляшенко, О. Кириченка, Г. Козаченко, Т. Клебанової, В. Онищенко, Н. Роварчука, Г. Швиданенка, Л. Шемаєвої, С. Шкарлета, Л. Шульженко й інших. Високо оцінюючи ґрунтовні напрацювання та достатньо високий інтерес до сфери економічної безпеки підприємства, необхідно зазначити, що поза увагою вчених залишається проблема дослідження економічної безпеки бізнесу, впливу на неї бізнес-середовища з урахуванням конструктивної/деструктивної дії впливу чинників і загроз. Вирішення цієї проблеми набуває особливої гостроти в умовах епідеміологічної небезпеки та глобальних викликів. Динамізм і поліструктурність процесів формування й розвитку бізнес-середовища та його безпечне функціонування, недостатня їх дослідженість зумовили вибір теми, визначення мети і завдань дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконувалась у межах науково-дослідних робіт кафедри фінансів, банківського бізнесу та оподаткування Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» в рамках прикладної держбюджетної науково-дослідної роботи за темою «Методологічні засади забезпечення соціально-економічної безпеки регіону» (номер держреєстрації 0118U001096, 2018 – 2019 рр.), у межах якої автором виокремлено концептуальні положення щодо формування безпекоорієнтованого бізнес-середовища на регіональному рівні й обґрунтовано методичний підхід до оцінювання рівня економічної безпеки бізнесу з використанням індикаторного підходу.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних положень та розроблення методичних і практичних рекомендацій щодо формування й забезпечення економічної безпеки бізнесу в Україні.

Для досягнення поставленої мети в дисертації сформульовано та розв'язано такі завдання:

розкрити етапи еволюції наукових поглядів та узагальнити теоретичні підходи до визначення понять «безпека», «економічна безпека бізнесу»;

обґрунтувати передумови й чинники формування економічної безпеки бізнесу в умовах глобальних викликів і загроз;

дослідити вплив зовнішнього середовища на формування економічної безпеки бізнесу в Україні;

визначити сучасні тенденції бізнес-середовища в Україні та ідентифікувати загрози економічній безпеці бізнесу;

обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення методичних засад оцінювання економічної безпеки бізнесу з урахуванням інституційних деформацій;

оцінити вплив поширення тінізації економіки й корупційної складової на формування економічної безпеки бізнесу в Україні;

розробити орієнтири вдосконалення державної економічної політики щодо формування сприятливого бізнес-середовища та забезпечення економічної безпеки бізнесу;

запропонувати механізм формування інтегрованої системи забезпечення економічної безпеки й удосконалення бізнес-середовища в Україні.

Об'єктом дослідження є процеси формування і забезпечення економічної безпеки бізнесу в Україні.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів формування економічної безпеки бізнесу й обґрунтування орієнтирів державної економічної політики та механізму вдосконалення бізнес-середовища в Україні.

Методи дослідження. Науково-теоретичною й методологічною основою дисертаційної роботи є фундаментальні положення економічної теорії, сучасні теорії безпеки та управління національним господарством на засадах сталого розвитку.

У процесі розв’язання поставлених завдань у роботі використовувалися загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, а саме: теоретичного узагальнення, наукової абстракції та системного аналізу – при дослідженні теоретичних засад економічної безпеки бізнесу в Україні; економіко-статистичний і графічний – при визначенні тенденцій зміни рівня економічної безпеки бізнесу; порівняльного аналізу – у ході встановлення причиново-наслідкових зав’язків, класифікації й систематизації даних, кореляційно-регресійного аналізу – при встановленні залежності економічної безпеки бізнесу від інституційних деформацій; метод інтегрального оцінювання – при формуванні системи індикаторів економічної безпеки з урахуванням змін зовнішнього середовища; методи компаративного аналізу – при виявленні стимуляторів/дестимуляторів економічної безпеки бізнесу, математичного моделювання – при оцінюванні впливу інституційних чинників (тіньова економіка й корупція) на формування економічної безпеки бізнесу, системний підхід і аналіз – при обґрунтуванні механізму формування інтегрованої системи забезпечення економічної безпеки й удосконалення бізнес-середовища в Україні.

Інформаційну та статистичну основу дисертації становлять законодавчі та нормативно-правові акти Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, укази Президента України, статистичні дані Світового банку, Європейського Союзу, Державної служби статистики України, офіційні дані Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерства фінансів України, Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», матеріали інформаційно-аналітичних звітів міжнародних і вітчизняних економічних організацій, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених у сфері управління національним господарством, економічної безпеки бізнесу, а також власні дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів. У результаті проведеного дослідження отримано такі наукові результати:

удосконалено:

концептуальні засади формування економічної безпеки бізнесу, котрі передбачають визначення пріоритетів безпечного та сприятливого бізнес-середовища, підвищення рівня економічної безпеки шляхом удосконалення державної економічної політики й формування інтегрованої системи забезпечення економічної безпеки та вдосконалення бізнес-середовища, що спрямовані на усунення бар'єрів, перешкод, ризиків, загроз, які змінюють умови реалізації потенціалу розвитку бізнесу в умовах посилення впливу глобальних викликів;

визначення сутності поняття «економічна безпека бізнесу», що, на відміну від існуючих підходів, розглянуто з позиції функціонального та захисного підходів як умови функціонування суб'єкта господарювання, за яких забезпечується стійкий розвиток бізнесу, ефективне використання усіх видів наявних ресурсів і підприємницьких можливостей, гармонізації інтересів бізнесу (захист права власності, належні умови функціонування, досконалість інституційного забезпечення), спрямовані на захист від негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз і небезпек;

підходи до систематизації особливостей прояву інституційних деформацій бізнес-середовища, а саме: тінізації економіки, поширення корупції, опортуністичної поведінки економічних агентів, рейдерства, ухилення від сплати податків, погіршення якісних характеристик власності та законодавчого забезпечення. Це дозволяє запровадити **механізм зміни** викривлення інституціональних форм економічної системи;

методичні засади оцінювання впливу загроз на економічну безпеку бізнесу з урахуванням середовища непрямого впливу, характерних корупційних загроз і тінізації економічної діяльності, що дало змогу ідентифікувати найбільш важливі проблеми економічної безпеки бізнесу, здійснити моделювання процесу впливу бізнес-середовища на економічну

безпеку бізнесу, а також методичні підходи до оцінювання сприятливості бізнес-середовища та його критично важливих складових;

набули подальшого розвитку:

науковий підхід до визначення впливу негативних чинників на стан економічної безпеки бізнесу, який, на відміну від інших підходів, полягає в переході від безпечного до небезпечного стану економічної безпеки, що призводить до порушення стійкості, стабільності, здатності до розвитку бізнес-процесів;

підходи до визначення пріоритетів державної економічної політики, які вимагають переоцінювання ролі й впливу традиційних факторів на економічну безпеку бізнесу і формування бізнес-середовища (економічні, політичні, інституційні, інфраструктурні, соціокультурні та ін.); впровадження нових, більш дієвих економічних механізмів управління економікою як на рівні підприємств, так і країни в цілому, спрямованих на усунення бар'єрів, перешкод, ризиків, загроз, котрі змінюють умови реалізації потенціалу розвитку бізнесу в умовах посилення впливу глобальних викликів. Ці підходи, на відміну існуючих, передбачають оцінювання безпечного розвитку бізнесу України за критеріями креативності, інноваційності, технологічної активності підприємництва, що визначають присутність українського бізнесу в нових сегментах міжнародних ринків;

механізм формування безпекоорієнтованого середовища національної економіки, де на місце контролю з боку держави приходить розуміння необхідності створення умов для вільного розвитку бізнесу, а інституційні чинники мають діяти у напрямі забезпечення його безпеки, зменшення трансакційних витрат, підвищення ефективності та сприятливості бізнес-середовища.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні положення, методичні підходи та висновки, викладені в дисертаційній роботі, доведені до рівня прикладних рекомендацій, які у сукупності створюють обґрунтовану основу для побудови цілісної системи

формування економічної безпеки бізнесу.

Отримані наукові результати, основні положення й пропозиції, які мають практичну значущість, пройшли апробацію та впроваджені у діяльність: Українського національного комітету Міжнародної торгової палати (ICC Ukraine) (довідка № 389 від 07.12.2020, м. Київ) при вдосконаленні механізмів управління економікою як на рівні підприємств, так і країни в цілому, спрямованих на усунення бар'єрів, перешкод, ризиків, загроз, що змінюють умови реалізації потенціалу розвитку бізнесу в умовах пандемії COVID-19; Спілки підприємців малих, середніх і приватизованих підприємств України (довідка № 75/1 від 17.12.2020) при розробленні Програми дій Ради та виконавчої дирекції Спілки щодо запровадження механізму формування інтегрованої системи забезпечення економічної безпеки бізнесу в Україні; ТОВ «Рош Україна» (довідка № 342 від 10.12.2020) в процесі підготовки внутрішніх нормативно-правових документів, якими визначається порядок своєчасного виявлення та запобігання як зовнішнім, так і внутрішнім небезпекам та загрозам.

Результати науково-прикладних розробок доповнюють розділи фундаментальних курсів навчальних дисциплін, зокрема в процесі викладання таких як: «Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки підприємства», «Сучасні наукові дослідження у галузі економічної безпеки», «Методологія наукових досліджень» у Національному університеті «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (довідка № 52-9-1926 від 08.10.2020).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним науковим дослідженням, у якому розроблено нові теоретичні положення, методологічні підходи та практичні рекомендації щодо формування економічної безпеки бізнесу в Україні. Наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. Внесок автора в наукові праці, опубліковані у співавторстві, конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи пройшли апробацію й отримали схвальну оцінку на

міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та круглих столах, у тому числі: Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Економічна безпека: держава, регіон, підприємство» (м. Полтава, 2018); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи» (м. Полтава, 2019, 2020); Міжнародному науковому форумі «NEW ECONOMICS – 2019» (м. Київ, 2019); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції молодих вчених, студентів та аспірантів «Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність» (м. Полтава, 2020); The XIII International scientific and practical conference «Perspectives of world science and education» (Osaka, Japan, 2020); Международной научно-практической интернет-конференции «Современные тенденции и перспективы развития национальных экономик в условиях вызовов мировой пандемии» (Казахстан, 2020).

Публікації. Основні результати дослідження за темою дисертації опубліковано в 13 наукових працях, з яких 6 статей у наукових фахових виданнях, у тому числі 4 статті – у наукових виданнях, котрі рецензуються у міжнародних наукометричних базах даних (із них 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав), 1 стаття – у науковому виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази даних Scopus, шість тез доповідей у матеріалах науково-практичних конференцій. Загальний обсяг публікацій – 5,3 друк. арк., з котрих 3,5 друк. арк. належать особисто автору.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 227 сторінок комп'ютерного тексту, що містить 40 рисунків, 16 таблиць, а також 11 додатків. Список використаних джерел налічує 201 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

1.1. Економічна безпека бізнесу: зміст та значення в сучасних наукових дослідженнях

Пандемія COVID-19 сколихнула всю світову спільноту й зумовила всі країни переосмислити зміст поняття «безпека», водночас, засвідчила недосконалість національних систем кризового менеджменту, неготовність країн до ефективної боротьби з масштабною епідемією.

Вірусна небезпека та її наслідки призвели до поглиблення економічної кризи в суспільстві. Небезпека пандемії COVID-19 стала не лише перевіркою здатності органів державного управління, місцевого самоврядування, економіки та національної безпеки протистояти значним викликам і загрозам, а й виявила суттєві проблеми в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Унаслідок цього в Україні досить поширеними стали такі економічні явища, як банкрутство підприємств, їх збитковість, зменшення податкових надходжень до бюджету, зростання безробіття та значна міграція трудового потенціалу.

Так пандемія COVID-19 створила перешкоди для роботи підприємств реального сектору економіки, сповільнено темпи зростання економіки України майже вдвічі. Таку інформацію надає Віденський інститут міжнародних економічних досліджень. Зростання ВВП України цього року очікувалося на рівні 3,6%, але коронавірус все змінив. Виходячи з нових реалій найбільш реалістичним можна вважати, що ВВП України зросте 2020 року на лише 1,9 відсотка [1].

У наш час поняття «безпека» починає вживатися все ширше у найрізноманітніших випадках. Із цього слідує, що це поняття є багатограним і багатоаспектним, адже передбачає множинність його тлумачення та застосування [2].

В останні десятиліття економічна безпека перетворилася на необхідну

умову розвитку економіки будь-якої країни, її регіонів та підприємств, адже останнім часом у світі виникають нові процеси, явища та тенденції, змінюється перебіг звичних процесів, відбувається їхня трансформація, що не лише відкриває нові можливості перед економіками країн, а й є загрозами, реалізація яких, якщо не звертати на них увагу, здатна нанести економіці країни іноді непоправні збитки.

Економічна безпека сьогодні є міждисциплінарним поняттям, що розглядається на різних рівнях – від окремого індивіда до світової економіки. Одним із системоутворюючих рівнів економічної безпеки є бізнес. Науково-методологічний підхід дослідження визначають інструментарій дослідження теоретичних основ, виявлення взаємозв'язків, передумов та чинників формування економічної безпеки бізнесу, окреслення сучасних тенденцій бізнес-середовища, перспективи формування безпечного бізнес-клімату та підвищення рівня економічної безпеки на різних рівнях суспільної ієрархії, оскільки наявний взаємозв'язок між забезпеченням сприятливого економіко-правового середовища бізнесу, вільної підприємницької діяльності, розвитку бізнес-структур, соціально-економічного зростання держави та формування системи безпеки національної економіки.

Досліджуючи сутність та категоріальну визначеність економічної безпеки бізнесу скористаємося загальнонауковими та спеціальними методами економічної науки. Вихідним методологічним базисом наукового дослідження є економічна безпекологія та формування бізнес-середовища.

Проблема забезпечення економічної безпеки держави є головним пріоритетом й характеризується великою кількістю функціональних елементів та чинників, які її визначають. У зв'язку з цим обґрунтування теоретичних засад поняття «економічна безпека бізнесу» потребує узгодження із системою економічної безпеки держави, її структурними складниками, а також визначення місця економічної безпеки підприємницької діяльності у цій системі, здійснення ієрархічної декомпозиції рівнів управління безпекою національної економіки [3, с. 9-10].

Проблема безпеки розглядалася ще з часів античності переважно у філософському та релігійному аспектах. Слід зазначити, що термін «безпека» почав вживатися ще з 1190 р. і на той час означав спокійний стан духу людини, яка вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки. Проте в такому значенні він не прижився в лексиці народів Західної Європи і до XVII ст. був рідковживаним.

На основі ретроспективного аналізу наукових поглядів встановлено, зміст категорії «безпека» як стану захищеності від ризиків і загроз життєво важливих інтересів й цінностей та опосередкованої відсутності для людини небезпеки. Так, безпеку теорій і концепцій у філософії розглянуто у працях позитивістів К. Поппера, Т. Куна, І. Лакатоса, П. Фейєрабенда. Теорії, з одного боку, мають відображати загальну концепцію науки, а з іншого – вносити новизну в дослідження наявних проблем.

На теперішньому етапі розвитку людства, незважаючи на начебто зрозумілу змістовну наповненість поняття безпеки, у зарубіжній та вітчизняній літературі застосовується кілька десятків тлумачень, що свідчить про неоднозначність його змісту, а також відсутність єдиного наукового підходу до визначення цієї дефініції.

Безпека трактується як здатність того або іншого явища зберігати свої найважливіші властивості при руйнуючих діях з боку якихось інших явищ [4]. Акцент більшою мірою робиться саме на істотних властивостях явища, втрата яких означає, що дане явище перестав бути самим собою. Під безпекою розуміють також систему гарантій, що забезпечує явищу його нормальний розвиток.

Переважає більшість дослідників під безпекою розуміють сукупність умов та чинників, які забезпечують нормальне функціонування, розвиток людини і суспільства. Визначають безпеку і як відсутність суперечностей, які б могли привести соціально-економічну систему або людину до загибелі, тобто, будь-яка людина і будь-яка соціально-економічна система здійснюють певну діяльність, щоб ці суперечності вчасно виявити і вирішити. Така діяльність має ту ж загальну структуру, що і будь-яка інша, але зі своїм специфічним наповненням.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека тлумачиться як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [5].

Узагальнюючи існуючі визначення, можна зазначити, що безпека у широкому науковому сенсі виступає як стан об'єкта в системі його зв'язків з погляду здатності до самовиживання і розвитку, при якому об'єкт надійно захищений і зберігає свої основні характеристики під негативним впливом руйнівних чинників (внутрішніх і зовнішніх загроз) та достатній для його життєдіяльності та розвитку. З позиції системного підходу, безпека є об'єктивним соціально-економічним явищем. В сучасних умовах актуалізується проблематика безпеки, яка перетворюється на науку – безпекологію і є порівняно новою галуззю знань. Фундаментальною категорією безпекології є поняття «економічна безпека», що розглядається стосовно будь-якого суб'єкта – держави, регіону, підприємства, особи чи процесу тощо.

У сучасній західній економічній літературі економічна безпека не є предметом детального дослідження, а вивчається переважно в контексті двох самостійних течій: теорії катастроф (І. Зіман, І. Касетті, Дж. Колата, Е. Ласло, Т. Оліва) [6] та теорії ризиків (Р. Кеске, Дж. Кларк, К. Єрроу [7]).

Ф. Рузвельт розглядає економічну безпеку через призму таких соціальних чинників, як «гідне житло, добра освіта, соціальний захист, розумний дохід в обмін на продукцію та достатній рівень зайнятості населення» [8, с. 375].

Економічну безпеку можна вважати також зворотною стороною економічного суверенітету, а економічний суверенітет, в свою чергу, визначається як власність народу на національне багатство та право уповноважених ним органів проводити незалежну соціально-економічну політику в інтересах всього населення. Безпечним називають такий стан суб'єкта економіки, який означає, що вірогідність небажаної зміни яких-небудь якостей суб'єкта за рахунок різних чинників невелика (менше певної межі).

Змістовно-понятійне трактування перебуває у стадії формування й потребує детального дослідження, оскільки різні тлумачення науковців, свідчать з одного боку, про важливість і складність проблеми, а з іншого – про незавершеність у теоретико-прикладному аспекті і необхідність подальших досліджень. Результати теоретичного узагальнення змісту поняття «економічна безпека» наведені у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Систематизація наукових підходів до визначення змісту поняття
«економічна безпека»

Наукові підходи Автори	стан захищеності економічних інтересів	стан економіки та інститутів влади	стан захищеності всіх рівнів економіки країни від небезпечних дій	економічна самостійність/незалежність	відсутність/протидія загрозам економіці	захист життєвих інтересів країни, бізнесу	спроможність національної економіки або (виробничої) системи	рівновага та стійкість (стабільність) економіки	сукупність умов для забезпечення економічного розвитку	забезпечення національного суверенітету	життєздатність соціально-економічних систем	комплекс заходів державних органів, які забезпечують розвиток
Вікіпедія					+							+
Методичні рекомендації оцінки рівня економічної безпеки України	+								+			
О. Барановський	+	+			+							
З. Варналій	+				+	+						
О. Власюк			+								+	
В. Геєць, Б. Кваснюк		+					+		+			
З. Герасимчук, Н. Вавдіюк					+				+		+	
В. Єдинак					+				+			
М. Єрмошенко				+	+	+	+	+				
Г. Козаченко		+		+								
В. Мунтіян					+							+
С. Онищенко					+	+			+		+	
Г. Пастернак-Таранущенко		+										
В.Предборський	+	+						+				
Ф. Рузвельт										+		
О. Саєнко			+		+						+	+
А.Сухоруков, Ю.Харзішвілі	+				+						+	
Л. Шевченко			+				+					
С. Шкарлет			+	+	+							
В. Шлемко			+			+	+		+			

Джерело: складено автором

Більшість вчених визначає економічну безпеку як відсутність/ протидію загрозам економіці [4; 9; 10; 13; 15; 16; 19; 20; 23; 24; 25], стан захищеності економічних інтересів [4; 9; 22; 23; 24] та сукупність умов для забезпечення економічного розвитку [11; 18; 13; 15; 20; 24; 26].

Багато вчених [2; 4; 18; 21; 24] схиляються до думки, що таке складне явище, як безпека в сфері економіки, представляє собою незалежність економічної політики, діяльність інститутів влади. Ефективність економіки при цьому розглядається дуалістично: вона водночас виступає результатом і інструментом досягнення соціальних цілей та загальної економічної рівноваги. За результатами досліджень [9; 16; 20; 26;], економічна безпека представляє собою захист життєвих інтересів країни та бізнесу.

Економічну безпеку розглядають також як рівновагу та стійкість (стабільність) економіки [16; 22], комплекс заходів із забезпечення розвитку економіки [9; 10; 19], життєздатність соціально-економічних систем [9; 12; 13; 20; 23; 24], спроможність національної економіки або (виробничої) системи [14], здатність економіки до функціонування [16; 18]. З характеристик основ економічної безпеки першочергово виділяється динамічний розвиток економіки, економічна самостійність й незалежність, як основні характеристики безпеки [2; 16; 25]. В широкому часовому контексті економічна безпека характеризується як стан захищеності всіх рівнів економіки країни від небезпечних дій [9; 12; 14; 25; 26].

Економічна безпека як категорія досліджує економічні системи в межах неокласичної парадигми й визначається як складне полісистемне явище, що характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою задоволення потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що становлять загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки [9; 16; 20]. Дослідження світового досвіду свідчить, забезпечення економічної безпеки – це гарантія незалежності країни, умова стабільного та ефективного життєздатного суспільства. Таким чином,

забезпечення економічної безпеки належить до числа значущих національних пріоритетів. Будь-яка суспільна система має певні організаційно-економічні відносини, що пов'язують наявний стан виробничих відносин зі станом її матеріально-технічної бази. В умовах економічної небезпеки суспільна система розвивається повільно, нестабільно, або не розвивається. Економічна безпека – фундаментальна основа економічно ефективних соціально-економічних систем на всіх рівнях.

Зміст поняття «економічна безпека», з одного боку, можна представити розширено із включенням в нього не лише компонентів економічної безпеки, але і чинників, а також умов, що її забезпечують. З іншого боку, економічна безпека визначається переліком складових підсистем, що характеризують напрями основних загроз економічній безпеці. Цей підхід виходить з розуміння безпеки, як стану захищеності життєво важливих інтересів, в нашому випадку – економічних інтересів. Аналізуючи всі наведені трактування, можна відзначити різноманітність визначень категорії «економічна безпека», що свідчить про її складність, багатогранність та різноплановість. Отже, аналіз та систематизація підходів щодо визначення сутності економічної безпеки дає можливість виділити специфічні ознаки, які є методологічною основою дослідження цього явища.

По-перше, в основі економічної безпеки лежить принцип антропоцентризму, який полягає в тому, що людина, її потреби, інтереси та цінності є осередком економічного розвитку. Безпека особи/людини є основою економічної безпеки держави. Це положення підтверджується тим, що по-перше, саме людина та її праця є безпосередніми учасниками виробництва; по-друге, індивід – не тільки головний виробник, але і споживач товарів та послуг; по-третє, члени суспільства є одночасно власниками факторів виробництва і результатів діяльності, які визначають специфічність їх економічних інтересів; по-четверте, результати економічної діяльності люди відчують і поза економікою – у соціальній, культурній та екологічній сферах.

По-друге, економічна безпека – це історичне і динамічне явище. Аспекти економічної безпеки супроводжують людину протягом всієї історії. Це підтверджується тим, що розвиток цього явища протягом тривалого періоду часу в різних країнах супроводжувався виділенням загальних, інваріантних ознак економічної безпеки, а саме поняття зазнавало численних змін та постійно удосконалювалося.

По-третє, економічна безпека належить до внутрішньо суперечливих понять, щодо значення яких не існує і не може існувати чіткої згоди. Сьогодні ні в кого не викликає сумніву сутність поняття «національна безпека». Воно міцно закріпилося в житті сучасного суспільства в багатьох країнах світу і стало невід’ємною частиною їх внутрішньої та зовнішньої політики. Зміст поняття «економічної безпеки» як складової національної безпеки, особливо для країн пострадянського простору, в науковому та практичному житті є відносно новим, а багатозмістовність у визначенні наукових досліджень сутності цієї економічної категорії зазвичай дуже ускладнює віднайти єдиний підхід.

По-четверте, економічна безпека є багаторівневим та багатоаспектним явищем з визначеною просторовою структурою, її слід розглядати з використанням системного підходу як сукупність взаємопов’язаних структурних елементів з вертикальними (мега-, макро-, мезо- та мікрорівнями) та горизонтальними (виробнича, фінансова, інвестиційна, енергетична, науково-технічна, продовольча, соціальна та зовнішньоекономічна безпека) рівнями.

По-п’яте, економічна безпека ідентифікується через умови, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність, стійкість, здатність до всебічного розвитку на основі реалізації національних економічних інтересів та системи національної економічної безпеки як єдності національно-державних та національно-приватних інтересів, де місією є ефективність системи національного економічного захисту.

Дослідження економічної безпеки є досить важливим та актуальним, оскільки без неї неможливе нормальне функціонування будь-якого бізнесу в

цілому. Забезпечення належного рівня економічної безпеки бізнесу, у тому числі як вагової складової економічної безпеки держави, актуалізується в умовах постійних викликів і загроз, оскільки входить до переліку життєво необхідних елементів функціонування соціальної та економічної системи суспільства, визначає ефективність механізму управління ним та забезпечення його захисту, розвитку тощо. Однак, проблема економічної безпеки бізнесу завжди є актуальною і потребує дослідження.

Проблематика дослідження передбачає змістовну та сутнісну характеристику економічної безпеки на різних рівнях суспільної ієрархії (держави, регіону, галузі, підприємства).

Водночас світовий досвід і практика забезпечення економічної безпеки показують, що найважливішою ознакою стабільності, стійкості та економічної незалежності є функціонування і взаємодія великого, середнього і малого бізнесу.

Еволюційний підхід дослідження до формування бізнесу в Україні доводить про наявність значного впливу зовнішнього середовища, яке визначається високою ризикованістю усіх сфер підприємницької діяльності. Отже, з'являється аспект забезпечення захищеності майна та інтересів бізнесу від негативного впливу зовнішнього середовища, тобто безпека бізнесу розглядається як підсистема економічної безпеки держави, що включає багатоманітні системоутворюючі складові, забезпечується стабільне та максимально ефективне функціонування суб'єктів господарювання. Зрозуміло, що можливість доступу до ресурсів визначає здатність підприємства до ведення бізнесу, проте ще не доводить її безпечність й керованість.

Відповідно до теорії підприємства базисом виступають взаємовідносини між власниками та апаратом управління підприємством, а проблема забезпечення економічної безпеки зводиться до гарантування взаємоузгодженості їх інтересів. Це доводить потребу в усвідомленні двоїстого характеру суб'єктів управління системою економічної безпеки на мікрорівні ієрархії управління економікою як поєднання дій апарату управління та власників підприємств [27 с.41-42].

Формування економічної безпеки первинної ланки економіки згідно з теорією виживання передбачає розв'язання короткострокових проблем функціонування бізнесу та зміцнення поточного фінансового стану. Відповідно до цього підходу головна мета економічної безпеки є досягнення максимальної стабільності функціонування й перспектив зростання для виконання цілей бізнес-одиниці, незалежно від об'єктивних і суб'єктивних чинників ризику.

Інтеграційна концепція економічної безпеки бізнесу розглядається через формування високого рівня його потенціалу як сукупності ресурсів та можливостей, які визначають очікувані характеристики розвитку в умовах мінливості зовнішнього середовища [28 с.12].

Економічна безпека є фундаментальною основою економічно ефективної держави в цілому. В свою чергу, економічно ефективна держава – це держава, яка відстоює свої національні інтереси та забезпечує свою національну економічну безпеку в визначений час та при даних обставинах в умовах необмеженої міжнародної конкуренції. Економічна безпека національної економіки лежить в основі відтворювального процесу (виробництво – розподіл – обмін – споживання) [29].

Узагальнення теоретичних підходів до обґрунтування сутності поняття «економічна безпека суб'єкта підприємництва», що відображені в дод. А, дають підстави зробити висновок, що економічна безпека – це стан життєздатності суб'єкта господарювання протягом періоду життєвого циклу його функціонування, що одночасно забезпечує виконання місії та цілей, доступ до ресурсів і ринків, стан захищеності від ризиків та загроз, мінімально об'єктивно необхідний рівень економічної ефективності функціонування, а також здатності суб'єкта бізнесу до розвитку.

З іншого боку, безпека бізнес-одиниці завжди є комплексною безпекою. Окремі сфери безпеки бізнесу (економічна, правова, інформаційна, кадрова, виробнича, екологічна та ін.) разом складають єдиний комплекс, взаємно доповнюючи один одного. Саме комплексність забезпечення безпеки повинна визначати базові вимоги до системи захисту бізнесу [29].

У системі безпеки бізнесу відіграє важливу роль випереджувальний характер, головними характеристиками якого є:

- забезпечення стабільності, стійкості, гнучкості бізнесу й здатності до «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішніх і внутрішніх загроз;
- збереження та примноження матеріальних та фінансових цінностей організації, високий рівень конкурентоспроможності продукції;
- захист економічних інтересів, виробничих відносин, стейкхолдерів, життєутверджувальних характеристик функціонування суб'єктів підприємництва;
- своєчасне попередження кризових ситуацій та нейтралізація негативних чинників, які впливають на діяльність бізнесу.

Водночас, на сьогодні абсолютна більшість дослідників проблеми економічної безпеки переконані, що важливим аспектом у формуванні безпекоорієнтованого середовища ведення бізнесу є:

захист законних прав та інтересів власників організації та його співробітників;

інституційне середовище, стан якого виступає важливою характеристикою господарського порядку в економіці держави, реалізації її соціальної функції та проведенні державної політики;

забезпечення прозорих й рівних норм та правил поведінки усіх суб'єктів економічної діяльності;

зниження податкового тиску та забезпечення адекватності податкового навантаження середнього та малого бізнесу в Україні;

зниження корупційного тиску на бізнес, рівня тінізації та криміналізації національної економіки, кримінально-кланової системи розподілу суспільних ресурсів, деформації державного регулювання.

Відповідно, вищенаведені завдання формують умови та особливості діяльності бізнесу в Україні. Слід вказати на те, що кожна бізнес-одинаця

залежить, у першу чергу, від принципів організованої і побудованої системи ведення й розвитку бізнесу.

Основні принципи, на яких повинна бути організована і функціонувати система безпеки бізнесу, можуть бути зведені до наступних (табл. 1.2) [2].

Таблиця 1.2

Принципи на яких повинна бути організована і функціонувати система безпеки бізнесу

№	Найменування	Характеристика
1	2	3
1	Комплексність	Передбачає забезпечення безпеки всіх сторін діяльності компанії (безпека персоналу, матеріальних і фінансових ресурсів, інформаційних ресурсів і т.д.)
2	Своєчасність	Передбачає попереджувачий характер щодо заходів забезпечення безпеки бізнесу, постановку задач по комплексній безпеці на ранніх стадіях розробки системи безпеки на основі аналізу і прогнозування обстановки, загроз безпеки, а також розробку ефективних заходів попередження посягань на інтереси компанії
3	Безперервність	Передбачає постійне застосування захисних заходів. Найбільш ефективним вважається безперервний цикл «планування - реалізація - перевірка - вдосконалення - планування»
4	Активність	Передбачає здійснення захисту інтересів компанії з необхідною і достатньою мірою наполегливості, широко використовуючи маневр силами і засобами забезпечення безпеки і нестандартні заходи захисту
5	Системність	Передбачає врахування всіх факторів, що впливають на безпеку компанії, включення в діяльність по її забезпеченню всіх співробітників підрозділів, використання в ній всіх сил і засобів
6	Доцільність	Припускає економічну доцільність і порівнянність можливого збитку і витрат на забезпечення безпеки (критерій «ефективність - вартість»)
7	Спеціалізація	Передбачає залучення до розробки та впровадження заходів і засобів захисту спеціалізованих організацій, найбільш підготовлених до конкретного виду діяльності по забезпеченню безпеки, що мають досвід практичної роботи

Продовження таблиці 1.2

1	2	3
8	Вдосконалення	Передбачає вдосконалення заходів і засобів захисту на основі власного досвіду, появи нових технічних коштів з урахуванням змін в методах і засобах розвідки і промислового шпигунства, нормативно-технічних вимог, накопиченого вітчизняного і зарубіжного досвіду
9	Централізація управління	Передбачає самостійне функціонування системи безпеки за єдиними організаційним, функціональним і методологічним принципам з централізованим управлінням діяльністю системи безпеки бізнесу
10	Обмеження повноважень	Даний принцип одночасно відноситься як до персоналу, так і до засобів захисту та обробки інформації. При цьому він включає в себе і проблему доступу, ймовірність порушення комерційної таємниці або нормального функціонування компанії прямо пропорційна кількості обізнаних осіб
11	Золотий перетин безпеки	Існують три поняття: безпека, швидкість і дешевизна. Вибір оптимальної комбінації (золотого перетину) - прерогатива осіб, які приймають рішення

Джерело: складено на основі [2; 30]

Залежно від формування внутрішнього середовища ведення підприємницької діяльності економічна безпека бізнесу є одним з найголовніших елементів менеджменту в бізнесі. Від рівня економічної безпеки багато в чому залежить ефективність роботи і рівень прибутковості бізнесу, а також ділова репутація компанії. Забезпечення безпеки як бізнес-одиниці включає в себе комплекс правових, технічних, організаційних, інформаційних та інших заходів. Всі вони спрямовані на забезпечення рівня захисту, достатнього для протистояння загрозам, які можуть бути як екзогенного так і ендогенного походження. Крім того, в комплекс заходів зі створення безпеки входить постійний контроль діяльності співробітників підприємства, а також контрагентів і ділових партнерів. Метою такого контролю є своєчасне виявлення загроз і їх запобігання.

У вітчизняній економіці саме поняття «економічна безпека бізнесу» є відносно новим та поки що мало дослідженим економічним явищем. Виникнення та становлення даного економічного явища відбулося у дев'яності роки XX ст., коли було зростання кризових явищ у економіці країни,

формування ринкових відносин, для яких властива висока інтенсивність конкуренції динамічність і непередбачуваність змін [31].

Більшість бізнесових структур в умовах перехідного періоду від командно-адміністративної до ринкової системи господарювання потрапили в цілком нові для себе умови діяльності, до яких вони не були готові.

Зростанню невизначеності в господарській діяльності бізнесових структур сприяли чинники, які негативно відобразилися в економіці країни, а саме розрив встановлених економічних зв'язків між суб'єктами господарювання, створення ринкової конкуренції, відхід держави від регулювання економічних відносин. Згідно з чим, виникла гостра загроза, яка передбачає необхідність пошуку механізмів формування та підтримання їх економічної безпеки.

В. Пономарьов, виділяє три основні підходи щодо визначення та дослідження економічної безпеки бізнесу: інформаційний, зовнішній та ресурсно-функціональний (рис. 1.1) [2].

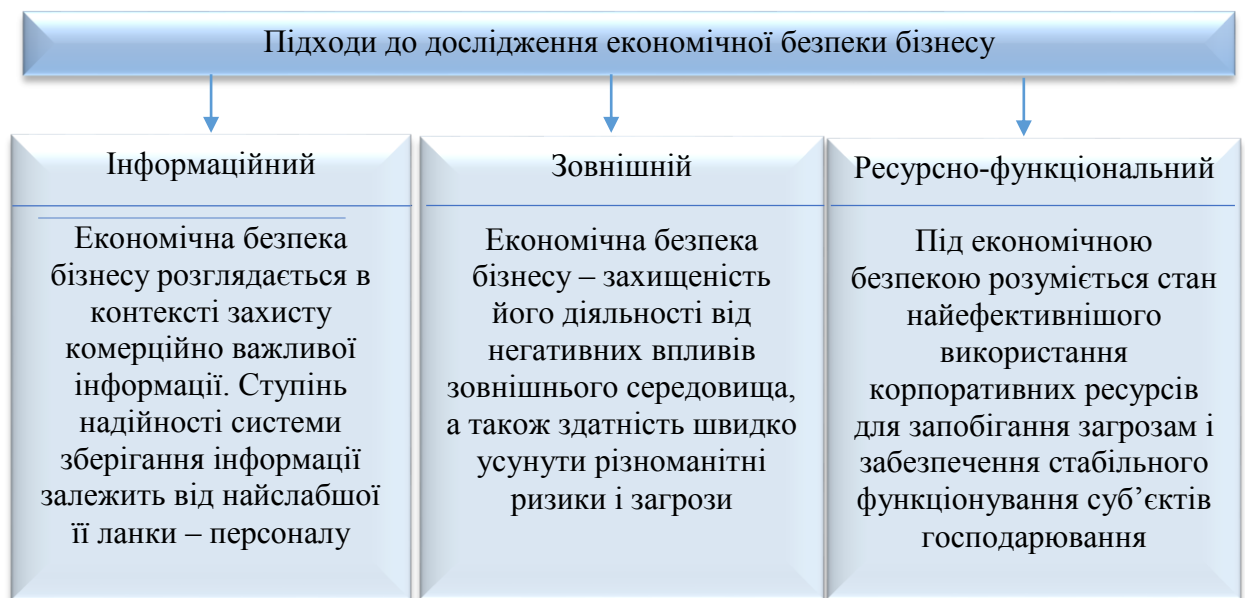

Рис. 1.1. Основні підходи до дослідження економічної безпеки бізнесу

Джерело: узагальнено автором за [2; 30; 32; 34; 49; 50]

Розглянемо більш детально сучасні підходи до дослідження економічної безпеки бізнесу.

Інформаційний підхід до визначення економічної безпеки бізнесу полягає у прагненні суб'єктів господарювання захистити конфіденційну інформацію, комерційну таємницю, інтелектуальну власність і загалом інформацію як найбільш цінний ресурс. В умовах цифровізації захист та збереження інформації є важливою складовою забезпечення економічної безпеки бізнесу, але на формування економічної безпеки бізнесу в першу чергу впливають деструктивні чинники, головним джерелом яких є зовнішнє середовище. Економічна безпека суб'єктів бізнесу в межах цього підходу розглядається як можливість забезпечення стійкості бізнесу в різних, у тому числі і в несприятливих умовах, які виникають у зовнішньому середовищі.

Зовнішній підхід до визначення економічної безпеки бізнесу полягає у наростанні кризових явищ в економіці країни, посиленні інституційних деформацій, конкуренції, зміни економічних функцій держави, зумовили подивитися значно ширше на проблему формування економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Ресурсно-функціональний підхід до визначення економічної безпеки бізнесу ґрунтується на розгляді її сутності як наслідку ефективного використання внутрішніх ресурсів, потенціалу суб'єктів господарювання з метою запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам [32 с.143].

Корпоративні ресурси в цьому контексті розглядають як фактори бізнесу, що використовуються власниками і менеджерами підприємства для досягнення цілей бізнесу. Структура корпоративних ресурсів включає: активи, капітал, персонал, технології й інформацію.

Ресурсно-функціональний підхід, визначає економічну безпеку суб'єктів бізнесу як ефективність використання їх внутрішнього потенціалу, взаємопов'язаних між собою процесів, які протікають всередині підприємства і складають єдине ціле з точки зору їх функціональної ролі в забезпеченні його економічної безпеки. Але спроба водночас охопити всі функціональні складові діяльності суб'єктів підприємництва може призвести до певного «розмивання» концептуального змісту економічної безпеки, а також відволікти увагу

аналітика від найбільш проблемних сфер життєздатності суб'єктів підприємництва. До того ж, до недоліків підходу віднесемо й суб'єктивність при врахуванні думок експертів відносно встановлення вагомості й функціональних складових безпеки.

Зокрема, при досить широкому підході втрачається чіткість розуміння суті економічної безпеки, вона ототожнюється з самою діяльністю бізнесу, його ефективністю. Створюється уявлення, що рівень економічної безпеки бізнесу є безпосереднім наслідком лише високої ефективності його діяльності [33]. Насправді ж, причинно-наслідковий зв'язок між цими поняттями набагато складніший. З одного боку, завдання забезпечення достатньо високого рівня безпеки суб'єкта господарської діяльності покликано створювати передумови для успішного і ефективного його функціонування, формувати необхідні «безпечні умови» для реалізації корпоративних інтересів, захищати їх від внутрішніх і зовнішніх загроз [34]. В цьому плані безпеку слід розглядати як процес, який підпорядкований завданням ефективного функціонування і розвитку бізнесу [35].

Чітко окреслені властивості системи економічної безпеки залежать від певних рис самого бізнесу: галузі діяльності, розміру, етапу розвитку, фінансово-економічного стану, виробничої структури, виду системи управління (у тому числі організаційна структура, метод прийняття управлінських рішень, рівень мікроменеджменту), корпоративної філософії, ефективності використання потенціалу. Макросередовище теж чинить вплив на формування системи економічної безпеки бізнесу.

У сучасних дослідженнях трактування суті поняття «економічна безпека бізнесу» поки що залишається дискусійним, що зумовлено його складністю і багатоаспектністю. Загальноприйнятого визначення змісту поняття «економічна безпека бізнесу» поки ще немає, а наявні формулювання відображають лише окремі аспекти цього широкого поняття. Основні сучасні підходи до трактування цього поняття наведено у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Теоретичні підходи до трактування змісту поняття
«економічна безпека бізнесу»

№	Автор	Визначення
2	А. Берлач [37]	Економічна безпека бізнесу – стан стабільної діяльності, за допомогою якого реалізується його програма, забезпечується прибуток і захист від зовнішніх і внутрішніх загроз
3	Т. Васильців, М. Пасічник [38]	Економічна безпека бізнесу – це забезпечення найефективнішого використання ресурсів суб'єкта господарювання для запобігання загрозам і створення умов для стабільного функціонування основних його елементів
4	М. Зацеркляний, О.Мельников [39]	Економічна безпека бізнесу – захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого і кадрового потенціалу від прямих (активних) або непрямих (пасивних) економічних загроз, наприклад, пов'язаних із неефективною науково-промисловою політикою держави або формуванням несприятливого зовнішнього середовища
5	О. Ілларіонов, О.В. Попович [40]	Економічна безпека бізнесу – такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав), за якого гарантується найефективніше їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного і соціального розвитку, запобігання внутрішньому та зовнішньому негативному впливу (загрозам)
6	Б. Корецький [41]	Економічна безпека бізнесу – це такий стан його потенціалу, який передбачає збалансований і безупинний розвиток та найефективніше використання усіх видів наявних ресурсів та можливостей за своєчасного запобігання можливим внутрішнім і зовнішнім негативним проявам чи загрозам
7	А. Соснін, П. Пригунов [42]	Економічна безпека бізнесу – це стан захищеності його життєво важливих і законних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз у різних протиправних формах
8	Т. Б. Кузенко та С. І. Ілляшенко [43]	Економічна безпека бізнесу - це стан ефективного використання ресурсів і наявних ринкових можливостей, що дозволяє бізнесу уникнути внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечує йому тривале виживання та стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії
9	О. А. Грунін [44]	Економічна безпека бізнесу - це стан господарюючого суб'єкта , при якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або інших непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику
10	Н.О. Підлужна [45]	Економічна безпека бізнесу є характеристикою системи, що самоорганізується та саморозвивається, тобто це стан, при якому економічні параметри дозволяють зберегти головні її властивості: рівновагу і стійкість при мінімізації загроз

Джерело: узагальнено автором

Варналій З.С. визначає такі загальні властивості економічної безпеки: розвиток, стійкість, адаптивність, незалежність, інерційність [32].

Іванюта Т.М. і Заїчковський А.О. виокремлюють такі неодмінні ознаки системи економічної безпеки бізнесу: вона має бути унікальною, самостійною, комплексною, дієвою та ефективною. Ці якості дозволяють ліквідувати негативні наслідки впливу загроз та попереджувати появу нових, забезпечувати розвиток будь-якого бізнесу [35].

Хринюк О.С. та Корчовна М.Р. зазначають, що кожна бізнесова структура є системою, яка містить різні взаємопов'язані частини, причому якісні риси системи не обов'язково притаманні компонентам, можуть існувати на межі внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи (бізнесу) [36].

Узагальнені теоретичні підходи щодо розкриття сутності аналізованого поняття, можна стверджувати, що економічна безпека бізнесу є багатоаспектною категорією, якій властиві наступні ознаки:

- економічна безпека бізнесу поєднується із потребою їх захисту від загроз екзогенного й ендогенного походження;
- завдання формування і забезпечення безпечного рівня економічної безпеки пов'язується із об'єктивною необхідністю стабільного функціонування і розвитку суб'єктів бізнесу;
- рівень економічної безпеки залежить від ефективного використання наявного внутрішнього потенціалу бізнес-одиниці та ринкових перспектив;
- економічна безпека передбачає найбільш ефективне використання корпоративних ресурсів для забезпечення цілей бізнесу;
- пов'язана із можливістю будь-якого бізнесу функціонувати у довгостроковому періоді.

Узагальнюючи вищезазначене, економічну безпеку бізнесу можна визначити як певний стан, здатний протидіяти негативному впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, який забезпечуються завдяки стабільному і максимально

результативному функціонуванні у теперішній час та значному рівню розвитку у майбутньому.

Переважає більшість вчених зміст поняття «економічна безпека бізнесу» ототожнюють зі змістом поняття «економічна безпека підприємства», незважаючи на значно ширший зміст цього поняття. Економічна безпека підприємства розкриває лише внутрішній аспект її забезпечення, враховує вплив загроз, які формуються всередині підприємства. Дослідження змісту поняття «економічної безпеки бізнесу» з урахуванням умов бізнес-середовища дозволяють вирішувати принципово нові завдання, результати яких сприяють зміцненню його безпеки та підвищенню здатності протидіяти загрозам, процесам і явищам як на макро-, так і на мікрорівнях.

Базуючись на дослідженнях вчених та застосовуючи власні напрацювання викладемо сутність поняття «економічна безпека бізнесу» з позиції функціонального та захисного підходів як умову функціонування суб'єкта господарювання за якого забезпечується стабільний розвиток бізнесу, ефективне використання усіх видів наявних ресурсів та підприємницьких можливостей, гармонізації інтересів бізнесу (захист права власності, належні умови функціонування, досконалість інституційного забезпечення) спрямованих на захист бізнесу від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз і небезпек.

Змістовна характеристика поняття безпеки бізнесу є складною, взаємообумовлюється практично всіма показниками стану та ефективності ведення бізнесу, потребує виключно системного підходу до її вимірювання, а отже й обґрунтування її зв'язку та залежності від таких інтегральних економічних категорій, як конкурентоспроможність, потенціал, життєздатність, фінансова стабільність та ризикостійкість.

Метою формування економічної безпеки бізнесу як напряму в управлінні є умова існування бізнесу, за якої досягається оптимальний стан захищеності від ризиків і загроз в усіх функціональних зонах діяльності. Її завдання – це розробка і реалізація заходів, спрямованих на захист бізнесу від загроз

внутрішнього і зовнішнього середовища [48]. А цільовою функцією є досягнення максимальної стабільності функціонування й створення основи та перспектив зростання для виконання цілей бізнес-одиниці, незалежно від об'єктивних і суб'єктивних чинників ризику.

Економічній безпеці бізнесу притаманна інституційна природа. Суб'єктно-інституційна структура організації безпекоорієнтованої діяльності бізнесу дуже специфічна й розгалужена. В ній присутні держава, регіон, бізнесові структури, громадські організації міста, представницькі органи державної влади та місцевого самоврядування.

Сукупність інститутів необхідні для того, щоб економічні суб'єкти усіх рівнів господарювання могли приймати рішення й реалізувати свої потреби та інтереси. Інституціональний підхід активно застосовується в дослідженнях різноманітних аспектів суспільного життя, зокрема у сфері національної безпеки. Інституціональний підхід дає змогу пояснити економічні процеси не лише економічними, а й соціально-політичними, правовими, соціально-психологічними, етичними умовами життя, а також звичаями, традиціями і звичками, що існують у житті як окремої людини, так і суспільства загалом.

Інститути публічного управління є суб'єктами економічних відносин з значними компетенціями і можливостями щодо створення сприятливих умов для започаткування і розвитку бізнесу. Від ефективності економічної політики держави залежить можливість формування сприятливого середовища для ведення бізнесу і реалізації права на нього.

Невід'ємними складовими економічної безпеки бізнесу є її об'єкт та суб'єкт. Зовнішніми об'єктами системи економічної безпеки бізнесу є процеси формування сприятливого та безпечного бізнес-середовища країни. Суб'єкти системи економічної безпеки певного об'єкта – внутрішні (органи та структури, що забезпечують безпеку) та зовнішні (будь які, що не входять до внутрішніх). Визначення суб'єктів й об'єктів, які вимагають найбільшої уваги в контексті забезпечення безпеки бізнесу – це одне з найбільш принципових питань в сфері захисту бізнесу.

Суб'єкти економічної безпеки бізнесу – це ті структури, які можуть і повинні займатися контролем об'єктів безпеки з метою запобігання або відображення виникаючих загроз економічній безпеці бізнесу. Залежність суб'єкта господарювання від зовнішнього середовища та впливу державного регулювання обумовлює потребу в розширенні складу суб'єктів управління безпекою через доповнення внутрішніх суб'єктів зовнішніми.

До зовнішніх суб'єктів відносяться органи державного управління економікою, а також організації та інституції безпекового та підприємницького середовищ. Так, функції безпеки в тій, чи іншій мірі покладені на такі державні інституції, як Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші органи виконавчої влади, державні адміністрації і органи місцевого самоврядування, Національний банк України, прокуратура, збройні сили, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України, правоохоронні органи, суди загальної юрисдикції.

Водночас, варто відмітити, що діяльність вказаних інституцій не може безпосередньо здійснювати вплив на економічну безпеку окремого суб'єкта бізнесу, а лише створює відповідні умови для її забезпечення. Таким чином діяльність зі зміцнення економічної безпеки підприємства в значній мірі забезпечується суб'єктами його внутрішнього середовища та може бути доповнена, підсилена діяльністю зовнішніх інституцій.

Внутрішні суб'єкти економічної безпеки бізнесу – це ті структури, які можуть і повинні займатися контролем об'єктів безпеки з метою запобігання або відображення виникаючих загроз економічній безпеці бізнесу.

Водночас перелік суб'єктів системи економічної безпеки підприємства залежить від особливостей, характеристик її об'єктів, а також зумовленого певними специфічними умовами середовища функціонування. Зокрема, до суб'єктів можна віднести працівників апарату управління, а саме тих, що входять до складу відділу економічної безпеки, працівників відділу кадрів, планово-економічного, юридичного відділів.

Узагальнюючи характеристики та складові подаємо авторський підхід до формування системоутворюючих складових економічної безпеки бізнесу в ієрархії багаторівневої системи економічної безпеки держави (рис. 1.2)

Рис. 1.2. Модель системоутворюючих характеристик економічної безпеки бізнесу

Джерело: розроблено автором

В умовах недосконалих та/або деструктивних формальних правил саме усталена просторово-територіальна форма відносин між макро- та мікрорівнем відіграє вирішальну роль у прийнятті рішення щодо формування та розширення господарської діяльності, бізнес-структур саме в нашій країні.

Складна природа формування і розвитку бізнес-середовища та його дуальний об'єктно-системний характер породжують таку його властивість як багатоконтурність управління. При цьому на макрорівні повинні створюватися умови для здійснення господарської діяльності, гармонізації інтересів бізнесу, розвиток сприятливого, безпекоорієнтованого бізнес-середовища, стабільності та досконалості інституційного базису, а на мікрорівні – стан захищеності від ризиків і загроз в усіх функціональних зонах діяльності бізнесу, забезпечується захист життєво важливих інтересів суб'єктів господарювання, здатність до розвитку та розширеного відтворення.

Рис.1.3. Внутрішні суб'єкти та об'єкти економічної безпеки бізнесових структур

Джерело: розроблено автором

Забезпечення економічної безпеки окремої бізнес-одиниці досягається різними організаційними способами: іноді частково займається власник

компанії або її керівник, деякі підприємства користуються послугами спеціалізованих компаній, передаючи їм відповідні функції на аутсорсинг [2]. Ефективному формуванню власної системи захисту компанії, як правило, заважають невисокий рівень знань з цього питання у співробітників; дефіцит професійних кадрів, здатних самостійно організувати ефективну роботу із забезпечення безпеки компанії.

Економічна безпека бізнес-одиниці має різні принципи та підходи до управління, а кожен підхід має свою теорію і концепцію, для них розроблені власні методи, процедури і механізми. Загалом, прийнято зосереджувати увагу на таких вагомих функціональних складових економічної безпеки бізнесу, як: фінансова, техніко-технологічна, політико-правова, інтелектуальна та кадрова інформаційна, силова, екологічна та інші. Разом з тим, наведені складові економічної безпеки відображають в основному внутрішні процеси бізнесу, тобто характеризують економічну безпеку з погляду ефективного використання внутрішнього потенціалу і не враховують чинники, ризики й загрози, що виникають у каналах взаємодії суб'єкта господарювання і його контрагентів, а також безпеку зовнішньоекономічної діяльності бізнесу.

Одним з найважливіших завдань для забезпечення оптимального рівня економічної безпеки бізнесових структур є ефективне використання важелів її забезпечення та виконання поставлених задач для їх тривалої життєдіяльності та стабільного функціонування.

Економічна безпека бізнесу на сучасному етапі розвитку України є складним процесом, який потребує в ефективного управління суб'єктами господарювання, прогнозування їх майбутнього розвитку, формування стійких конкурентних переваг, створення інструментів миттєвого реагування на динамічні зміни зовнішнього середовища.

1.2. Передумови, чинники, загрози та інституційні деформації формування економічної безпеки бізнесу

Різноманіття процесів, які відбуваються в межах суб'єктів господарювання, численність і складність чинників зовнішнього середовища визначають широкий спектр загроз, які впливають на формування економічної безпеки бізнесу в Україні.

У період становлення ринкової економіки, трансформації економіко-правового поля з'являються додаткові чинники зовнішнього середовища діяльності суб'єктів господарювання, більшість із яких має негативний характер впливу (криміналізація економіки, недосконалість законодавчої бази і державної політики, низька конкурентоспроможність, кримінальні посягання на підприємців), що вимагає посилення економічної безпеки підприємницької діяльності як складової господарської діяльності [32]. У такому контексті проблема забезпечення економічної безпеки суб'єктів підприємництва явно виходить за межі управління суб'єктом господарювання та стає як об'єктом, так і ціллю державної політики. Йдеться про комплексний підхід, який передбачає дії кожного окремого підприємства зі створення системи його безпеки (на мікрорівні), а також формування центральними, регіональними та місцевими органами державного управління здорового конкурентного середовища і забезпечення необхідних умов розвитку кожного суб'єкта господарювання.

Підприємницька діяльність, спрямована на формування та підтримання безпечного рівня економічної безпеки за сучасних умов господарювання, стає невід'ємною складовою системи управління всього бізнесу. Фоміна М.В. акцентує увагу, що вітчизняні підприємства, функціонують не лише в мінливих, ризикових, а й поки що в кризових умовах трансформаційного періоду в Україні. Загальна несприятлива ситуація в середовищі господарювання національних підприємств всіх форм власності об'єктивно зумовлює необхідність побудови постійно діючої системи виявлення,

прогнозування, оцінювання і запобігання негативному впливу на бізнес реальних і потенційних загроз, мінімізації втрат від їх здійснення [53].

Розглянемо характерні проблеми економіки України, які посилюють необхідність формування системи управління економічною безпекою на вітчизняних підприємствах (рис. 1.4).

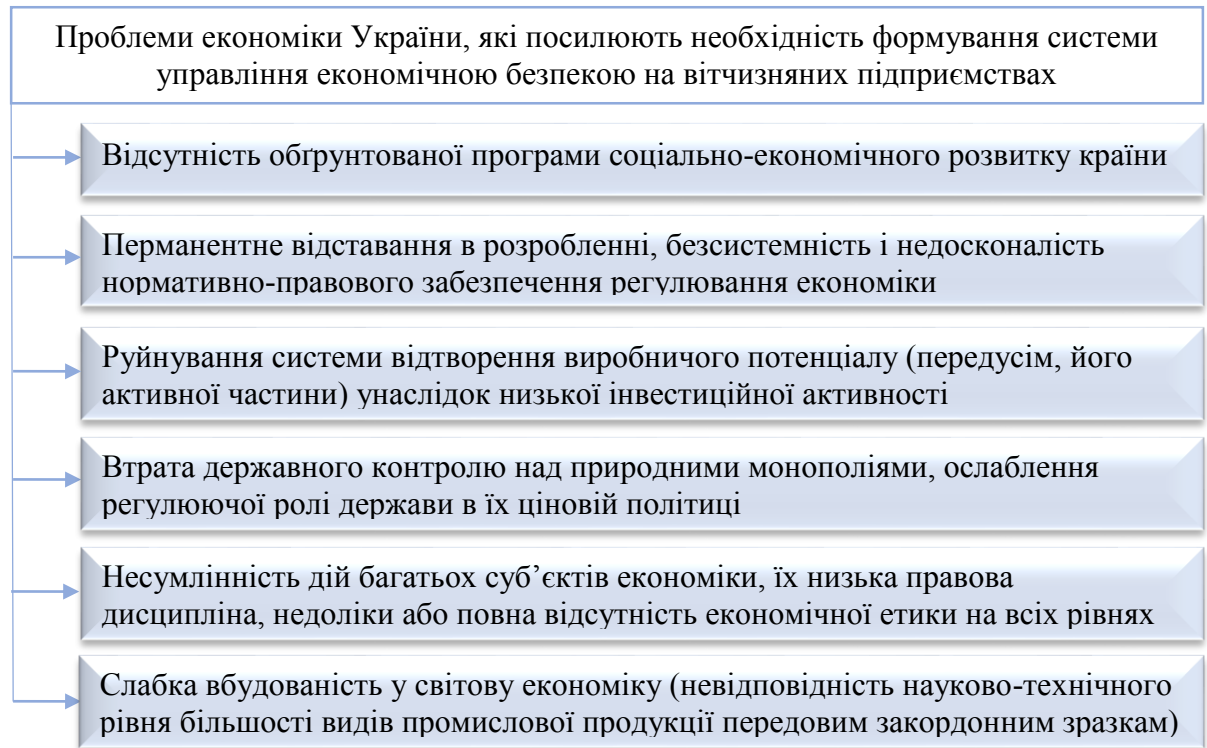

Рис. 1.4. Основні проблеми вітчизняної економіки, які посилюють необхідність формування системи управління економічною безпекою на підприємствах

Джерело: узагальнено автором за [2; 32; 38; 52]

Нерозв'язаними залишаються проблеми, які гальмують формування безпекоорієнтованого бізнес-середовища як:

- загальна макроекономічна нестабільність економіки, особливо в умовах поширення пандемії COVID-19;
- недосконалість законодавства, що регулює відносини у сфері підприємництва;
- збереження корупційної складової та зловживання з боку державних органів влади;

- збільшення рівня тінізації бізнесу в цілому і посилення використання тіньових схем з метою відмивання «брудних грошей», вивозу їх закордон;
- посилення соціальних проблем – низький рівень доходів населення, безробіття, плинність кадрів, що знижує рівень відповідальності і збільшує схильність працівника до продажу секретів підприємства або вчинення інших незаконних дій;
- відсутність взаємодії та узгодженості пріоритетних дій органів державної влади щодо регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в Україні;
- зростання недобросовісної конкуренції з боку як окремих вітчизняних, так і закордонних підприємств й транснаціональних компаній, що мають значний досвід роботи в цій сфері діяльності, володіють значними фінансовими, кадровими, технологічними можливостями.

На думку Г. Козаченко, В. Пономарьова, О. Ляшенко, значну роль у забезпеченні економічної безпеки силами самих суб'єктів господарювання відіграє державна регуляторна політика, яка може як позитивно, так і негативно впливати на їх функціонування. Разом з тим, не потрібно вважати, що проблема постійного забезпечення економічної безпеки актуальна для суб'єктів господарювання лише в кризові періоди їх функціонування [2]. Вона є не менш важливою і під час роботи за стабільних, а особливо за динамічних умов. Хоча при цьому комплекс розв'язуваних за різних умов цільових завдань, на думку М. Фоміної, істотно різниться [53].

Якщо в кризові періоди розвитку найбільшу небезпеку для підприємства становить руйнування його потенціалу (виробничого, технологічного, науково-технічного, кадрового тощо), як головного чинника життєдіяльності підприємства, то акценти у забезпеченні економічної безпеки підприємства суттєво зміщуються у внутрішнє його середовище в намаганні перешкодити виникненню та розгортанню внутрішніх загроз його діяльності.

Вплив негативних наслідків державного регулювання на економічну безпеку вітчизняних підприємств наведено у таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Негативний вплив державного регулювання на економічну безпеку бізнесу

Негативні аспекти регулювання	Наслідки	Вплив на економічну безпеку підприємств
<i>Інституційне середовище</i>		
Нормативно-правове забезпечення та регуляторна політика в Україні не відповідають інтересам розвитку підприємництва, й європейським стандартам правового регулювання підприємницької діяльності.	Наявність злочинних, кримінальних посягань, (рейдерства), а також дискримінаційних дій (як безпосередніх, так і через адміністративні органи державної влади) слабкість правової та недосконалість судової систем; системність корупції, відсутність державних інститутів захисту права власності	Зменшення обсягів виробництва та реалізації продукції у розрахунку на одне діюче підприємство; скорочення частки сектора малого підприємництва в обсягах реалізованої продукції (наданих послугах); низький рівень конкурентоспроможності підприємств і невисокі показники економічної ефективності їх функціонування
<i>Податкова політика</i>		
Високі податкові ставки; відсутність системи податкових пільг	Відсутність прагнення до збільшення прибутку; приховування частини прибутку	Низький рівень легальної заробітної плати, особливо на малих підприємствах приватної форми власності; значна частина підприємств, які функціонують в тіньовому та необліковуваному секторах ринку; високий рівень витрат на виробництво; скорочення частки діючих підприємств і збільшення збиткових
<i>Інноваційний розвиток</i>		
Відсутність субсидій і дотацій підприємствам недержавного сектору	Відсутність технічних і управлінських нововведень	Низький організаційно-технічний рівень виробництва; висока енергоємність виробництва; низький рівень продуктивності праці; неефективний менеджмент
<i>Інвестиційна та ресурсна забезпеченість</i>		
Відсутність сприятливого інвестиційного клімату; недостатність гарантій закордонним інвесторам	Відмова від співробітництва із закордонними партнерами; вивезення капіталу за кордон	Низька інвестиційна привабливість; погіршення показників ефективності фінансово-господарської діяльності та використання ресурсного забезпечення; відсутність власних інвестиційних ресурсів;
<i>Інфраструктура підприємництва</i>		
Жорсткі обмеження діяльності	Відмова від послуг інфраструктури підприємництва	Зростання витрат і невисока якість робіт, що виконуються самостійно; відсутність додаткових інвестицій через нерозвиненість фондового ринку; уповільнення динаміки розвитку

Джерело: узагальнено автором за [31; 34; 37; 38; 43]

Для стабільного виконання поставлених функцій та для розв'язання завдань своєї економічної безпеки, головну увагу будь-який бізнес, має зосереджувати на підтримці нормального темпу виготовлення й збуту продукції, униканню матеріального або фінансового збитку. Вплив, відносно забезпечення економічної безпеки бізнесу головним чином спрямований на розкриття та дослідження заходів протидії зовнішнім загрозам.

Для запобігання негативних проявів економічній безпеці бізнесу необхідно постійно враховувати весь спектр чинників, від яких залежить рівень економічної безпеки бізнесу. Під чинником економічної безпеки бізнесу розуміють причину, рушійну силу, що визначає той чи інший рівень його економічної безпеки. Згідно сучасним поглядам, якість бізнес-середовища є невід'ємним елементом культури управління безпекою бізнесу. Безпека, економічна ефективність, соціальне спрямування є основними елементами якості будь-якого бізнесу. Провідні негативні чинники щодо безпеки вітчизняного бізнесу як складової «якості» розглянемо на рисунку 1.5.

Рис. 1.5. Основні негативні чинники щодо безпеки бізнесу як складової «якості» бізнес-середовища

Джерело: узагальнено автором за [32; 38; 52]

Серед багатьох чинників, що впливають на економічну безпеку бізнесу, Т. Васильців і М. Пасічник пропонують передусім виділяти такі:

1. Адаптивність стратегічного потенціалу бізнесу, до впливу зовнішнього середовища. Насамперед, цей вплив формується через попит на продукцію бізнесу, нестійкість якого залежить від ряду причин економічного, соціально-культурного та демографічного характеру. На адаптивність стратегічного потенціалу бізнесу діє також кон'юнктура ринку, що складається із матеріальних ресурсів та послуг. Це свідчить про те, що як і вся система, стратегічний потенціал бізнесу має максимальні можливості адаптації до умов виробництва, що змінюються.

2. Залежність бізнесу від потужності організаційних його зв'язків із постачальниками різного виду ресурсів. Мається на увазі про залежність бізнесу від стабільності постачань потрібних ресурсів, як з погляду якості ресурсів, що постачаються, так і повноти та своєчасності цих постачань.

3. Захист комерційної таємниці підприємства та нагромадження інформації про можливе втручання інших економічних агентів у діяльність підприємства. Поширення конфіденційної інформації за межі підприємства може завдати йому істотної шкоди. Одночасно з охороною комерційної таємниці підприємство повинно організувати збір, нагромадження та обробку інформації про діяльність реальних і потенційних конкурентів, що можуть вплинути на його статус [49].

4. Рівень можливого ризику прийнятих рішень. Економічна безпека підприємства практично визначається здатністю керівництва вміло ризикувати під час прийняття стратегічно важливих рішень. Необхідно постійно порівнювати можливі виграші й витрати [26].

Узагальнена та доповнена класифікація чинників економічної безпеки суб'єктів бізнесу становить [34; 38; 55; 58]:

1. Чинники виробництва – головні чинники, що мають певний вплив на процес виробництва. До них відносять: розташування організацій; наявні природні ресурси та умови їх розміщення на цій території, доступність

використання та якісні показники; наявність трудових ресурсів; наявна виробнича інфраструктура, можливий рівень її використання; соціально-економічна інфраструктура і рівень добробуту населення.

2. Попит на продукцію – чинник, який слугує досить значиму роль у планомірному розвитку виробництва. Насамперед, він охоплює: укладені довготермінові контракти на реалізацію продукції з її споживачами; рівень конкурентоспроможності продукції, що виробляється; показники якості виробів; обґрунтовані прогнози щодо стабільності ринку певного виду продукції; державне та регіональне замовлення на виготовлену продукцію.

3. Надійність постачальників, насамперед тих, що забезпечують поставки основної сировини та матеріалів. Для цього необхідно: мати довготривалі договори на поставку потрібної сировини та матеріалів, включаючи строки постачання, та їх якісні показники, виявляти перспективи постачальників і не дозволяти монопольності у їх поставках.

4. Зовнішня конкуренція щодо продукції, призначена на експорт. Вся продукція має відповідати міжнародним стандартам якості; найголовніше бути конкурентоспроможною, а також мати подальшу перспективу щодо продукції, яка імпортується в Україну.

5. Регулювання державної економіки будь-якого бізнесу полягає у першу чергу, у захисті особистих товаровиробників, незалежно від форм власності, а також у налагодженні виробництва.

6. Надійний захист комерційної таємниці має на меті гарантування таємниці щодо науково-технічних досягнень, розробки новітніх технологій.

7. Компетентність керівництва бізнесової структури. Найголовнішими чинниками, що впливають на рівень економічної безпеки бізнесу є етичний аспект професіоналізму керівництва та його підлеглих.

Т. Кузенко та О. Ареф'єва висувають, на їх думку, найбільш типову класифікацію чинників економічної безпеки бізнесу та поділяють їх на внутрішні та зовнішні чинники із подальшою деталізацією у межах кожної з цих груп (рис. 1.6) [56].

Рис. 1.6. Чинники впливу на рівень економічної безпеки бізнесу

Джерело: узагальнено автором за [31; 32; 34; 56]

Для побудови ефективної та сучасної системи забезпечення економічної безпеки бізнесу необхідно виділяти чіткі різноманітні чинники, які дають право ранжувати за значимістю, місцезнаходженням, напрямом та характером

впливу тощо. Бізнес-середовище формує основи для розвитку території, конкурентного середовища на економічних принципах і визначає можливості реалізації капіталу.

На формування безпекоорієнтованого бізнес-середовища здійснюють вплив наступні чинники:

1. пандемія, як глобальна загроза національній безпеці змінила світові економічні процеси в усіх країнах і спровокувала формування нової моделі життя та діяльності соціуму;
2. інтеграційні процеси, які змінюють умови та формують новий попит на продукцію та послуги, посилюють конкуренцію на усіх рівнях;
3. реформування правових засад здійснення підприємницької діяльності, нові правила для фізичних осіб-«єдинників»;
4. децентралізація та об'єднання територіальних громад і підвищення їх впливу на економічні процеси;
5. проблеми пов'язані з трудовою міграцією й дефіцит інженерно-технічних та робочих кадрів;
6. постійне зростання невизначеності та ризиків для сучасного бізнес-середовища;
7. формування новітніх підходів до взаємодії бізнес-структур.

Бізнес в подальшому все більше буде підпадати під вплив євроінтеграційних процесів, підвищуючи рівень конкуренції, що зумовлює необхідність формування безпекоорієнтованого бізнес-середовища як невід'ємної конкурентної переваги сучасного бізнесу.

Таким чином, можна спостерігати велику кількість факторів, що породжують загрози економічній безпеці бізнесу, що ще раз доводить необхідність ретельного контролю за ситуаціями, які сприяють виникненню загроз економічній безпеці бізнесу та постійної готовності до боротьби з ними.

Із найзагальніших ознак, що притаманні всім видам загроз, можна виділити такі як: конкретність, реальність, дійсність, створення економічної небезпеки [31].

Зміст загрози безпосередньо пов'язаний з її формою, під якою розуміються способи зовнішнього виразу загрози. Форма надає змісту загрози фактичну визначеність в об'єктивному світі, зумовлює її межі. Завдяки формі загроза стає доступною для дослідження і оцінювання.

З позиції діалектики джерелом будь-якого руху, розвитку в цілому є суперечності. В межах системи управління завжди існують суперечності між проголошеними цілями економічних реформ та методами їх досягнення. Формування економічної безпеки бізнесу пов'язано із взаємодією державного регулювання та ринкової саморегуляції, загальних та власних інтересів. Інтереси громадянського суспільства пов'язані насамперед з індивідуальними правами і свободами, приватними інтересами. Останні реалізуються через ринковий механізм з притаманними йому елементами випадковості та безсистемності [46].

Керівники змушені практично щодня приймати ряд рішень і шукати відповіді на десятки питань, що стосуються сфери економічної безпеки в бізнесі. Водночас, існують проблеми захисту бізнесу на мікрорівні, адже не вистачає відповідного рівня фахових знань у співробітників, дефіцит професійних кадрів, здатних ефективно побудувати систему безпеки компанії й відсутність практичного досвіду роботи.

Питання безпеки бізнесу є однією з важливих проблем, яка потребує дієвих механізмів вдосконалення бізнес-середовища. Першочергові завдання зміцнення економічної безпеки – це мінімізація ймовірних ризиків, розробка дієвої стратегії, яка дозволила б реалізувати відповідні програми дій щодо запобігання, мінімізації та нейтралізації зовнішніх і ліквідації внутрішніх, постійно виникаючих ризиків та загроз.

Сьогоднішні складні умови, викликають гостру потребу вивчення та дослідження загроз національній безпеці. Однією з таких загроз, що спочатку перебувала в статусі можливої, а на сьогоднішній день існуюча це пандемія коронавірусної інфекції SARS CoV-2. Так, джерело цієї інфекції швидко здатне

поширюватися на нових носіїв, що називається епідемічним процесом, зокрема епідемією.

Сьогодні доцільно очікувати, що негативні світові тренди позначаються на традиційних для української економіки джерелах надходжень в бюджет. Таким чином, пандемія несе реальну небезпеку і боротися з нею треба уже не як із загрозою, а саме як із небезпекою поки вона не перейшла в категорію катастрофи. Виходячи з того що пандемія прямо впливає на процеси, що виконуються у країні, то вплив її на національну безпеку країни є прямим. Вплив відбувається на кожну складову в тій чи іншій мірі, проте при їх поєднанні складається повна характеристика. Пандемія коронавірусу створює перешкоди для роботи підприємств реального сектору економіки, сповільнює зростання економіки України.

Забезпечення належного рівня безпеки бізнесу є однією із фундаментальних засад підтримання його життєздатності в умовах динамічного економічного середовища [3]. Також це системна робота щодо своєчасного виявлення, попередження, припинення самих проявів загроз у злочинців, конкурентів, персоналу компанії. Тобто всіх, хто може завдати матеріальний чи іміджевий збиток бізнесу. Поняття «загроза безпеці» стало мінливим: в список загроз постійно входять нові негативні випадки та явища і перестають бути актуальними старі. Загрози і ризики сфери безпеки відображають зміни в зовнішньому середовищі підприємства, які призводять до негативної зміни самого предмета безпеки. Внутрішній устрій і ведення бізнесу також постійно змінюється, що призводить до негативних і часто незворотних змін в економічній системі суб'єкта господарювання, через що деякі підсистеми, як мінімум, перестають розвиватися, а як максимум, зазнають критичного стану та банкрутства.

Зовнішні загрози відображають поточний стан світової економіки. Це зміна кон'юнктури світових цін і зовнішньої торгівлі, різкі коливання курсу валют, перевищення відтоку капіталу над його припливом (іноземні інвестиції), великий зовнішній державний борг і збільшення корпоративного

боргу, надмірна імпортна залежність, особливо із енергоносіїв, перевантаження експорту сировинними товарами.

О. Гонта у своєму дослідженні обґрунтовано доводить, що в сучасних умовах значно ускладнена ієрархія зовнішніх впливів на економіку, яка залучена не тільки до міжнародного, але і до глобального економічного середовища, яке формується під тиском зростаючої активності транснаціональних компаній [60].

Стійке забезпечення та максимально ефективне функціонування, створення високого рівня потенціалу розвитку і зростання в майбутньому є головною метою економічної безпеки бізнесу. У свою чергу, вагомим елементом функціонування бізнесу є механізм його забезпечення, який реалізується через стратегічне та оперативне планування заходів з забезпечення економічної безпеки. Управління системою безпеки бізнесу – це організовані дії, що забезпечують злагоджене функціонування всіх служб, підрозділів і співробітників організації з метою запобігання чи усунення загроз діяльності бізнесових структур.

Загроза безпеки бізнесу – це потенційно або реально можлива подія, процес, дія чи явище, яке здатне порушити її стійкість і розвиток або призвести до зупинки діяльності. Різноманіття процесів, які відбуваються в межах суб'єктів господарювання, численність і складність чинників зовнішнього середовища визначають широкий спектр загроз, які можуть впливати на їх діяльність.

Розглянемо класифікацію загроз економічній безпеці регіону за представленою системою критеріїв. Важливим аспектом економічної безпеки є класифікація загроз залежно від місця їх виникнення на зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні). За межами регіону виникають зовнішні загрози. Вони не пов'язані з його внутрішньою економічною політикою. Як правило, це соціально-економічні зміни на державному та міжнародному рівнях або стан навколишнього середовища, які можуть завдати значного негативного впливу. (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Загрози економічній безпеці бізнесу

Критерії	Загрози	Характеристика
1	2	3
<i>За місцем виникнення</i>	внутрішні	джерелом є сама економічна система
	зовнішні	сформовані в економічних системах більш високого рівня ієрархії
<i>За ступенем небезпеки</i>	особливо небезпечні;	безповоротно дестабілізують соціально-економічний стан бізнесу
	небезпечні	всі інші загрози
<i>За можливістю здійснення</i>	реальні	вже здійснюють дію на бізнес-середовище
	потенційні	реалізуються в залежності від низки чинників
<i>За типовістю</i>	типові	мають місце у країнах
	індивідуальні	притаманні тільки окремим територіям
<i>За терміном дії</i>	тимчасові	діють короткий термін
	постійні	постійно впливають на стан бізнесу
	близькі	до 1 року
	далекі	понад 1 рік
<i>За сферою спрямування</i>	виробничі	виробничі галузі
	експортно-імпортні	зовнішньоекономічна діяльність
	технологічні	технологія виробництва
	інституційні та ін.	діяльність державних установ
<i>За залежністю від регіонального управління</i>	об'єктивні	виникають без участі бізнес-структур
	суб'єктивні	виникають за рахунок дії або бездіяльності публічного управління
<i>За характером спрямування</i>	прямі	легко визначити
	непрямі	дію яких визначити складно
<i>За вірогідністю виникнення</i>	маловірогідні	можливість настання яких дуже низька
	вірогідні	реально загрозливі економічній системі, близькі до реалізації
<i>За можливістю прогнозування</i>	передбачені	можна передбачати та прогнозувати
	непередбачувані	виникають раптово, несподівано
<i>За масштабами здійснення</i>	загальні	впливають на діяльність всіх суб'єктів господарювання
	локальні	впливають на діяльність частини суб'єктів господарювання
<i>Залежно від збитку</i>	незначні	негативний результат дії яких невеликий
	катастрофічні	втрати після дії яких для регіону руйнівні
<i>За можливістю управлінського впливу</i>	керовані	можна попередити та знизити негативний вплив
	некеровані	по яких можна тільки ліквідувати наслідки
<i>За сферами виникнення</i>	кримінологічні	тіньова економіка, корупція, кіберзлочинність
	економічні	господарська діяльність
	правові	неефективність правової бази
	інформаційні та ін.	інформаційне поле
<i>За природою походження</i>	природні	не залежать від діяльності людини
	техногенні	залежать від діяльності людини
	соціальні	суспільні відносини

Джерело: узагальнено автором за [31; 32; 34; 64; 68; 69; 70;71]

Наведена класифікація відповідає доволі широкому характеру категорії «економічна безпека бізнесу». Вона відображає значну кількість загроз впливу на неї і відповідно потребує комплексного підходу до діяльності, яка повинна проводитись для її зміцнення.

Суттєвими системними загрозами щодо функціонування та розвитку будь-якого бізнесу в умовах ринкової трансформації економіки є недостатній рівень сформованості конкурентного середовища, наявність проявів монополізму, що веде до створення нерівних умов функціонування на ринку. Т. Г. Васильців зазначає, що така ситуація може бути виправлена за рахунок ефективної антимонопольної політики органів публічного управління. Проте за високого рівня корупції, в тому числі в системі публічного управління, формуються такі системні ризики для економічної безпеки бізнесу, як сприяння афільованим структурам; кримінальне лобіювання; інвестування за рахунок державного бюджету; створення псевдопідприємств спорідненими особами до осіб представників органів державної влади та управління [55].

Перелік типів та видів загроз функціонування як окремого підприємства, так і підприємництва загалом, визначається різноманіттям видів підприємств, їх організаційно-правових форм, сфер та напрямів діяльності. Тому усвідомленню сутнісних характеристик ризиків та, як наслідок, виробленню управлінських рішень, спрямованих на їх локалізацію.

Разом з тим, за слушним твердженням Васильціва Т. системні загрози обумовлені неправомірними діями окремих суб'єктів чи навіть представників влади, формуванням несприятливого економіко-правового середовища бізнесу. Їх наслідки більш глобальні. Вони перешкоджають діяльності практично всім суб'єктам господарювання, а, відтак, не дають змоги не лише розвиватися підприємницькому сектору, але й функціонувати [55 ст. 28-29].

Зокрема, що стосується виявлення чинників, які ускладнюють захист безпеки бізнесу в умовах трансформаційних змін, характерних для нашої країни, то ґрунтовним є дослідження, А.М. Яновського, які дозволили ранжувати ці чинники в такий спосіб (рис. 1.7) [74].

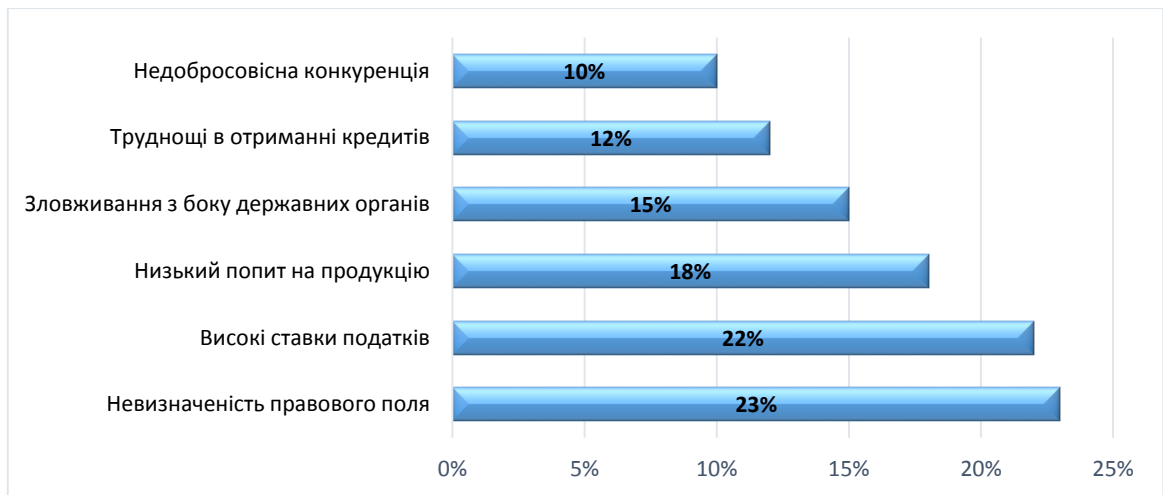

Рис. 1.7. Рейтинг чинників, що заважають розвитку бізнесу в Україні, у 2018 р. %

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [75]

До зазначених вище проблем, з якими доводиться стикатися українському бізнесу (перш за все, мається на увазі малому бізнесу), хотілося б додати наступні фактори: значний ступінь монополізації ринку; низький рівень доходів населення, плинність кадрів, що знижує ступінь відповідальності і збільшує ймовірність схильності працівника до продажу секретів фірми та інших незаконних дій; відносна молодість українського бізнесу і пов'язана з цим недосконалість засобів і методів його захисту; явний недолік досвідчених фахівців в області безпеки бізнесу.

На сьогодні, економічна безпека бізнесу страждає від потенційних збитків у зв'язку з пандемією, які фактично неможливо оцифрувати через складність прогнозування потенційних масштабів поширення вірусу в Україні. У спілці українських підприємців називають такі наслідки економічної кризи:

- розрив ланцюжків постачання та призупинення виробництва;
- значне зменшення доходів та ймовірне банкрутство малого і середнього бізнесу;
- припинення замовлень на промислові товари, відмова від укладання угод, проблеми з поставками за вже укладеними договорами;

– втрата роботи для неоформлених працівників (зокрема, у сфері обслуговування) [31].

На думку експертів найбільшими загрозами економічному відновленню в Україні є такі: тривале продовження та посилення внутрішніх карантинних заходів, відсутність чіткого антикризового плану заходів з підтримки економіки та захисту населення країни в період пандемії та глибоке падіння економічної активності в країнах – основних торгівельних партнерах України, відповідно значне погіршення кон'юнктури на світових товарних ринках [66].

Відповідно до розглянутих проблем щодо забезпечення безпеки бізнесу, можна сказати, що з часом безпечнішим український бізнес не став. Це свідчить про те, що недобросовісна конкуренція, промислове шпигунство стали більш «цивілізованими», а це у свою чергу призводить до організованої економічної злочинності та тіньової економіки.

Важливим етапом, у період кардинальних економічних перетворень, коли в країні створюється потужний недержавний сектор економіки, а також відбуваються процеси, що потребують швидкого і коректного реагування є, насамперед, прийняття адекватних економічних та політичних рішень, керування виключно національними економічними інтересами, які у свою чергу подбають про добробут країни, розвиток ефективної співпраці з іноземними партнерами, а також забезпечення належної економічної безпеки бізнесу.

Сучасний бізнес характеризується як внутрішньою багатоплановістю, так і безліччю зовнішніх зв'язків на всіх рівнях – фінансових, виробничих, соціальних і т.д.

Така відкритість є конкурентною перевагою, що дозволяє легко пристосовуватися до мінливих умов ринку, але вона ж і призводить до уразливості бізнесу з точки зору його безпеки. Будь-який конфлікт з державними контролюючими органами, партнерами, конкурентами та соціальним середовищем може породити ситуацію, яка загрожує бізнесу.

Вкрай негативний вплив на формування економічної безпеки бізнесу в

України мають інституційні загрози, що проявляються через інституційні деформації. У цьому аспекті доцільно навести визначення інституційних деформацій, запропоноване З.С. Варналієм, який розглядає їх як якісні викривлення інституційних форм економічної системи. Основними загрозливими формами інституційних деформацій в Україні є: тіньова економіка, рейдерство, непродуктивний вплив капіталу, корупція [27]. Інституційні деформації спотворюють систему мотивації як підприємців, так і пересічних громадян до підприємництва, сприяють укоріненню в суспільстві такої економіко-правової культури, що орієнтується на закриту конкуренцію і дозволяє досягати успіху особам, які вміють найкраще «обходити» закони чи мають добре налагоджені корупційні зв'язки з органами державного управління і є реальними й системними загрозами економічній безпеці бізнесу в сучасній Україні.

Протиріччя чинного законодавства та юридична невирішеність широкого кола питань економічного розвитку, зокрема ринкової трансформації, невіддільність власності та влади, не є повним переліком основних загроз в інституційній сфері. Все це створює комфортні умови для розповсюдження корупції, порушує регуляторну політику держави та формує зневажливе ставлення населення до влади в цілому. Відсутність в Україні стратегії та концепції забезпечення економічної безпеки держави, як наслідок і фінансової, викликає певна випадковість дій та значні прогалини в цій галузі.

Постійне зростання тіньового сектора економіки становить значну загрозу безпеці не тільки бізнесу, а й в цілому національній економіці. Причинами розширення тіньового сектора економіки є ріст рівня зареєстрованого безробіття, що свідчить про перелив трудових ресурсів. Наслідком посилення такої загрози є поступове послаблення соціального захисту населення та зниження його економічної активності разом зі зниженням темпів економічного зростання на макrorівні [26, с. 129-130]. Тіньова економіка формується, в основному, за рахунок існування економічних злочинів, які зараз присутні в усіх сферах економіки України.

Складність боротьби полягає в тому, що такі злочини постійно змінюють способи та форми протиправної діяльності, що спричиняє труднощі виявлення та їх латентність [77, с. 201-202].

Загрозливою інституційною деформацією економічної системи України також є рейдерство як недружнє поглинання компаній і перерозподіл власності й корпоративних прав. Разом з тим, недружні поглинання «по-українськи» найчастіше зводяться до силових захоплень підприємств під прикриттям законних або псевдозаконних підстав [27, с. 389-390]. Саме вдосконалення законодавства України в частині захисту прав приватної власності дозволить забезпечувати сталий розвиток економічних зв'язків та дотримання необхідного рівня безпеки бізнесових структур.

Прихований відтік капіталу – є інституційною загрозою в Україні, передбачає рух активів за межі національної економіки з метою уникнення виконання діючих у нашій країні правових норм. Зокрема, ефекти прихованого виведення капіталу можуть полягати в мінімізації податкових зобов'язань, ухиленні від регуляторних процедур або нормативів. У такому випадку економічний ефект досягається завдяки переміщенню капіталів у інше законодавче середовище, яке передбачає більш лояльні та гнучкі умови, а високий рівень тінізації економіки України суттєво ускладнює державний контроль за рухом капіталів за межі країни.

Основними каналами та схемами виведення капіталів є: операції у сфері зовнішньоекономічної діяльності; інвестиційні операції; операції з цінними паперами; операції фіктивного страхування та перестрахування тощо [9].

Не менш важливою інституційною деформацією економічної системи, як і всієї України є корупція. Корупція є досить поширеною проблемою в кожній країні, не винятком є і наша держава. Це явище спостерігається практично в усіх сферах економічної діяльності та негативно впливає на діяльність та репутацію відповідних органів. Щодо розміру корупції варто зазначити, що її спричиняє вже згадана неефективна податкова політика та нерівномірність встановлення цін на найбільш корумпованих сегментах ринку споживчих товарів і послуг.

Протидія корупції є однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності, розв'язання якої для багатьох країн надзвичайно складна і важлива справа. [77].

Корупція – це незаконна діяльність у сфері політики та державного управління, що полягає у використанні посадовими особами прав та повноважень, покладених на них для особистого збагачення. Закон України «Про запобігання корупції» визначає корупцію як вчинення службовою особою, яка використовує надану їй офіційну владу та пов'язані з нею можливості, неправомірної вигоди або обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших [78].

В Україні корупція набуває значного поширення і суттєво впливає на розвиток бізнесу, поступово перетворюючись на звичну норму функціонування влади і способом життя великої частини членів суспільства та стає звичним способом вирішення життєвих проблем.

Наявність та подальший розвиток інституційних деформацій зумовлюють впровадження дієвих заходів щодо їх запобігання. Вагомість очікуваних негативних соціально-економічних наслідків інституціональних деформацій зумовлює посилення уваги органів влади до формування безпечного, правового, антикорупційного, демонополізованого середовища сприятливого та інвестиційно привабливого для ведення бізнесу.

Лише при системному підході й застосуванні європейських стандартів, ринкових механізмів, інструментів та методів декриміналізації та детінізації, а також визначенням чітких стратегічних пріоритетів можливо вирішити проблему щодо формування економічної безпеки бізнесу в Україні.

Таким чином, протидія інституційним деформаціям, повинна мати комплексний характер. У питанні протидії мають об'єднатися виконавча влада, парламент, бізнес, громадськість. Головним чинником у цій справі є (повинно стати) формування та реалізація «правил гри» та умов рівноправної конкуренції. Державна влада першою має продемонструвати принцип

верховенства права, що значною мірою сприятиме зміцненню економічної безпеки бізнесу та формування сприятливого бізнес-середовища в Україні.

Значні перетворення, що відбуваються в Україні, провокують все нові загрози, що впливають на національну економіку і мають істотні негативні наслідки, кількість яких постійно зростає. Продовжується порушення єдиного економічного простору і його важливішої складової – виробничо-технологічних зв'язків; економічна дезінтеграція і соціальна диференціація, що провокують соціальну напругу і ускладнюють взаємовідносини регіонів і центру.

За результатами дослідження чинників та накопичених загроз в бізнесі є всі підстави стверджувати, що економічна безпека бізнесу в Україні перебуває на низькому рівні. Про це свідчать низький фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, низький рівень рентабельності операційної діяльності підприємств, перевищення суми кредиторської заборгованості над дебіторською, збільшення частки підприємств, які не здійснюють фінансово-господарської діяльності, велика частка збиткових підприємств, що становить понад третину від усіх суб'єктів господарювання, мала середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника тощо. Більше того, в регіонах України все ще не створено сприятливого бізнес-середовища для забезпечення економічної безпеки бізнесу [33].

Особливо небезпечними є ті загрози, які мають деструктивний незворотній вплив, відчутний у значний проміжок часу. Наслідки внутрішньосистемних загроз (депопуляція населення, майнове розшарування, вичерпання ресурсів, техногенне навантаження тощо) чи зовнішньо системних загроз (посилення ентропійності розвитку в процесі інтеграції до глобального господарства, послаблення економічного суверенітету та національної конкурентоспроможності тощо), загроз економічній безпеці у часовому вимірі поширюються на період активної діяльності не одного покоління (40–50 років) [12].

До головних стратегічних ризиків та загроз безпеці України в економічній сфері в довгостроковій перспективі потрібно віднести збереження експортно-сировинної моделі розвитку економіки, зниження конкурентоспроможності й високу залежність країни від зовнішньоекономічної кон'юнктури, втрату контролю над регіональними ресурсами; погіршення стану сировинної бази промисловості та енергетики; нерівномірний розвиток регіонів; низьку стабільність і захищеність фінансової системи; корупцію та криміналізацію господарсько-фінансових відносин; нелегальну міграцію тощо.

1.3. Вплив зовнішнього середовища на формування економічної безпеки бізнесу в Україні

Дослідження детермінант економічної безпеки бізнесу набуває особливої актуальності в умовах кризових явищ та численних викликів. Стійкість та стабільність економічної діяльності суб'єктів підприємництва залежить від впливу чинників зовнішнього підприємницького середовища, зокрема, несподіваних змін ринкової кон'юнктури і умов діяльності на конкретному ринковому сегменті, недобросовісної конкуренції, інституційних деформацій, характеру взаємодії з органами публічної влади та інших. Динаміка показників діяльності суб'єктів господарювання України та їхньої економічної активності демонструє неготовність бізнесу до сучасних викликів, вразливість до кризових явищ і накопичення численних внутрішніх дисбалансів.

Створення сприятливого бізнес-середовища, як основи економічної безпеки бізнесу, передбачає вирішення проблем захисту прав та збалансування інтересів стейкхолдерів, адже економічна безпека бізнесу в сучасних умовах перетворюється в одну з основних конкурентних переваг господарюючого суб'єкта та є передумовою економічного розвитку України. Тому,

актуалізується проблема дослідження впливу зовнішнього середовища на формування економічної безпеки бізнесу в Україні.

Складний трансформаційний процес в економіці України, який протікає під дією глобальних викликів, історичних чинників та економічних законів непомірно затягнутий в часі, а в останні роки супроводжується й кризовими явищами та негативними тенденціями розвитку бізнес-середовища. За 29 років в Україні бізнес зазнав численних випробувань й продовжує перебувати в економічній турбулентності. Як зазначають в бізнес-асоціаціях, оцифрувати потенційні збитки у зв'язку з пандемією фактично неможливо через складність прогнозування потенційних масштабів поширення вірусу в Україні [1]. Характеристика зовнішнього середовища, визначення його впливу на формування бізнесу в Україні обумовлена об'єктивними передумовами та сучасними викликами. При цьому питання впливу зовнішнього середовища на економічну безпеку бізнесу виявилися найменш розробленими як в теоретичному, так і в практичному аспектах.

Бізнес як процес може існувати тільки в середовищі, де безпосередньо будуть присутніми зовнішні чинники, що інтегровано забезпечують сприятливі умови для його розвитку.

Сучасна економічна наука дає підстави розглядати бізнес-середовище як складну, багатовимірну, поліфункціональну систему, яка формується суб'єктами економіки та інститутами, а також чинниками правового, політичного, соціального, економічного характеру, які створюють умови функціонування і розвитку бізнесу, здійснення ділових відносин, використання потенціалу, досягнення цілей суб'єктів господарювання [31; 81; 82 с. 424]. За визначенням Світового банку, бізнес-середовище складається з набору інституціональних, нормативно-правових та регуляторних умов, за яких працює бізнес [83].

Інституціональні умови формуються під впливом розгалуженої системи регулювання і підтримки бізнесу, нормативно-правові створюються законодавчою базою як полем взаємодії суб'єктів бізнесової діяльності, тоді як

регуляторні умови характеризують прозорість та послідовність державної політики у сфері регулювання бізнесу та пов'язані із процесами ліцензування, реєстрації, сертифікації підприємницької діяльності.

Для бізнес-середовища характерними є наступні його особливості: [82].

бізнес-середовище є частиною суспільного середовища та в ідеалі слугує підвищенню національного багатства і добробуту;

функцією якості бізнес-середовища є ефективність економічних процесів у країні;

бізнес-середовище має властивості територіальної цілісності;

бізнес-середовище формується факторами (правового, політичного, соціального, економічного характеру), сукупність яких створює умови для функціонування бізнесу економічних суб'єктів конкретного суспільства, здійснення ділових відносин та функцій.

Особливістю бізнес-середовища є те, що воно має територіальну цілісність, у межах якої представлене господарюючими суб'єктами та інститутами з їх взаємозв'язками та взаємовідносинами.

Бізнес-середовище можна поділити на дві складові частини: середовище прямого впливу та середовище непрямого впливу. До середовища прямого впливу зазвичай відносять споживачів, постачальників, посередників і конкурентів. До середовища непрямого впливу можна віднести економічну, політичну ситуацію, соціально-демографічну, природну, правову, технічну і технологічну складову середовища [79].

Таким чином саме середовище непрямого впливу визначає управлінські рішення, спрямовані на формування цілей, стратегії і тактики організації. Однак необхідно весь час пам'ятати та враховувати в практичній діяльності, що кожна зі складових загального середовища непрямого впливу в тій чи іншій конкретній ситуації може вплинути не тільки на технології управління, але навіть і на саму можливість існування бізнесу.

Найчастіше бізнес-компанія починає замислюватися про свою безпеку тільки після того, як виникли значні проблеми і позначилися фінансові втрати. Вирішення питань безпеки набуває особливої гостроти в умовах впливу зовнішнього середовища, динамізму та поліструктурності глобалізаційних процесів та постійних викликів.

Бізнес-середовище визначає, наскільки сприятливими є умови ведення бізнесу, що своєю чергою визначає рівень витрат, ефективність та конкурентоспроможність підприємств. Під бізнес-кліматом у сучасній літературі розуміють адміністративні процедури започаткування, ведення та припинення бізнесу, захист прав власності інвесторів, кредиторів та акціонерів, антимонопольне регулювання, підтримка розвитку малого та середнього бізнесу тощо. На рівні підприємства бізнес-середовище впливає на витрати, на рівні галузі – на структуру ринку та конкуренцію, на рівні національної економіки – на привабливість країни для іноземних інвесторів [13].

Зміна бізнес-середовища відбивається у динаміці кількості суб'єктів господарювання. Так, в Україні, відповідно статистичних даних Державної служби статистики, у 2018 році загальна кількість суб'єктів господарювання складала 1839593 одиниць, що на 34534 одиниці більше відповідного показника 2017 року (рис. 1.8).

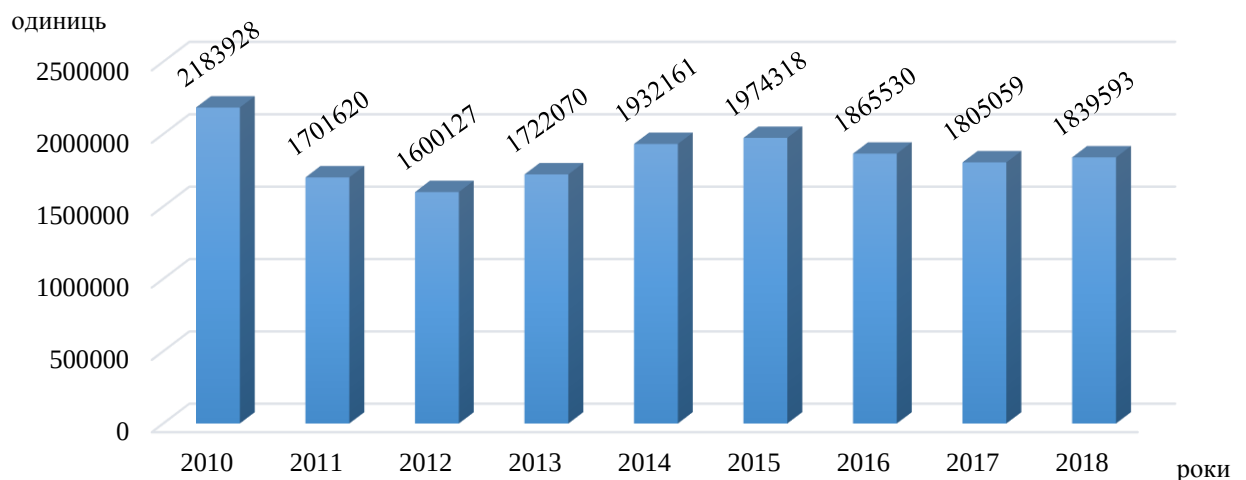

Рис. 1.9. Кількість суб'єктів господарювання в Україні за 2010 – 2018 рр.
Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [75]

За результатами узагальнення кількісних показників розвитку підприємництва є всі підстави стверджувати про те, що рівень економічної безпеки бізнесу в Україні є низьким. Про це свідчать низький фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, низький рівень рентабельності операційної діяльності підприємств, перевищення суми кредиторської заборгованості над дебіторською, збільшення частки підприємств, які не здійснюють фінансово-господарської діяльності, велика частка збиткових підприємств, яка становить понад третину від усіх суб'єктів господарювання, мала середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника тощо.

Зважаючи на те, що в останні роки кількість суб'єктів господарювання повільно зростала, тобто частково ситуація покращилася, це дозволяє припустити, що зростання їх кількості свідчить про поліпшення умов ведення бізнесу, але пандемія COVID-19 внесла свої корективи не тільки в Україні. Бізнес в Україні має критичне зниження попиту та втрату ринків збуту, втрату традиційних ланцюгів постачання, брак робочої сили, погіршення фінансового стану підприємств, збільшення дебіторської та кредиторської заборгованості, нестача обігових коштів, збільшення кількості випадків рейдерства.

Кількість суб'єктів господарювання в Україні є результативним показником та індикатором стану бізнес-середовища, яке характеризується наявністю значних інституційних деформацій. Інституціональні, нормативно-правові та регуляторні умови, за яких працює бізнес в Україні, повинні сприяти ефективному функціонуванню підприємницького середовища, розвитку малого й середнього бізнесу, стимулюванню підприємницької діяльності та швидкому реагуванню та адаптації господарюючих суб'єктів до сучасних викликів. Натомість інститути, які мають сприяти забезпеченню економічної безпеки бізнесу в Україні, розвинені досить слабо, відповідні економічні суб'єкти зазвичай не виступають носіями реальної ринкової влади, не виконують покладених на них функцій, в чому проявляється деструктивний вплив зовнішнього середовища та виявляється необхідність забезпечення економічної безпеки бізнесу як складової соціально-економічного розвитку та передумови досягнення національних економічних інтересів України.

Більше того, в Україні та регіонах все ще не створено сприятливого бізнес-середовища для забезпечення економічної безпеки бізнесу. Характерними для нашої держави залишаються такі проблеми та перешкоди, як низький рівень захищеності інтересів інвесторів, що стримує процеси як внутрішнього, так і зовнішнього інвестування та перешкоджає належному оновленню матеріально-технічної бази вітчизняних підприємств, технічній модернізації економіки; критично низька ефективність (стосовно стимулювання ділової активності населення) системи оподаткування, що практично унеможливорює отримання підприємствами високих показників фінансової та економічної ефективності діяльності, не сприяє капіталізації підприємств, ведення ними «прозорої» підприємницької та фінансової діяльності. Дослідження показників розвитку бізнесу в Україні вказують, що поступово зростають кількісні показники, при цьому проблеми формування безпекоорієнтованого середовища залишаються актуальними (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Показники розвитку бізнесу в Україні у 2010-2019 рр.

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість суб'єктів господарювання, млн.од.	2,18	1,70	1,60	1,72	1,93	1,97	1,87	1,81	1,84	1,94
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання, млрд.грн	3692,6	4302,6	4563,8	4437,3	4609,0	5716,4	6877,1	8467,0	10148,8	10725,4
Чистий прибуток (збиток) підприємств, млрд.грн	13,9	67,8	35,1	-22,8	-590,1	-373,5	29,7	168,8	288,3	523,8
Рентабельність діяльності підприємств, %	0,5	1,8	1,0	-0,7	-14,2	-7,3	0,6	3,0	4,5	7,6
Обсяг ВВП, млрд. грн.	1079,3	1300,0	1404,7	1465,2	1586,9	1988,5	2385,4	2983,9	3560,6	3974,6
Додана вартість суб'єктів господарювання, млрд.грн	-	-	-	1038,4	1293,6	1396,3	1805,6	2257,3	2510,7	2973,6
Капітальні інвестиції підприємств, млрд.грн	130,8	193,0	229,5	217,0	178,4	213,5	281,7	359,2	471,1	524,5
Витрати на інновації, млрд.грн	8,0	14,3	11,5	9,6	7,7	13,8	23,2	9,1	12,2	14,2

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [75]

У сучасних умовах успіх бізнесу значною мірою залежить від ступеня його захищеності. Проблеми безпеки бізнесу існують у будь-якій організації, незалежно від того чим вона займається, чи має популярність серед інших організацій, де знаходиться і скільки людей в ній працює. Тому рано чи пізно доводиться вирішувати проблеми, пов'язані з бізнесом, це може бути не тільки в кризові періоди, але і при ефективній та стабільній його роботі, а також при сприятливому економічному середовищі.

Вірусна небезпека та її наслідки призвели до поглиблення наявних проблем розвитку бізнес-середовища України. Формування економічної безпеки бізнесу безпосередньо взаємопов'язано з погіршенням соціально-економічної ситуації у країні; посиленням зовнішнього конкурентного впливу; зниженням купівельної спроможності населення країни; збільшенням злочинності; зростанням випадків рейдерських атак для бізнесу; неодмінною умовою реструктуризації бізнесу на базі найсучасніших інформаційних технологій, що сприяють виникненню інформаційного та телекомунікаційного обладнання, яке вимагає своєрідного захисту; необхідністю підвищення конкурентоспроможності бізнесу тощо.

Разом із цим основні загрози зовнішнього середовища ведення бізнесу в умовах пандемії зумовлюють істотні зміни ведення малого й середнього бізнесу в Україні та потребує дієвих механізмів державної підтримки та інструментів стимулювання.

Висновки до розділу 1

1. На засадах ретроспективного аналізу досліджено еволюцію понять «безпека», «економічна безпека», «економічна безпека бізнесу», етапи становлення економічної безпекології. Запропоновано визначення поняття «економічна безпека бізнесу», яке розглянуто з позиції функціонального та захисного підходів як умову функціонування суб'єкта господарювання за якого забезпечується стабільний розвиток бізнесу, ефективне використання усіх видів наявних ресурсів та підприємницьких можливостей, гармонізації інтересів бізнесу (захист права власності, належні умови функціонування, досконалість інституційного забезпечення) спрямованих на захист бізнесу від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз і небезпек.

2. Встановлено передумови, внутрішні та зовнішні чинники, які впливають на формування економічної безпеки бізнесу, основними з них на сучасному етапі є: пандемія, як глобальна загроза національній безпеці; інтеграційні процеси, які змінюють умови та формують новий попит на продукцію та послуги, посилюють конкуренцію на усіх рівнях; реформування правових засад здійснення підприємницької діяльності, нові правила для фізичних осіб-«єдинників»; трансформації територіальних громад і підвищення їх впливу на економічні процеси; проблеми пов'язані з трудовою міграцією й дефіцит інженерно-технічних та робочих кадрів; постійне зростання невизначеності і ризиків для сучасного бізнес-середовища; формування новітніх підходів до взаємодії бізнес-структур. Зумовлені наступними причинами: нестабільністю економічної ситуації у країні; посиленням зовнішнього конкурентного впливу; зниженням купівельної спроможності населення країни; зростанням злочинності; зростанням випадків рейдерських атак для бізнесу і інші. Зазначене є неодмінною умовою формування безпекоорієнтованого бізнес-середовища, правового захисту власності й бізнесу, та необхідністю підвищення конкурентоспроможності бізнесу тощо.

3. Виявлено сукупність взаємопов'язаних інституційних деформацій – якісні викривлення інституціональних форм економічної системи. Основними формами інституціональних деформацій економіки України є такі, як тіньова економіка, корупція, рейдерство і непродуктивний вплив капіталу, що найбільші за обсягами, соціально-економічними наслідками і реальними загрозами економічній безпеці бізнесу в Україні.

4. Досліджено внутрішні загрози економічній безпеці бізнесу, а саме: недобросовісна конкуренція, корупція, промислове шпигунство, зловживання положенням посадових осіб, неефективна робота управлінської ланки, недбалість промислово-виробничого персоналу, невірна оцінка поточного стану та кон'юнктури ринку, помилкові рішення, пов'язані з виробленням стратегії розвитку бізнесу, технологічну та виробничу відсталість господарюючих суб'єктів.

5. Стан бізнес-середовища в Україні характеризується наявністю значних інституційних деформацій, які посилюють негативний вплив зовнішнього середовища та провокують появу численних загроз економічній безпеці бізнесу ендогенного й екзогенного походження, а саме: недобросовісна конкуренція, промислове шпигунство, зловживання положенням посадових осіб, неефективна робота управлінської ланки, недбалість промислово-виробничого персоналу, неправильна оцінка поточного стану та кон'юнктури ринку, помилкові рішення при виробленні стратегії розвитку бізнесу, технологічна й виробнича відсталість суб'єктів господарювання

Основні результати дослідження опубліковані у наукових працях автора [31, 33, 48, 63, 64, 65, 66]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

до розділу 1

1. Коронавірус: Віденський інститут опублікував прогноз для економіки України. Deutsche Welle, 2020. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/коронавірус-віденський-інститут-опублікував-прогноз-для-економіки-україни/a-52806292>
2. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення: монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
3. Мельник М.І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій : монографія / Мар'яна Іванівна Мельник. – Львів : ІРД НАН України, 2012. – 568 с.
4. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. Київ: УБС НБУ, 2014. Т. 1. С. 11–81.
5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469–VIII // Відомості ВР (ВВР) 2018, № 31, ст.241 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
6. Olivia T.A. Information and Probability Estimates: Modelling the Firms Decision to Adopt a New Technology / T.A. Olivia // Management Sceience. – 1991. – Vol. 37. – № 5. – P. 605-623; Zeeman E.C. A model for institutional disturbances / E.C. Zeeman // Br.Math.Statist. – 1976. – Vol. 29. – P. 66-90.
7. Эрроу К. Восприятие риска в психологии и экономической науке / К. Эрроу // THESIS. – 1994. – Вып. 5. – С. 81-90; Ceske R. Operational Risk: Current Issues and Best Practices / R. Ceske // Net Pisk, Garp. – 1999. – July 28.
8. Executive order establishing the committee on economic security and the advisory council on economic security. 29/06/1934. Social security in America. Appendix XIII. URL: <http://www.ssa.gov/history/reports/ces/ces/cesbookapen13.html>.
9. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, С.О. Саєнко. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.

10. Економічна безпека. Вікіпедія, 18 сер 2019, UTC. https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0&oldid=25925384.
11. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (Наказ Мінекономрозвитку і торгівлі від 29.10.2013 р. №1277) // Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.
12. Власюк О.С. Теорія і практика безпеки в системі науки про економіку: наукова доповідь / О.С. Власюк; Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки при Раді національної безпеки і оборони України. - К, 2008. – 48с.
13. Герасимчук З. В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення [Текст]: моногр. / З.В. Герасимчук, Н.С. Вавдіук. – Луцьк: Надвір'я, 2006. – 244 с.
14. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2009. 312 с.
15. Єдинак В. Ю. Забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації: Автореф. дис. ...канд. екон. наук / В. Ю. Єдинак. – Запоріжжя, 2010. – 26 с.
16. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 309 с.
17. Жаліло Я.А. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві / Я.А. Жаліло // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К. : ВПЦ “Київський ун-т”, Ін-т міжнар. відносин. – 2001. – Вип. 26. – С. 25.
18. Концепція економічної безпеки України [В.М. Гесць, Б.Є. Кваснюк та ін.] ; кер. проекту В.М. Гесць. – К. : Логос, 1999. – 56 с.
19. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян – К.: КВІЦ, 1999. – 462 с.

20. Онищенко С. В. Теоретичні концепції формування бюджетної безпеки держави // Економіка і регіон. – Полтава: ПолтНТУ, – 2016. – Випуск № 5 (60). – С. 85-91.
21. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г.А. Пастернак-Таранушенко; [за ред. проф. Б. Кравченка]. – К. : Кондор, 2002. – С. 99.
22. Предборський В. А. Економічна безпека держави : Монографія. К. : Кондор, 2005. 391 с.
23. Система економічної безпеки держави / за заг. ред. А.І. Сухорукова // Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки РНБО України. – К.: ВД «Стилос», 2010. – 685 с.
24. Харазішвілі Ю.М. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави / А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі // Стратегічні пріоритети. – 2013. – №3. – С.5-15.
25. Шкарлет С.М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: монографія. Київ: Книжкове вид-во НАУ, 2007. – 436 с.
26. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – С. 8.
27. Варналій З. С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації [монографія]. Київ : Знання України, 2020. 423 с.
28. Шнипко О.С. Економічна безпека ієрархічних багаторівневих систем: регіональний аспект [Текст] / О.С. Шнипко. – К.: Генеза, 2006. – 288 с.
29. Мойсеєнко І.П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: навч. посібник / І.П. Мойсеєнко. – Львів, 2011. – 380 с.
30. Іванова Н.С. Сучасні принципи забезпечення ефективної системи економічної безпеки підприємства / Н.С. Іванова. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – С. 57-61.
31. Ivanyuk B. The Impact of External Threats to the Economic Security of the Business / S. Onyshchenko, O. Maslii, B. Ivanyuk // Development and Strategic

Management of Economic System: Collection of scientific articles. – Atlantis Press, Paris, France, 2019.

32. Економічна безпека суб'єктів підприємництва : підручник / З.С. Варналій, Т.Г. Васильців, О.І. Іляш та ін.; за ред. З.С. Варналія. Чернівці: Технодрук, 2020. 458с.

33. Ivanyuk B. The impact of the external environment on the economic security of Ukrainian business / S. Onyshchenko, O. Maslii, B. Ivanyuk // Economics and Region. – 2020. – №1 (76).

34. Економічна безпека бізнесу : навч. посіб. / [Г. О. Швиданенко, В. М. Кузьомко, Н. І. Норіцина та ін.] ; за заг. та наук.ред. Г. О. Швиданенко. – К. : КНЕУ, 2011. – 511с.

35. Іванюта Т.М., Заїчковський А.О. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. / Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.

36. Хринюк О.С. Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи / О.С. Хринюк, М.Р. Корчовна // Ефективна економіка. – 2015. – 320 с.

37. Берлач А.І. Безпека бізнесу: навч. посіб. / А.І. Берлач. – К.: Університет «Україна», 2007. – 280 с.

38. Васильців Т.Г. Чинники та джерела загроз економічній безпеці підприємства / Т.Г. Васильців, М.Б. Пасічник // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.10. – С. 128-135.

39. Зацеркляний М.М. Основи економічної безпеки: навч. посіб. / М.М. Зацеркляний, О.Ф. Мельников. – К.: КНТ, 2009. – 337 с.

40. Попович О.В. Економічна сутність фінансових відносин між суб'єктами господарювання / О.В. Попович, І.О. Борисюк // International scientific conference «Development of social and economic systems in a global competitive environment» , 26 February 2016, Chisinau, republic of Moldova. – С. 243-246.

41. Корецький Б. Діагностика економічної безпеки суб'єктів господарювання в транзитивній економіці / Б. Корецький // Наукові записки Тернопільського національного економічного університету, 2006. – 315 с.
42. Соснин А.С. Менеджмент безопасности предпринимательства: [учеб. пособие] / А.С. Соснин. – К.: Изд-во Европ. ун-та, 2004. – 357 с.
43. Ілляшенко О.В. Механізми системи економічної безпеки підприємства / О.В. Ілляшенко // The Black Sea scientific journal of academic research. – 2015. – С. 31-36.
44. Грунин О.А. Экономическая безопасность организации / О.А. Грунин, С.О. Грунин. – СПб.: Питер, 2012. – 160 с.
45. Подлужна Н.О. Організація управління економічною безпекою підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / Н.О. Подлужна. – Донецьк, 2013. – 20 с.
46. Клейнер Г.Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г.Б. Клейнер, В.А. Тамбовцев, Р.М. Качалов; под общ. ред. С.А. Попова. – М.: Экономика, 2012. – 288 с.
47. Небава М.І. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник / М. І. Небава. – Вінниця: ВНТУ, 2017. – 73 с.
48. Іванюк Б. М. Об'єктно-суб'єктна характеристика змісту поняття «економічна безпека бізнесу» IV Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція з міжнародною участю «Економічна безпека: держава, регіон, підприємство» з 15 грудня 2017 р. до 25 січня 2018 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2018. – С. 157-160.
49. Отенко І.П. Економічна безпека підприємства: навч. посіб./ укл. І. П. Отенко, Г.А. Іващенко, Д.К. Воронков. –Х.: Вид. ХНЕУ, 2012.– 256 с.
50. Ілляшенко О.В. Механізми системи економічної безпеки підприємства / О.В. Ілляшенко // The Black Sea scientific journal of academic research. – 2015. – September 2015 Volume 23. – С. 31 – 36.

51. Пригунов П.Я. Особливості використання сучасних концепцій управління в системі забезпечення економічної безпеки підприємств / П.Я. Пригунов // Європейські перспективи. – 2013. – № 11. – С. 103 – 108.
52. Лазуренко В.И. Правовое обеспечение экономической безопасности предприятий: [монография] / В.И. Лазуренко, Т.В. Филиппенко – Донецк: Донецкий юридический институт ЛГУВД, 2014. – 192 с.
53. Фоміна М.В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика: монографія / М.В. Фоміна. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2015. – 140с.
54. Дуб Б.С. Система економічної безпеки підприємства: поняття та структура / Б.С. Дуб. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – С. 5-18.
55. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія. – Львів: Арал, 2008. – 384с
56. Ареф'єва О.В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1. – С. 98-103.
57. Ладико Л. Н. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства: сутність та структура / Л.Н. Ладико // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки, 2014. – С. 123-126.
58. Васильєв О.В. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств: підручник / О.В. Васильєв. – Тернопіль, 2013. – 145 с.
59. Кузнецова, І.О., Кюне О.О. Класифікація загроз економічній безпеці підприємства. Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць / І.О. Кузнецова, О.О. Кюне. – Одеса: Одеський національний економічний університет, 2015. – С. 120-128.
60. Гонта О. І. Структуризація зовнішніх впливів на економіку регіонів України в умовах глобалізації. [Електронний ресурс]: / О. І. Гонта // Чернігівський науковий часопис. Сер. «Економіка і управління». – 2011. – № 1(1). – С. 21–29. – Режим доступу: <http://www.chasopis.geci.cn.ua/nomer/2011/1/2/11goivug.pdf>

61. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / [В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін.]. – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.
62. Іванова Н.С. Сучасні принципи забезпечення ефективної системи економічної безпеки підприємства / Н.С. Іванова. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – С. 57-61.
63. Ivanyuk V. Problems of ensuring the economic security of business: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи, 15 жовтня 2019 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2019. – С. 106-108.
64. Іванюк Б. М. Виклики економічній безпеці бізнесу в умовах діджиталізації / О.А. Маслій, Б.М. Іванюк // NEW ECONOMICS: Матеріали Міжнародного наукового форуму «NEW ECONOMICS – 2019» (м. Київ, 14-15 листопада 2019 р.): в 2-х томах. Т.1; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Київ, 2019. – С. 86-89.
65. Іванюк Б. М. Характеристика бізнес-середовища та особливості його формування в Україні / Б. М. Іванюк, І. В. Турчин // Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція молодих вчених, студентів та аспірантів «Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність», 11 червня 2020, м. Полтава. – НУПП, 2020. С. 193-197.
66. Іванюк Б. М. Небезпека пандемії COVID-19 економічній безпеці бізнесу в Україні / О.А. Маслій, Б.М. Іванюк // The XIII International scientific and practical conference «Perspectives of world science and education» (September 9-11, 2020). – CPN Publishing Group, Osaka, Japan, 2020. P. 195-199.
67. Іванюк Б. М. Державна політика зміцнення економічної безпеки бізнесу в Україні /Б.М. Іванюк// // Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 22 жовтня 2020 р. – Полтава: НУПП, 2020. – С. 110–112.

68. Пугач О.А. Класифікація та систематизація загроз економічній безпеці держави в системі національної безпеки / О.А. Пугач. // Економіка і організація управління. – 2014. – Вип. 1-2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2014_1-2_32

69. Загрози економічній безпеці України: сутність, оцінювання та механізм запобігання [монографія] / С. В. Онищенко, О. А. Пугач. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – 337 с.

70. Онищенко С. В. Аналіз загроз економічній безпеці України в умовах інноваційного розвитку економіки / С. В. Онищенко, А. В. Матковський, О. А. Пугач // Економічний часопис – XXI. – 2014. – № 1 – 2. – С. 8 – 11.

71. Буркальцева Д. Проблеми забезпечення економічної безпеки України в умовах світової кризи [Текст] / Д.Баракульцева // Вісник КНУ ім Т. Шевченко. Сер. «Економіка». – 2011. – Вип. 124/125. – С. 81–84.

72. Загрози економічній безпеці України в умовах глобалізації та міжнародної конкуренції / Безпека та конкурентні стратегії розвитку України в глобальній економіці : Монографія / За заг. ред. А. І. Мокія. – Запоріжжя-Львів: ФОП Мокшанов В.В., 2019. – С.198-251.

73. Бізнес-планування підприємницької діяльності: навч. посіб. / Варналій З.С., Васильців Т.Г., Лупак Р.Л., Білик Р.Р. – Чернівці: Технодрук, 2019. 264 с.

74. Яновский А.М. Менеджмент и кадры: психология управления, соционика и социология / А.М. Яновский. – Киев, 2015. – С. 5-8.

75. Статистична інформація. Державна служба статистики України, 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

76. Загрози економічній безпеці України: сутність, оцінювання та механізм упередження [монографія] / С. В. Онищенко, О. А. Пугач. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – 337 с.

77. Харазішвілі Ю. М. Методологічні підходи до оцінки рівня економічної безпеки країни / Ю. М. Харазішвілі // Наука та наукознавство. – 2014. – № 4. – С. 44-58

78. ЗУ «Про запобігання корупції» | від 14.10.2014 №1700-VII/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

79. Іванюк Б. М. Характеристика бізнес-середовища та особливості його формування в Україні / Б. М. Іванюк, І. В. Турчин // Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність : матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. молодих вчених, студентів та аспірантів, 11 черв. 2020 р., м. Полтава. – Полтава : Національний університет імені Ю.Кондратюка, 2020. – С. 193-197.

80. Іванюк Б. М. Компаративний аналіз безпекоорієнтованості бізнес-середовища в Україні / Б. М. Іванюк // Вісник Херсонського національного технічного університету. – Херсон : ХНТУ, 2020. – № 3 (74). – С. 171–176.

81. Страшний С. Бізнес-середовище як об'єкт державного регулювання. Актуальні проблеми державного управління. 2010. Вип. 2. с. 61-64.

82. Мельник М. І. Теоретико-методологічні підходи дослідження бізнес-середовища. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Структурна трансформація територіальних суспільних систем. 36. наук. пр. Вип. 5 (67) / Редкол.: відп. ред. д.е.н., проф. Є. І. Бойко. Львів: НАН України. Ін-т регіональних досліджень, 2007. с. 423-436.

83. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://russian.doingbusiness.org/rankings>.

84. Vivchar O. Management System Interpreting Financial and Economic Security Business in Economic Processes /IEJME – 2016, VOL. 11, №4, 947-959. Retrieved from <https://www.iejme.com/download/management-system-interpreting-financial-and-economic-security-business-in-economic-processes.pdf>.

85. Єрмолаєв П. В. Ресурсно-функціональний підхід до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства / П. В. Єрмолаєв. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://thesis.at.ua/publ/bezpekoznavstvo_teorija_ta_praktika/4

86. Доценко І. О. Формування системи оцінювання рівня економічної безпеки підприємства з урахуванням впливу підприємницьких ризиків / І. О. Доценко // Вісник ОУН ім. І. І. Мечникова, 2013. – Т. 18., Вип. 1. – С. 69-78.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ІНСТИТУЦІЙНИХ ДЕФОРМАЦІЙ ТА ПЕРЕШКОД ФОРМУВАННЮ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ

2.1. Компаративний аналіз бізнес-середовища в Україні

Безпечне функціонування бізнесу в умовах зростаючої кількості глобальних викликів і загроз потребує моніторингу екзогенних та ендегенних факторів розвитку національної економічної системи, комплексний вплив яких визначає параметри безпекового бізнес-середовища.

Бізнес концепції еволюціонують, подібно до світових економічних і політичних тенденцій, зовнішнє середовище постійно змінюється, а разом з ним і мікросередовище бізнес структур – це обов’язкова умова їх успішного функціонування, яка досягається завдяки проведенню реструктуризації, на чолі якої знаходиться прихильність, одній або поєднанню декілька бізнес концепцій, відповідних ідеології, стратегічній орієнтації і специфічним особливостям суб’єкта господарювання [1].

Бізнес-середовище можна поділити на дві складові частини: середовище прямого впливу і середовище непрямого впливу. До середовища прямого впливу зазвичай відносять споживачів, постачальників, посередників і конкурентів. До середовища непрямого впливу можна віднести економічну, політичну ситуацію, соціально-демографічну, природну, правову, технічну і технологічну складову середовища.

За результатами систематизації та узагальнення серед загроз економічній безпеці бізнесу ендегенного походження варто виділити неефективну роботу управлінської ланки, недбалість промислово-виробничого персоналу, невірну оцінку поточного стану та кон’юнктури ринку, помилкові рішення, пов’язані з виробленням стратегії розвитку бізнесу, технологічну та виробничу відсталість господарюючих суб’єктів.

Проте, найчастіше саме середовище непрямого впливу визначає управлінські рішення, спрямовані на формування цілей, стратегії і тактики організації [12]. Необхідно враховувати в практичній діяльності, що кожна зі складових загального середовища непрямого впливу в тій чи іншій конкретній ситуації може вплинути не тільки на технології управління, але навіть і на саму можливість існування бізнесу, оскільки дія таких загроз екзогенного походження, як недобросовісна конкуренція, промислове шпигунство, а також системних загроз економічній безпеці бізнесу в Україні, серед яких тінізація економіки, поширення корупції, опортуністична поведінка економічних агентів, рейдерство, ухилення від сплати податків, погіршення якісних характеристик власності та законодавчого забезпечення, визначає умови ведення бізнесу та рівень його економічної безпеки через наявність взаємопов'язаних інституційних деформацій бізнес-середовища [16].

Вивчення стимуляторів та дестимуляторів розвитку бізнесу в розрізі соціальних, економічних, законодавчих інститутів з використанням компаративістики та інституціоналізму на основі порівняльного аналізу економічних систем, тенденцій та умов їх розвитку дозволяє виявляти елементи безпекового середовища бізнесу з метою стабілізації національної економіки, формування передумов стійкого розвитку та підвищення конкурентоспроможності бізнесу.

Компаративний аналіз бізнес-середовища спрямований на виявлення зовнішніх по відношенню до бізнесу факторів з метою ідентифікації потенційних загроз та можливостей, на основі чого формуються стратегічні напрями розвитку бізнесу та альтернативні варіанти управлінських рішень щодо мінімізації негативного впливу виявлених реальних та потенційних загроз на макро- та мікрорівні [2].

На сучасному етапі розвитку компаративістики як науки порівняльний аналіз бізнес-середовища різних країн проводиться з використанням транснаціональних компаративних індексних систем (додаток А, табл. А.2), які поєднують статистичні показники розвитку національних економік з

показниками експертних оцінок, на основі чого формуються інтегральні індекси для оцінки бізнес-середовища країни. Зазначений підхід дозволяє отримати більш достовірну оцінку, в порівнянні з моніторингом лише основних соціально-економічних показників, оскільки експертні методи під час оцінювання рівня економічної безпеки бізнесу дають можливість враховувати показники, за якими можна більшою мірою робити якісні висновки, а також отримувати інтегральну оцінку різнорозмірних показників (через обґрунтування коефіцієнтів вагомості окремих часткових функціональних складників безпеки), які використовуються при інтегральному оцінюванні. Зазначений підхід є найбільш ефективним в умовах сьогодення при оцінюванні екзогенних факторів економічної безпеки бізнесу та проводиться шляхом рейтингування територій чи видів економічної діяльності за рівнем сформованості сприятливого економічного середовища для ведення підприємницької діяльності.

Серед наявних систем рейтингових міжнародних порівнянь ключові показники бізнес-середовища враховані в індексі легкості ведення бізнесу (Index of Doing business – IDB), який насамперед характеризує регуляцію бізнесу державою, зокрема простоту організації й ведення підприємницької діяльності в країні. Динаміка позиції України в рейтингу легкості ведення бізнесу представлена на рис. 2.1.

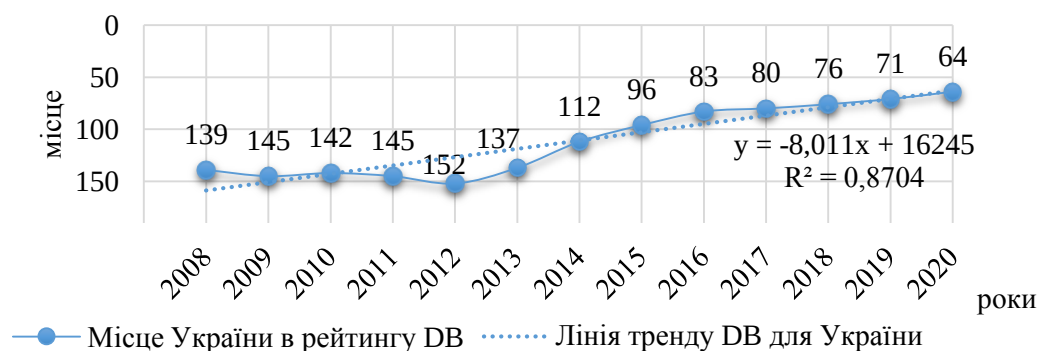

Рис. 2.1. Динаміка місця України в рейтингу легкості ведення бізнесу (Index Doing Business, IDB) протягом 2008-2020 рр.

Джерело: побудовано автором за результатами дослідження Світового Банку [3] та власними розрахунками

За результатами дослідженням Світового Банку за підсумками 2019 року Україна в рейтингу легкості ведення бізнесу покращила свою позицію на 7 пунктів і посіла 64 місце серед 190 країн світу. Позитивна динаміка 5 із 10 індикаторів індексу легкості ведення бізнесу (табл. 2.1) забезпечила його зростання з 69,1 до 70,2 балів з максимально можливих 100 балів. Разом із цим проведений регресійний аналіз засвідчив стійку тенденцію до покращення бізнес-середовища в Україні.

Таблиця 2.1

Позиції України за індикаторами Індексу легкості ведення бізнесу

№ з/п	Індикатори бізнес-середовища	2016 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.	
		Індекс	Ранг	Індекс	Ранг	Індекс	Ранг	Індекс	Ранг	Індекс	Ранг
1	Реєстрація підприємств	93,9	30	94,4	20	91,0	52	91,1	56	91,1	61
2	Отримання дозволів на будівництво	61,4	140	61,4	140	75,8	35	76,9	30	81,1	20
3	Підключення до електромереж	54,8	137	58,4	130	58,8	128	59,2	135	62,5	128
4	Реєстрація власності	69,4	61	69,6	63	69,6	64	69,7	63	71,3	61
5	Доступ до кредитів	75,0	19	75,0	20	75,0	29	75,0	32	75,0	37
6	Захист прав інвесторів	53,3	88	56,7	70	55,0	81	58,3	72	68,0	45
7	Оподаткування	70,7	107	72,7	84	80,8	43	79,4	54	78,1	65
8	Міжнародна торгівля	63,7	109	64,3	115	64,3	119	77,6	78	80,1	74
9	Забезпечення виконання контрактів	57,1	98	59,0	81	59,0	82	63,6	54	63,6	63
10	Ліквідація підприємств	31,0	141	27,5	150	28,2	149	31,7	145	31,4	146

Джерело: складено автором за рейтингом IDB Світового Банку [3]

За підсумками 2019 року серед регуляторних чинників бізнес-середовища України, які за рейтингом IDB Світового Банку справляли найвагомійший вплив на підвищення економічної безпеки бізнесу, слід виділити легкість отримання дозволів на будівництво – 20 місце серед 190 країн (81,1 бала із 100 можливих), доступність кредитів – 37 місце (75 балів із 100 можливих) та захищеність прав інвесторів – 45 місце (68 балів із 100 можливих). В той же час найсуттєвіші загрози економічній безпеці бізнесу

пов'язані з вирішенням питань неплатоспроможності позичальника – 146 місце серед 190 країн (лише 31,4 бала із 100 можливих), а також складностями з підключенням до електромереж – 128 місце у рейтингу Doing Business.

Динаміка показників бізнес-середовища України у 2019 році в розрізі стимуляторів та дестимуляторів економічної безпеки суб'єктів підприємництва представлена на рис. 2.2.

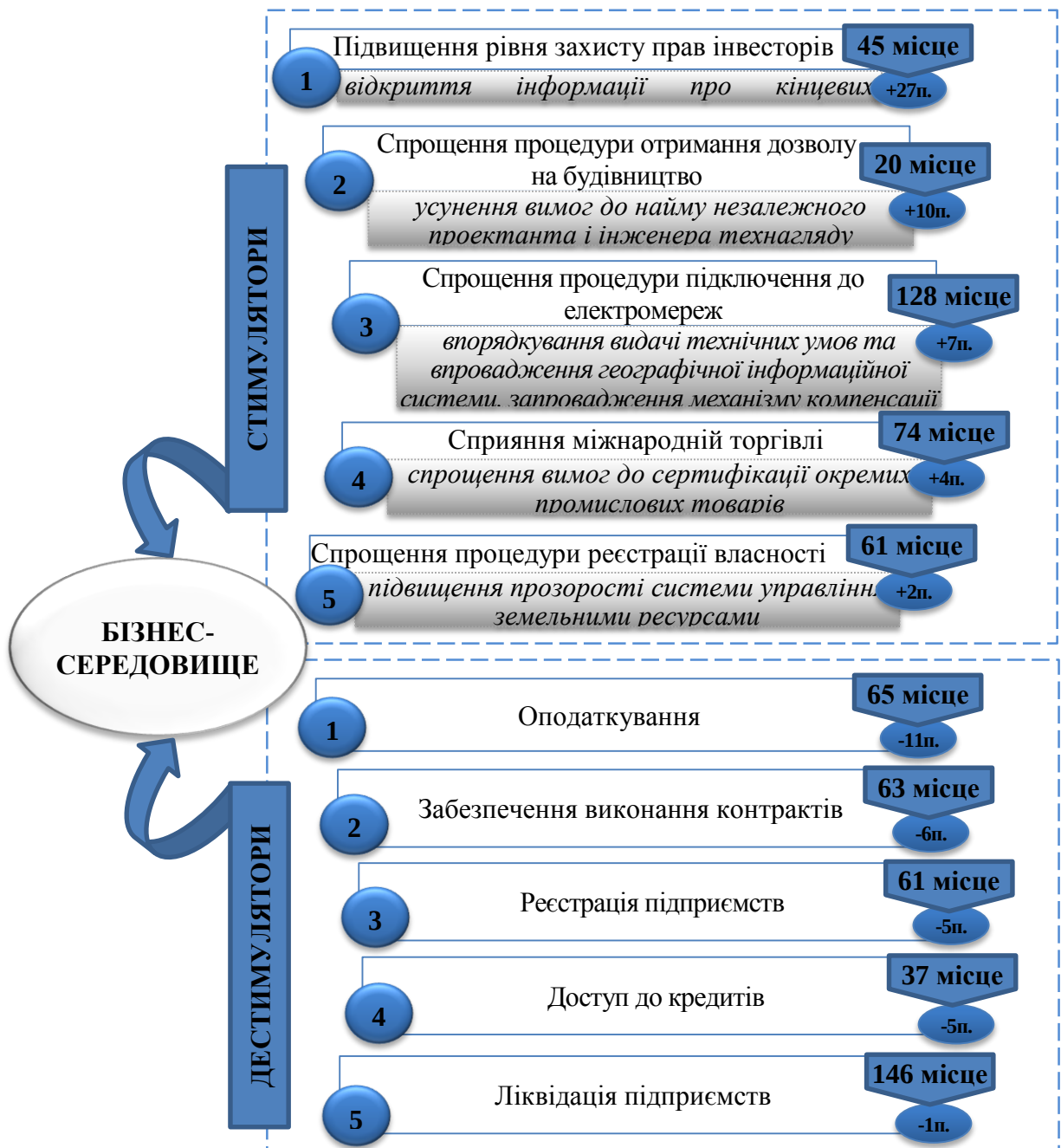

Рис. 2.2. Чинники бізнес-середовища України у 2020 році

Джерело: побудовано автором за рейтингом легкості ведення бізнесу Світового Банку [3]

Поліпшення бізнес-середовища України досягнуто, головним чином, за рахунок підвищення рівня захисту прав інвесторів шляхом відкриття інформації про кінцевих бенефіціарів та спрощення процедури отримання дозволу на будівництво завдяки усуненню вимог щодо найму незалежного проєктанта й інженера технагляду, введення системи онлайн-повідомлень та зменшення вартості дозволів на будівництво в межах Києва.

Спрощення процедури підключення до електромереж, реєстрації власності та сприяння міжнародній торгівлі завдяки зменшенню вимог до сертифікації окремих промислових товарів в сукупності справили стимулюючий вплив на легкість ведення бізнесу в Україні та компенсували негативну динаміку за показниками легкості сплати податків, реєстрації бізнесу, вирішення проблем неплатоспроможності підприємств, доступу до кредитів та забезпечення виконання контрактів.

В результаті країнами, що мають подібне з Україною бізнес середовище у 2020 році (знаходяться в тому ж квартилі за рейтингом Doing Business), є Італія, Мексика, Болгарія, Саудівська Аравія, Індія, Колумбія, Узбекистан, В'єтнам, Ямайка, Греція. Слід відмітити якість проведених реформ у Грузії, що дозволило піднятися цій країні у рейтингу на 7 місце серед 190 країн, а незмінними лідерами протягом останніх 5 років залишаються Нова Зеландія та Сінгапур (рис. 2.3).

Рейтинг Doing Business є ключовим при компаративній оцінці бізнес-середовища, оскільки передбачає вимірювання регуляторних норм та рівня бюрократії, що супроводжують підприємницьку діяльність, проте в ньому не враховуються такі джерела загроз економічній безпеці бізнесу, які пов'язані з макроекономічною нестабільністю, стійкістю фінансової системи, корупцією. Тому доцільним є аналіз інших рейтингових систем для комплексного оцінювання якісних ендогенних характеристик економічної безпеки бізнесу.

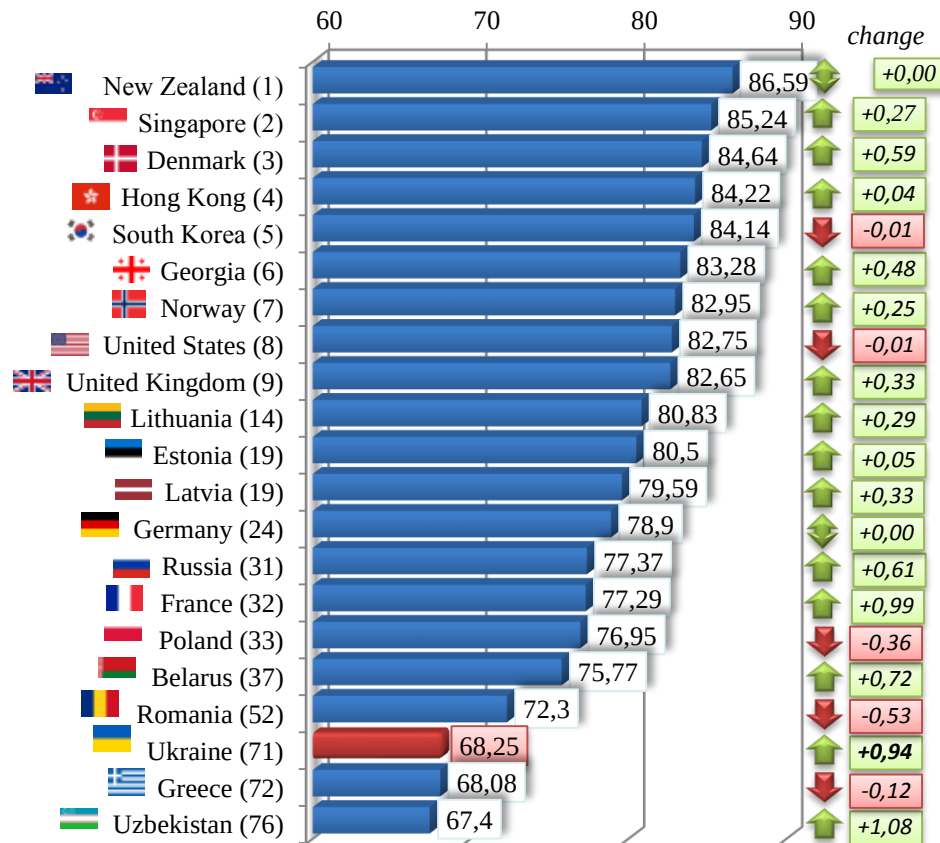

Рис. 2.3. Рейтинг країн за легкістю ведення бізнесу у 2019 році.

Джерело: побудовано автором із використанням даних Світового банку [3]

Здатність бізнесу забезпечувати стабільні темпи економічного зростання, які були б стійкі в середньостроковій перспективі, відображається в рейтингу конкурентоспроможності – Global Competitiveness Index (GCI), що поряд з якістю державного регулювання включає низку макроекономічних показників, у тому числі показники розвитку фінансового ринку, ринку праці, ринку товарів та послуг, рівня технологічного розвитку, інноваційного потенціалу, системи охорони здоров'я, освіти.

Україна за рейтингом глобальної конкурентоспроможності у 2019 році посіла 85 позицію серед 141 країни, що на 2 позиції нижче, ніж у попередньому 2018 році (рис. 2.4). Проведений регресійний аналіз засвідчив незначну тенденцію до покращення бізнес-середовища в Україні, зокрема, порівняно з

докризисним 2007 роком, на відміну від суттєвого покращення показників за рейтингом Doing Business, що пояснюється врахуванням значно ширшого переліку різнопланових показників у рейтингу GCI та, відповідно, існуванням загроз економічній безпеці бізнесу у макроекономічній сфері.

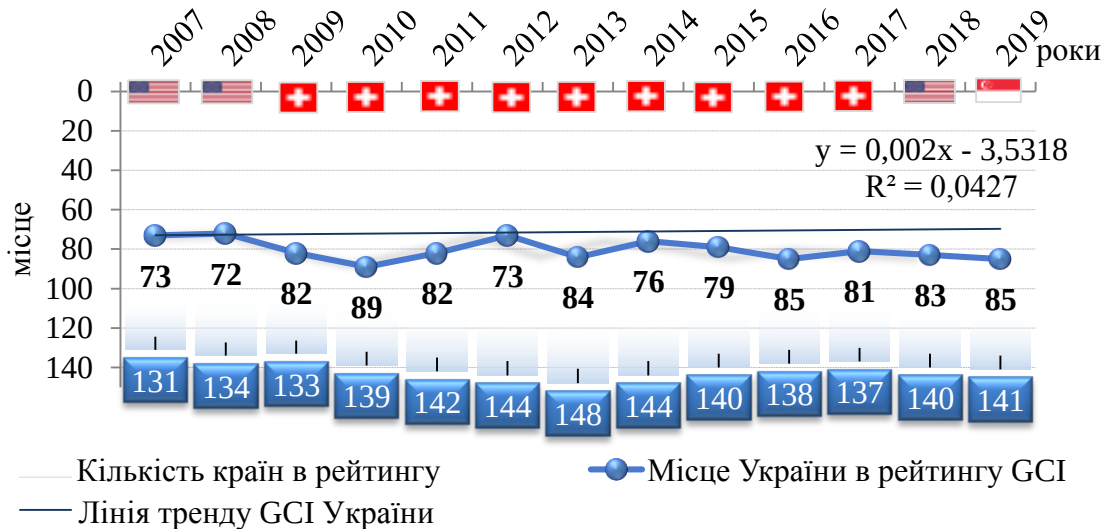

Рис. 2.4. Динаміка місця України в рейтингу глобальної конкурентоспроможності (GCI) протягом 2007-2019 рр.

Джерело: побудовано автором за даними World Economic Forum [4]

Найкращі умови бізнес-середовища за рейтингом глобальної конкурентоспроможності у 2019 році склалися у Сінгапурі, тоді як у 2018 році лідером рейтингу були США, а з 2009 по 2017 рік – Швейцарія. Україна ж за рейтингом Всесвітнього економічного форуму має бізнес-середовище подібне із Ямайкою, Албанією, Аргентиною, Молдовою, Тунісом, Ліваном, Алжиром, Еквадором, індекс яких нижчий середнього значення.

За результатами аналізу динаміки індикаторів Індексу глобальної конкурентоспроможності виявлено реальні (критичні відставання) та потенційні загрози бізнес-середовища України, що представлені на рис. 2.5. За 4 із 12 субіндексів GCI Україна має критичні відставання, що свідчить про наявність реальних загроз економічній безпеці бізнесу, пов'язаних із занадто низьким рівнем розвитку фінансового ринку й фінансовою нестабільністю в

країні (136 позиція із 141 країни, гірші показники мають лише Венесуела, Мавританія, Ангола, Чад та Ємен), макроекономічною нестабільністю (133 позиція), неефективністю державного управління (104 позиція) та незадовільним станом системи охорони здоров'я (101 позиція), що в умовах пандемії COVID-19 є джерелом принципово нових, максимально небезпечних загроз.

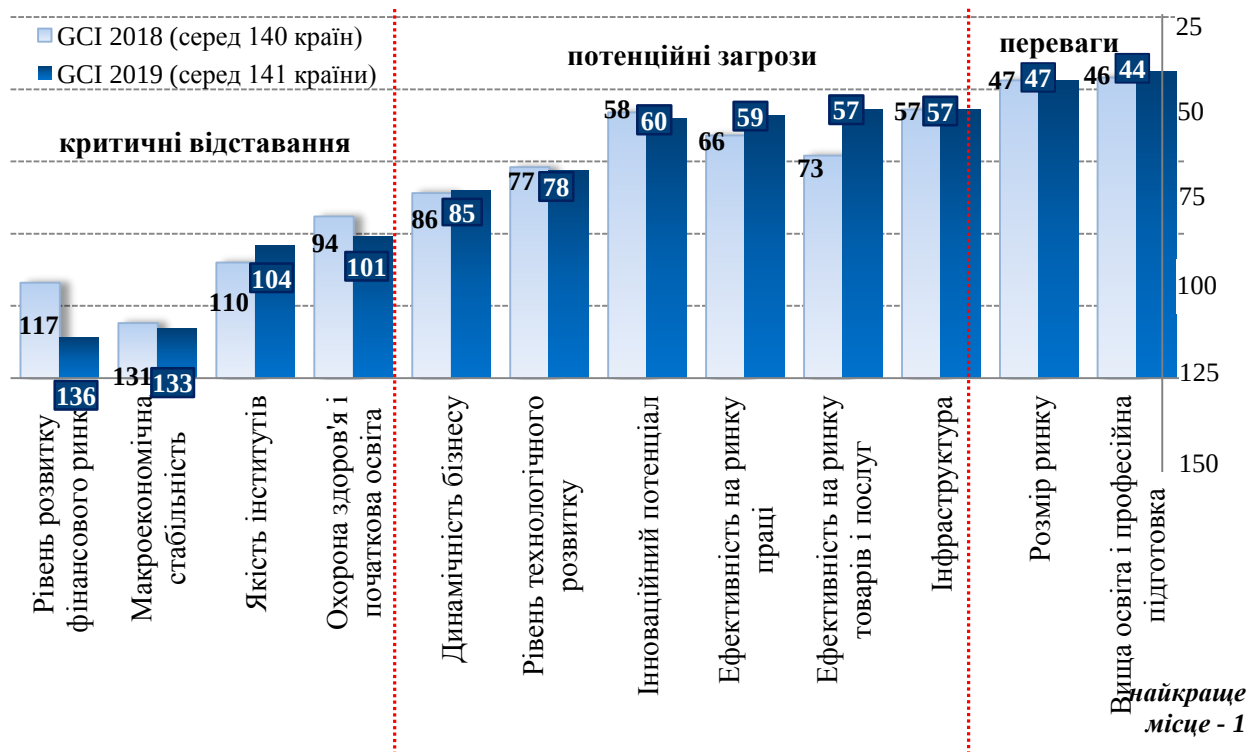

Рис. 2.5. Переваги та загрози бізнес-середовища України у 2018-2019 роках за Індексом глобальної конкурентоспроможності

Джерело: побудовано автором за рейтингом Global Competitiveness Index (GCI), The World Economic Forum [4]

Лише за показниками розміру внутрішнього ринку та розвитку вищої освіти Україна має потенційні переваги (47 та 44 місце серед 141 країни відповідно), тоді як за іншими сферами, які враховує GCI, формуються потенційні загрози, що насамперед пов'язані з недостатнім рівнем технологічного та інноваційного розвитку.

Найсуттєвіше падіння серед субіндексів GCI у 2019 році відбулося за показниками стану фінансової системи – на 19 пунктів з 117 позиції до 136 позиції, тому низька капіталізація фінансового ринку та фінансова нестабільність є реальними загрозами економічній безпеці бізнесу в Україні з максимальним рівнем впливу.

Верховенство права й регуляторну ефективність, а також рівень підтримки економічної свободи підприємців державними органами влади характеризує Індекс економічної свободи – Index of Economic Freedom (IEF), який визначається американською дослідницькою організацією Heritage Foundation та оприлюднюється виданням «Wall Street Journal» [5]. Позицію України за IEF, у тому числі за його індикаторами, наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Позиції України за Індексом економічної свободи

Роки	Верховенство права			Обмеження уряду			Ефективність регулювання			Відкритість ринків			IEF	
	захист права власності	ефективність судової системи	урядова сумлінність	податковий тягар	витрати держави	фіскальний стан	свобода бізнесу	свобода праці	монетарна свобода	свобода торгівлі	свобода інвестування	фінансова свобода	індекс	рейтинг
2012	30,0	-	24,0	78,2	29,4	-	46,2	51,2	67,7	84,4	20,0	30,0	46,1	163
2013	30,0	-	23,0	78,2	29,4	-	47,6	49,9	71,0	84,4	20,0	30,0	46,3	161
2014	30,0	-	21,9	79,1	37,5	-	59,8	49,8	78,7	86,2	20,0	30,0	49,3	155
2015	20,0	-	25,0	78,7	28,0	-	59,3	48,2	78,6	85,8	15,0	30,0	46,9	162
2016	25,0	-	26,0	78,6	30,6	-	56,8	47,9	66,9	85,8	20,0	30,0	46,8	162
2017	41,4	22,6	29,2	78,6	38,2	67,9	62,1	48,8	47,4	85,9	25,0	30,0	48,1	166
2018	41,0	29,5	29,0	80,2	45,0	75,9	62,7	52,8	60,1	81,1	35,0	30,0	51,9	150
2019	43,9	31,5	29,6	81,8	46,9	82,6	66,1	46,7	58,6	75,0	35,0	30,0	52,3	147
2020	47,5	42,2	37,9	81,1	47,2	83,9	61,3	48,3	63,0	81,2	35,0	30,0	54,9	134

Джерело: складено автором за рейтингом IEF Heritage Foundation [5]

В рейтингу економічної свободи Україна за підсумками 2019 року піднялася на 13 позицій й посіла 134 місце серед 180 країн, що стало найкращим показником за період з 2008 року. Проте Індекс економічної свободи України становить лише 54,9 балів, що за типологізацією Heritage

Foundation відповідає «переважно невільній економіці» (mostly unfree), а до 2018 року Україна взагалі належала до категорії «деспотичних» (repressed) країн з показником, що не перевищував 50 балів із 100 можливих.

Позитивна динаміка позицій України за IEF в 2019 році стала наслідком підвищення показників 8 із 12 субіндексів (рис. 2.6), особливо – субіндексів ефективність судочинства (з 31,5 до 42,2), доброчесність уряду (з 29,6 до 37,9) та свобода торгівлі (з 75,0 до 81,2). Це відбулося, головним чином, завдяки позбавленню недоторканості депутатів Верховної Ради України й прийняття закону про скасування мораторію на продаж сільськогосподарських земель. Проте за оцінками експертів Heritage Foundation нормативно-правова база України теоретично забезпечує майнові інтереси бізнесу, але захист майнових прав судовою гілкою влади залишається на низькому рівні через політичний тиск на неї та корупцію, яка є ключовою загрозою економічній безпеці бізнесу.

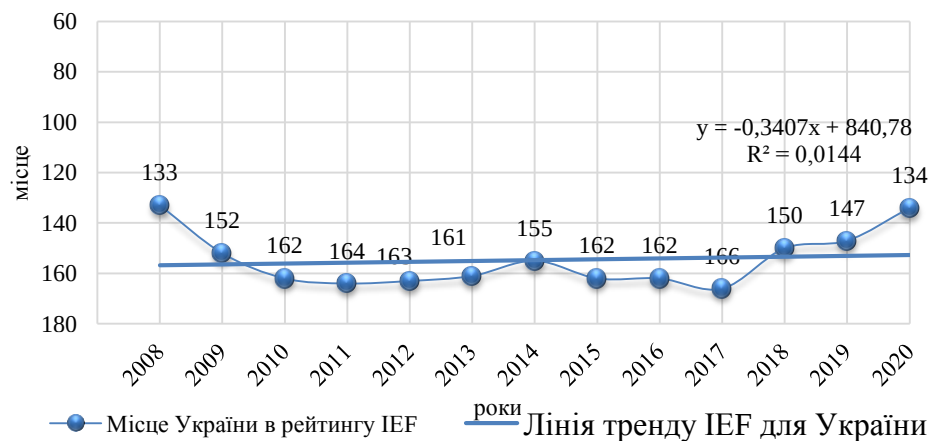

Рис. 2.6. Динаміка місця України в рейтингу економічної свободи протягом 2008-2020 рр. (Index of Economic Freedom, IEF)

Джерело: побудовано автором за результатами дослідження Heritage Foundation [5] та власними розрахунками

Темпи реформ 2017-2018 рр. в Україні, спрямованих на підтримку бізнесу, відновлення макроекономічної стабільності та покращення ділового середовища, у 2019 році значно сповільнилися, що відобразилося в регресі за

субіндексом свобода бізнесу (з 66,1 до 61,3) та незмінністю субіндексів свобода інвестування та фінансова свобода (35,0 та 30,0 відповідно).

Серед інших загроз економічній безпеці бізнесу в Україні варто виділити недостатньо розвинений фондовий ринок, що обмежує можливості фінансування бізнесу, надмірний тиск урядових структур, який стримує необхідне зростання приватних інвестицій в Україні, та непрацюючі позики, що перешкоджають розвитку банківської системи. Як наслідок, Україна в рейтингу економічної свободи посідає 45 місце серед 45 країн європейського регіону, і її загальний бал значно нижчий за середні показники по регіонах та світі, перебуваючи поряд із Кенією та Пакистаном.

Згідно з результатами дослідження індикаторів державного управління – Worldwide Governance Indicators (WGI) Світового Банку якість і ефективність державного управління в Україні перебуває на вкрай низькому рівні, оскільки значення всіх шести контрольних індикаторів не перевищують 50 балів із 100 можливих (табл. 2.3, додаток Б).

Таблиця 2.3

Позиції України за Всесвітніми індикаторами державного управління

№ з/п	Всесвітні індикатори державного управління	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
1	Врахування думки населення та підзвітність державних органів	40,38	37,56	43,35	43,84	47,78	47,78	44,83	48,28
2	Політична стабільність і відсутність насильства	41,71	20,85	5,71	5,24	6,67	6,67	5,71	8,57
3	Ефективність роботи уряду	32,23	31,28	39,90	34,62	32,21	35,10	38,46	39,90
4	Якість законодавства	29,86	30,33	29,33	29,81	39,06	40,38	40,87	42,31
5	Верховенство закону	26,29	23,94	23,08	22,12	24,52	25,00	24,04	25,48
6	Стимування корупції	12,80	11,37	14,90	14,90	21,15	22,12	18,27	26,44

Джерело: складено автором за рейтингом WGI Світового Банку [6]

За показниками політичної стабільності та відсутності насильства Україна в 2019 році отримала лише 8,57 балів зі 100, перебуваючи на рівні з африканськими країнами та країнами з постійними військовими конфліктами (Венесуела, Нікарагуа, Туреччина, Афганістан, Ірак, Іран, Пакистан, Сомалі та ін.), що свідчить про інституційні деформації та системні загрози економічній безпеці бізнесу.

Аналізуючи динаміку та фактичні значення індикаторів державного управління Світового Банку можна дійти до висновку, що в бізнес-середовищі України сформувалися такі системні загрози економічній безпеці суб'єктів підприємництва:

- 1) політична нестабільність та військова агресія на сході країни;
- 2) недосконалість законодавства в сфері регулювання бізнесу;
- 3) неефективність роботи правоохоронних органів та судової влади;
- 4) корупція у всіх сферах бізнесу та влади;
- 5) неефективна державна політика щодо розвитку бізнесу;
- 6) недотримання конституційних прав та свобод.

Оцінка індексу захисту прав власності – The International Property Right Index (IPRI) України в 2019 році зросла на 0,149 до 4,432 з можливих 10 балів, посівши 109 місце у світі зі 129 досліджуваних країн та одне з останніх місць у Європі (рис. 2.7).

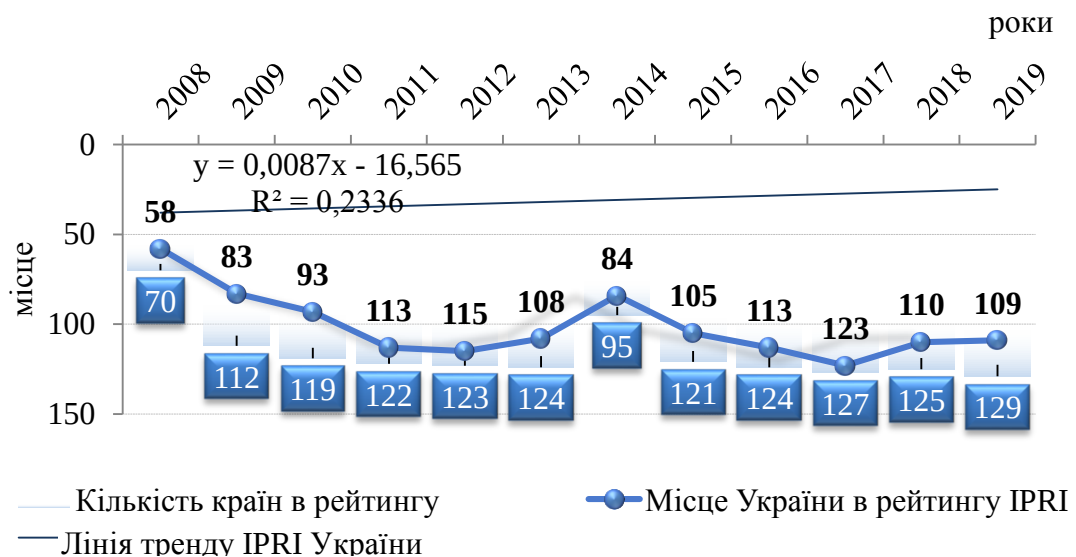

Рис. 2.7. Динаміка місця України в рейтингу захисту прав власності протягом 2008-2019 рр. (The International Property Right Index, IPRI)

Джерело: побудовано автором за даними [7] та власними розрахунками

Найскладніша ситуація в Україні за показниками правового та політичного середовища, так оцінка юридичного та політичного субіндексу IPRI в Україні зросла на 0,286 до 2,971 з оцінками 1,968 за політичну

стабільність, 2,906 за незалежність судової влади, 3,432 за контроль над корупцією та 3,577 за верховенство права (рис. 2.8).

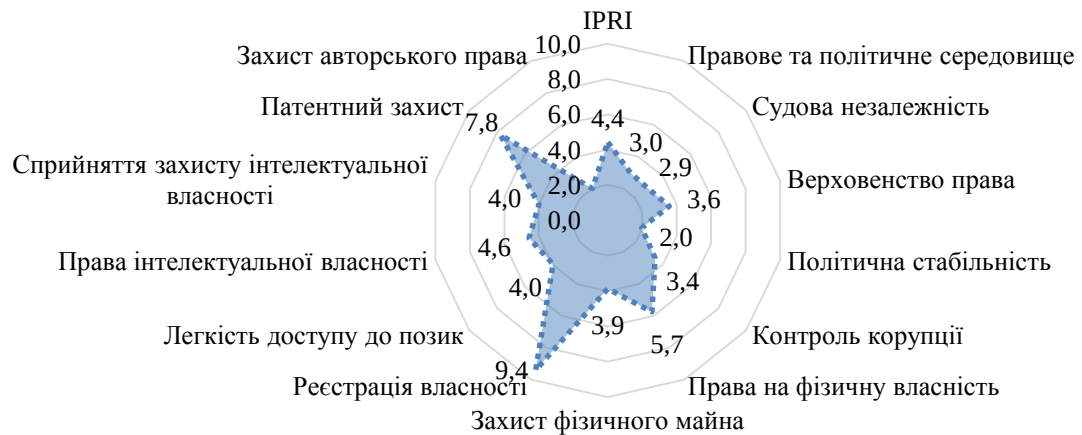

Рис. 2.8. Структура індексу захисту прав власності (IPRI) України в 2019 р.
Джерело: побудовано автором за даними [7]

Як видно з рис. 2.8 субіндекс прав на фізичне майно в Україні збільшився на 0,021 до 5,747 з 10 можливих з найвищою оцінкою за показником реєстрації власності 9,406 та оцінками 3,867 у оцінці захисту прав власності й 3,968 у спрощенні доступу до позик. Оцінка субіндексу в галузі прав інтелектуальної власності в Україні зросла на 0,142 до 4,578 з 10 можливих та оцінками 3,986 за «Сприйняття захисту інтелектуальної власності», 7,75 за захист патентів та 2 за захист авторських прав.

Отже, в цілому правове та політичне бізнес-середовище в Україні за оцінками вищенаведених компаративних індексних систем є несприятливим для ведення бізнесу, існують загрози, пов'язані з корупцією, недостатнім захистом інтелектуальної власності та майна суб'єктів господарювання через неефективність судової влади, складностями в залученні фінансових ресурсів через нерозвинений фондовий ринок, проблеми в банківській системі та негативні тенденції на страховому ринку, а також макроекономічною нестабільністю, низьким рівнем фінансової й інвестиційної свободи бізнесу.

Таким чином, в результаті компаративного аналізу бізнес-середовища України за різними міжнародними індексними системами з виділенням реальних і потенційних загроз економічній безпеці бізнесу представлено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Результати компаративного аналізу бізнес-середовища України

№ з/п	Назва системи оцінки	Позиція в рейтингу 2019 року (місце України в рейтингу / кількість країн в рейтингу)	Тренд за індексом (спарклайн) протягом 2015-2019 рр.	Країни, що мають подібне з Україною бізнес-середовище (знаходяться в тому ж квартилі за рейтингом)	Сфери критичних відставань	Сфери потенційних загроз	Сфери переваг та можливостей
1	Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business, DB)	64 / 190		Італія, Мексика, Болгарія, Саудівська Аравія, Індія, Колумбія, Узбекистан, В'єтнам, Ямайка, Греція	Ліквідація підприємств	Підключення до електромереж, забезпечення виконання контрактів, захист прав інвесторів	Процес реєстрації підприємств, отримання дозволів на будівництво, міжнародна торгівля
2	Індекс глобальної конкурентоспроможності, ІГК (The Global Competitiveness Index, GCI)	85 / 141		Ямайка, Албанія, Північна Македонія, Аргентина, Шрі Ланка, Молдова, Туніс, Ліван, Алжир, Еквадор	Рівень розвитку фінансового ринку, макроекономічна стабільність, якість інститутів, охорона здоров'я і початкова освіта	Динамічність бізнесу, рівень технологічного розвитку, інноваційний потенціал, ефективність на ринку праці, інфраструктура, ефективність на ринку товарів і послуг	Вища освіта і професійна підготовка, розмір ринку
3	Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom, IEF)	134 / 180		Монголія, Туніс, Лаос, Кенія, Бенін, Пакистан, Афганістан, Непал, Єгипет, Бразилія	Фінансова свобода, свобода інвестування, урядова сумлінність	Ефективність судової системи, витрати держави, захист прав власності, свобода праці, свобода бізнесу, монетарна свобода	Фіскальний стан, невеликий податковий тягар, свобода торгівлі
4	Всесвітні індикатори державного управління (The Worldwide Governance Indicators, WGI)	- (6 груп індикаторів, єдиний рейтинг не виводиться)	-	-	Політична нестабільність, відсутність насильства, верховенство закону, стримування корупції	Ефективність роботи уряду, якість законодавства, врахування думки населення та підзвітність державних органів	-
5	Міжнародний індекс захисту прав власності (The International Property Right Index, IPRI)	109 / 129		Ліберія, Іран, Парагвай, Албанія, Алжир, Ефіопія, Ліван, Нікарагуа, Камерун, Молдова	Політична стабільність, судова незалежність, контроль корупції, захист авторського права	Верховенство права, захист прав власності, доступ до позик, сприйняття захисту інтелектуальної власності	Реєстрація власності, патентний захист

– перебування країни у першому квартилі рейтингу;
 – перебування країни у другому квартилі рейтингу;

– перебування країни у третьому квартилі рейтингу;
 – перебування країни у четвертому квартилі рейтингу.

Джерело: складено автором

Фінансова стабільність в країні та загальна макроекономічна ситуація напряму визначає умови ведення бізнесу [8]. За результатами 2018 року та від початку 2019 у напрямі легкості ведення бізнесу здійснено низку реформ [9, 10], проте фундаментальність та масштабність назрілих проблем в національній економіці України, що пов'язані з тінізацією та корумпованістю всіх сфер економічних відносин, суттєві зміни в функціонуванні фінансової системи протягом 2014-2019 рр. в зв'язку з надмірним борговим та інфляційним тиском значно актуалізують проблеми забезпечення економічної безпеки бізнесу та протидії загрозам зовнішнього середовища.

Одна з актуальних загроз економічній безпеці бізнесу з максимальним рівнем негативного впливу в сучасних умовах – це наявність державного боргу та його розмір, який представлено на рис. 2.9.

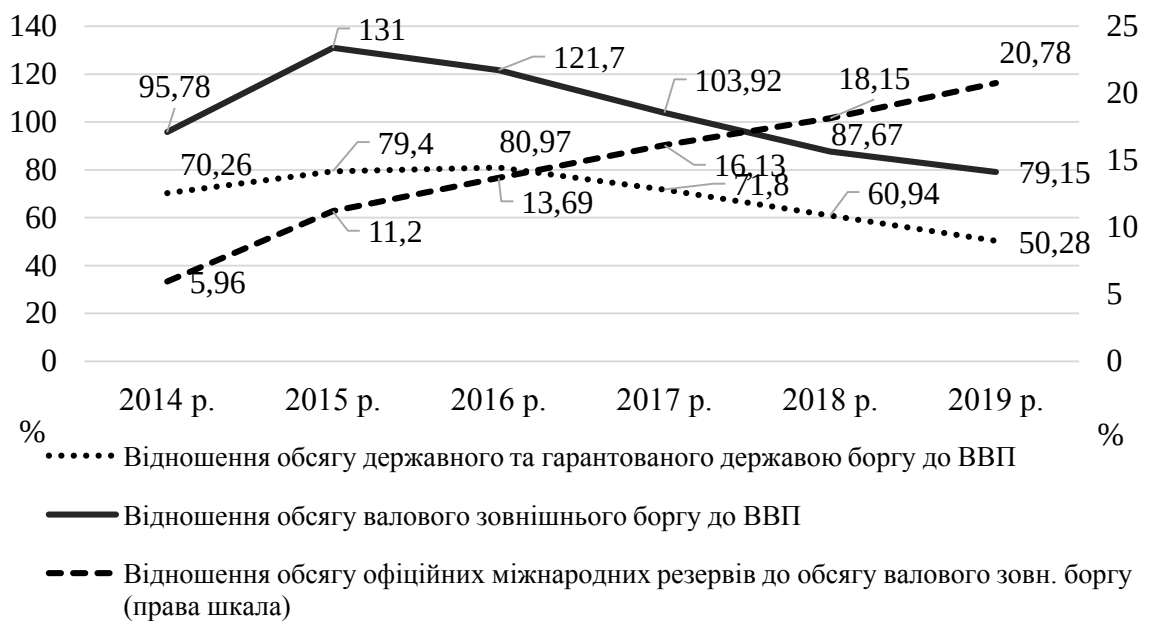

Рис. 2.9. Динаміка індикаторів боргової загрози економічній безпеці бізнесу в Україні у 2014-2019 рр.

Джерело: побудовано автором із використанням даних Державної служби статистики України [13].

Варто зазначити, що збільшення державного боргу в розвинутих країнах передуює економічному зростанню, проте світовий досвід також демонструє

численні приклади нагромадження державних боргів, що спонукає до надмірного нарощення кредитних запозичень із боку уряду [11]. Варто відмітити і проблему врегулювання державних зобов'язань в розрізі структури внутрішнього та зовнішнього державного боргу України. Так вирішення питань щодо неефективності складу боргу є одним із найголовніших, що постає перед урядом у сучасних умовах розвитку країни.

Можна відмітити слабку боргову безпеку держави, її залежність від зовнішнього капіталу та несаможиттєвості української економіки. Проте у 2018 році ситуація почала покращуватися, так три показники боргової безпеки України з п'яти, які використовує Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [14], покращили порівняно з минулими роками, і більшість показників починає повертатися до нормативних значень після затяжної кризи.

Разом із тим важливим питанням є дефіцит державного бюджету, так підхід дефіцитного фінансування видатків є звичним в Україні. Дефіцит бюджету часто є статтею, що покриває брак та недосконалість фіскальних надходжень під час реалізації державної стратегії соціально-економічного розвитку. відношення дефіциту до державного бюджету знаходиться в межах норми, проте у 2014 р. було досить близько до критичного значення у -6%. Збільшуючи фінансовий інструментарій держави, бюджетний дефіцит створює й безліч потенційно негативних наслідків, та потребує до вироблення комплексного підходу до керівництва процесом балансування бюджету на основі поглибленого вивчення чинників.

Що стосується грошово-кредитної безпеки, то такі показники, як різниця між процентними ставками за кредитами та депозитами й частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів мають задовільні значення, що представлено на рис. 2.10.

Показник рівня середньозваженої ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями в національній валюті, відносно індексу споживчих цін значно покращився порівняно з 2014 роком, з -14,4% до 11,4%, тому рівень

закредитованості та ціни фінансових ресурсів є задовільним. Щодо інших показників, то питома вага готівки поза банками менша за порогове значення, проте все ще незадовільна, але зниження з 28,45% до 20% є неможливим на сучасному етапі розвитку цифрової економічної інфраструктури, так протягом 2014-2017 рр. відбувалось покращення ситуації з кількістю готівки, але вже в 2018 році даний показник продемонстрував негативну динаміку. В той же час погіршився показник питомої ваги довгострокових кредитів у загальному обсязі та склав 23,54% у 2019 році, при нормативному значенні у 25%.

Рис. 2.10. Динаміка індикаторів загроз економічній безпеці бізнесу в грошово-кредитній сфері України у 2014-2019 рр.

Джерело: побудовано автором із використанням даних Національного банку України [15].

Таким чином, ситуація в грошово-кредитній сфері в Україні в цілому є незадовільною, значення більшості показників знаходяться на граничному рівні, що вказує на проблеми з ефективністю готівкового обігу, залученням

коштів суб'єктів господарювання до банківської системи і дестимулює економічний розвиток. Процес оновлення банківської системи в умовах сьогодення несуттєво впливає на покращення легкості ведення бізнесу, а низка загроз, пов'язаних із фінансовою нестабільністю та занадто низьким рівнем розвитку фондового ринку України є каталізаторами низки викликів економічній безпеці бізнесу.

У 2020 році одним з головних чинників впливу на економічні процеси виявився фактор розповсюдження пандемії COVID-19 та введення карантинних обмежень у більшості країн світу. Оцінюючи динаміку основних макроекономічних показників та показників економічної статистики з розвитку бізнесу в Україні варто відмітити, що майже всі сектори національної економіки постраждали від корона-кризи через зниження ділової активності, при цьому динаміка узагальнюючого показника економічного розвитку країни – реального ВВП в Україні у 2020 році, як і в більшості країн світу, є негативною в порівнянні з аналогічними показниками 2019 року, що представлено на рис. 2.11. Так, за даними Держстату найсуттєвіше падіння економічної активності відбулося в II кварталі 2020 року – на 11,4 % в порівнянні зі зростанням на 4,7% у цьому ж періоді 2019 року та 3,9% – у 2018 році [13].

Разом із цим підсилення негативних тенденцій зумовлене загрозливими масштабами тіньової економіки, рівень якої за розрахунками Мінекономіки у січні-березні 2020 року склав 31 %, а за методикою Світового банку – 40,2 % від обсягу офіційного ВВП. Здійснено ідентифікацію впливу тіньової економіки в Україні на економічну безпеку бізнесу, що представлено на рис. 2.11. Всі ці чинники, незважаючи на заходи державної підтримки, призвели до погіршення економічної безпеки бізнесу, що відобразилося за її основними індикаторами, зокрема у 2020 році відбулося різке скорочення кількості зареєстрованих суб'єктів бізнесу – більш ніж на чверть в порівнянні з 2019 роком з 1,942 млн. до 1,395 млн. [13].

Рис 2.11. Вплив загроз на бізнес-тенденції та рівень економічної безпеки України в 2010-2019 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [13]

Під впливом сучасних глобальних викликів найбільшого негативного впливу зазнали такі галузі економіки, як ресторанний бізнес, готельний бізнес, туризм і транспорт. Туризм становить близько 10% від світового ВВП, в Україні цей показник на рівні близько 3%. Як правило саме у галузі туризму та ресторанному бізнесі зайняті люди із невисоким, сезонним та нестабільним доходом. Це ті сфери, на яких люди заощаджують в першу чергу. За даними НБУ індекс очікувань ділової активності вже у червні 2020 року становив 45,5 п. порівняно з 29,9 п. у квітні 2020 року (рекордно низьким рівнем) та 45,8 п. у березні 2020 року. Відповідно з травня спостерігається зменшення глибини падіння більшості видів економічної діяльності.

Рентабельність операційної діяльності – один з основних індикаторів економічної безпеки бізнесу, який відображає ефективність виробництва та реалізації продукції й може мати додатне значення навіть за наявності чистого збитку. Позитивні значення цього показника за 2019 рік мають більшість підприємств, однак у 2020 році він знижується до 50,0 %, тобто виробництво половини досліджуваних суб'єктів господарювання є нерентабельним.

До того ж навіть рентабельні виробництва мають занадто низький рівень зазначеного показника, який, до того ж, носить нестабільний характер. Рентабельність діяльності та рентабельність активів мають ще нижче значення. Від'ємне значення цих показників мають в 2020 році 47,1 % підприємств за даними Держстату [13], що пов'язано із наявністю витрат, не пов'язаних із операційною діяльністю підприємства.

Аналізуючи рівень рентабельності/збитковості операційної діяльності підприємств за різними видами економічної діяльності (рис. 2.12) важливо відмітити, що найбільший рівень негативного впливу сучасних загроз прослідковується в бізнесі, що пов'язаний з операціями із нерухомим майном (-7,7%), тимчасовим розміщенням й організацією харчування (-12,7), транспортом, складським господарством, поштовою та кур'єрською діяльністю (-9,4). Найменшого негативного впливу зазнали такі сфери як інформація та телекомунікація, оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги.

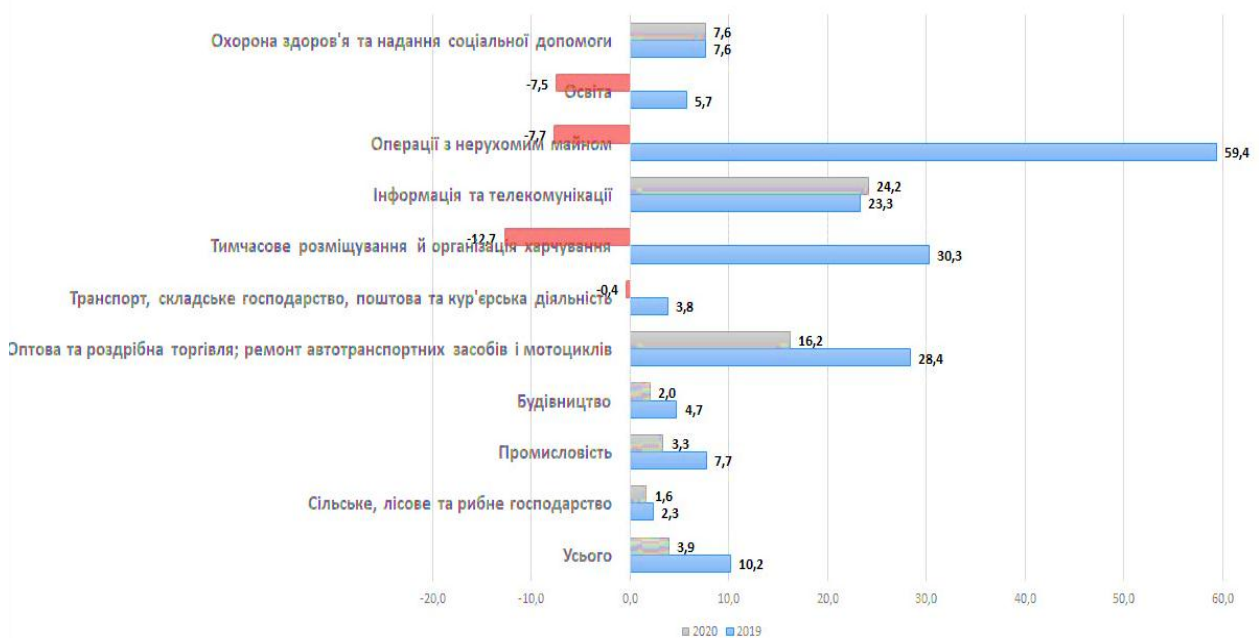

Рис. 2.12. Рівень рентабельності/збитковості операційної діяльності підприємств за 2019-2020 роки, %

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [13]

Згідно з опитуванням Співки українських підприємців (СУП), станом на квітень 2020 року майже 60 % власників бізнесу продовжують діяльність під час обмежень (це переважно великий і середній бізнес), ще 29 % – припинили роботу (характерно для мікробізнесу). При цьому 6 % підприємців повністю закрили бізнес, у цю категорію потрапив переважно мікро- і малий бізнес. Лише 3 % респондентів вказують, що їхній бізнес зможе працювати тривалий час за необхідних умов (орендні канікули, віддалений доступ для співробітників, перегляд бізнес-моделі). Третина власників бізнесу (переважно мікро-), заявляють про падіння доходів на 90-100 % з початку карантину. Ці ж підприємці вже звільнили до 50 % штату співробітників. Власники малого і середнього бізнесу говорять про зменшення доходів на 25-50 % порівняно з до карантинним періодом і вже звільнили від 10 до 25 % працівників. Втрати прибутків великих підприємств становлять 10-25 % [19].

Треба визнати, що збитковість підприємств, наявність непокритих збитків минулих років, низький рівень рентабельності перешкоджає збереженню фінансової стійкості та достатнього рівня фінансової безпеки бізнесу, підвищує ризикованість бізнесу, знижує інвестиційну привабливість, шкодить корпоративному іміджу. Відсутність прибутків та високий рівень витрат, що призводить до низького рівня рентабельності, не дає можливості підприємству задовольнити потреби працівників у належному рівні оплати праці та соціальному забезпеченні.

Описані вище загрози економічній безпеці бізнесу є каталізаторами додаткових загроз, так проблеми кадрового забезпечення, пов'язані з незадовільними умовами праці, плінністю кадрів та звільненням працівників у зв'язку із скороченням обсягів господарської діяльності найчастіше супроводжується витоком конфіденційної інформації та є каталізаторами загроз інформаційній та іншим складовим економічної безпеки бізнесу в цілому. При цьому під деструктивним впливом тінізації та корупції формується абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки бізнесу та держави в цілому – лише 49% за підсумками 2019 року, що дає підстави віднести їх до реальних загроз, під впливом яких погіршуються показники підприємницької діяльності.

2.2. Методичні підходи до оцінювання економічної безпеки бізнесу

На сучасному етапі розвитку економічної безпекології у науковій літературі значна увага присвячується удосконаленню методичних підходів щодо визначення рівня економічної безпеки на національному рівні, тоді як естиметологічний аспект економічної безпеки бізнесу залишається проблемним питанням, оскільки не запропоновано єдиного комплексного методичного підходу до оцінки та аналізу рівня економічної безпеки бізнесових структур та ідентифікації загроз із урахуванням їх галузевої приналежності, особливостей фінансово-економічної діяльності тощо.

Через несформованість понятійно-категоріального апарату економічної безпекології мікрорівня та велику кількість підходів до трактування економічної безпеки бізнесу, на сучасному етапі єдина методика оцінювання її рівня перебуває на стадії формування. Підхід до оцінювання економічної безпеки бізнесу – це сукупність дій щодо визначення рівня економічної безпеки бізнесу, які здійснюються у визначеній послідовності із використанням певних прийомів, принципів і методів.

Виходячи з категоріальної невизначеності та за результатами узагальнення існуючих підходів до трактування сутності економічної безпеки бізнесу варто виділити ключові характеристики для формування комплексного підходу до її оцінювання, якими є розвиток та стійкість. Оскільки діяльність будь-якого суб'єкта підприємництва є динамічним процесом, послідовністю дій, спрямованих на реалізацію власних економічних інтересів, то очевидно, що за відсутності розвитку бізнесу у підприємницької структури різко знижується спроможність до збереження прибутковості, адаптації до мінливих умов бізнес-середовища та протидії загрозам під впливом глобальних викликів. Стійкість відображається у міцності й надійності внутрішньої бізнес-структури та її здатності до ризику в ринкових умовах. Виходячи з цього стійкість розвитку бізнесу на пряму визначає обсяги та строки досягнення планових результатів економічної діяльності.

Метою оцінювання економічної безпеки бізнесу є визначення цільових параметрів безпеки, що відображають динамічну рівновагу економічної діяльності та задоволення економічних інтересів суб'єкта бізнесу. Оцінка дає змогу розмежувати високий рівень безпеки, що характеризується динамічно стійким станом бізнесу, за якого відсутня небезпека у конкретний момент часу, і низький або критичний рівень безпеки, що проявляється у втраті активів, фінансової стійкості, платоспроможності, виході з ринку, банкрутстві чи навіть ліквідації бізнесу.

Одним із найбільш поширених методів комплексного оцінювання економічної безпеки на різних рівнях суспільної ієрархії (макро-, мезо-, мікрорівень) є метод інтегральної оцінки, що передбачає розрахунок єдиного (інтегрального) показника. Такий метод використовується Мінекономіки України на макрорівні на основі офіційно затверджених Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29 жовтня 2013 р. Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [14]. Проте для економічної безпеки бізнесу подібний інтегральний показник не запропоновано через складність врахування в єдиному показнику специфіки різних видів бізнесу, в тому числі галузевої та територіальної.

Варто відмітити, що у науковій літературі методичні підходи до оцінювання економічної безпеки, в тому числі на рівні підприємства, знайшли широке відображення, проте, разом із цим, дискусійним залишається питання визначення найбільш ефективного з них для оцінки економічної безпеки бізнесу. Проаналізуємо переваги та недоліки найбільш відомих методичних підходів до оцінювання рівня економічної безпеки бізнесу (табл. 2.5).

За результатами узагальнення та систематизації існуючих методичних підходів притримуємося позиції, що рівень економічної безпеки бізнесу слід визначати окремо за кожним її складником із подальшим розрахунком узагальнюючого індексу з використанням інтегрального методу з метою виявлення джерел загроз для бізнесу та їх ранжування за рівнем впливу, що дозволить вчасно відреагувати на них та дослідити заходи щодо їх усунення.

Таблиця 2.5

Порівняльна характеристика методичних підходів до оцінювання рівня
економічної безпеки бізнесу

Методичні підходи	Переваги	Недоліки
Індикаторний підхід	Спроможність комплексно оцінювати рівень економічної безпеки бізнесу за умов науково-обґрунтованого визначення індикаторів та визначення їх граничних значень для певної галузі	Складність формування вихідної системи показників-індикаторів та їх граничних значень. У разі неправильного чи неповного визначення переліку індикаторів отриманий рівень економічної безпеки бізнесу є некоректним та достовірним, що є небезпечним
Ресурсно-функціональний підхід	Підхід надає змогу комплексно оцінити рівень економічної безпеки бізнесу на основі функціональних складових економічної безпеки	Складність вибору функціональних складових економічної безпеки бізнесу та необхідність детального вивчення процесів, які мають вплив на її стан
Програмно-цільовий підхід	Метод надає можливість отримати достовірні результати рівня економічної безпеки бізнесу, адже відображає принципи та умови управління та розвитку бізнесу	Складність визначення і відбору переліку показників, що достовірно та в повному обсязі відображають рівень економічної безпеки бізнесу й дискусійне питання вибору методів їх інтегрування
Економіко-математичний підхід	Дозволяє виявити головні прямі й зворотні, лінійні та нелінійні співвідношення між різними чинниками, що визначають рівень економічної безпеки бізнесу	Складність визначення функціональних залежностей між показниками економічної безпеки бізнесу та необхідність ґрунтовних досліджень для побудови економіко-математичних моделей
Моделі прогнозування банкрутства	Доступність даних для проведення розрахунків та відносна простота в розрахунках	Визначення рівня економічної безпеки бізнесу лише за показниками платоспроможності та неврахування показників за її іншими функціональними складовими. Достовірність отриманих результатів може бути низькою через не адаптованість закордонних моделей оцінки ймовірності банкрутства під діяльність національних бізнесових структур
Підхід до оцінки стану фінансового складника	Дозволяє оцінити фінансово-економічний стан бізнесу за умови визначення граничних значень множини фінансово-економічних показників	Надає можливість дослідити лише фактичний економічний стан бізнесу, а не визначити рівень його економічної безпеки

Джерело: складено за даними [50-51]

До індикаторного підходу можна віднести групу науковців, які пропонують використовувати загальні та спеціальні показники підприємницької діяльності. Найбільш узагальнюючим показником для економічної безпеки бізнесу є показник економічної дієвості, який характеризує здатність будь-якого бізнесу досягати поставлених завдань та виконувати власну місію у стратегічному аспекті.

Д. Ковальов і Т. Сухорукова [36] є засновниками індикаторно-індексного підходу й рекомендують визначати рівень економічної безпеки з використанням індикаторів, які представлені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Індикатори економічної безпеки бізнесу згідно індикаторно-індексним підходом Д. Ковальова та Т. Сухорукова [36]

№	Назва	Показник
1	Індикатори технологічної безпеки	Ступінь зносу основних виробничих засобів; коефіцієнт завантаженості спеціалізованого устаткування; частка витрат на НДДКР; доступ до ноу-хау; середня заробітна плата наукових працівників за місяць
2	Індикатори ресурсної безпеки	Коефіцієнт забезпеченості виробництва основними видами ресурсів; рівень запасів матеріальних ресурсів на складі; динамічність поставок; коефіцієнт маневреності; матеріаломісткість виробництва; частка браку; коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат власними джерелами фінансових ресурсів; динаміка цін на енергоносії; енергомісткість; можливість заміщення ресурсів; характер та якість ресурсів
3	Індикатори фінансової безпеки	Індекс обсягів виробництва; динаміка прибутку; рівень рентабельності; рівень заборгованості; частка на ринку; обсяг капіталовкладень; довгострокові кредити; частка державних інвестицій у ВВП
4	Індикатори зовнішньо-економічної безпеки	Відношення обсягу експорту/імпорту до ВВП; питома вага імпорту у внутрішньому споживанні держави; частка провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі; коефіцієнт покриття імпорту експортом (відношення між обсягами експорту та імпорту); питома вага сировинного та низького ступеня переробки експорту (промисловості) у загальному обсязі експорту товарів
5	Індикатори соціальної безпеки	Рівень середньої зарплати; розмір мінімальної заробітної плати; відношення чисельності працівників, зарплата яких нижча за прожитковий мінімум, до чисельності зайнятого населення; рівень заборгованості по виплаті зарплати

Джерело: складено за даними [36]

Ресурсно-функціональний підхід у науковій літературі найбільш досліджений в силу декомпозиційної єдності джерел функціональної небезпеки. В основі цього підходу лежить безпека виконання функцій будь-якого бізнесу, яка вимагає певних корпоративних ресурсів для її забезпечення. Аналітичні дослідження процесів, які реалізують цей підхід, засвідчили відсутність завершених наукових праць у частині цілісної концепції його реалізації, адже наукові дослідження обмежуються лише визначенням корпоративних ресурсів та систематизацією методик їх оцінювання. При цьому більшість авторів ресурсами, які формують стан захищеності бізнесу, вважають лиш корпоративні ресурси, а саме фінансові ресурси, персонал, інформацію та технологію, техніку та обладнання, права.

Головною перевагою є те, що ресурсно-функціональний підхід дозволяє встановити інтегральне значення економічної безпеки суб'єктів бізнесу. Але цьому передуює складна інформаційно-аналітична робота, пов'язана з підбором індикаторів, обґрунтуванням їх граничних значень та розрахунками фактичних показників за всіма функціонально-структурними складовими економічної безпеки. Надалі за кожною функціональною складовою безпеки визначається інтегральне значення рівня її безпеки, що є інформаційною базою встановлення інтегрального рівня економічної безпеки бізнесу. В основі розрахунків – визначення міри відхилення фактичних значень індикаторів від граничних, встановлення вагових коефіцієнтів індикаторів та визначення суми добутків вагових значень на коефіцієнти відхилення фактичних значень показників від граничних. Ці розрахунки здійснюють за формулою:

$$I = \sum_{j=1}^J w_j \cdot I_j, \quad (2.1)$$

де I – інтегральний індекс економічної безпеки бізнесу; I_j – інтегральний індекс економічної безпеки бізнесу за її j -тою функціональною складовою; w_j –

ваговий коефіцієнт j -тої функціональної складової; J – множина функціональних складових економічної безпеки бізнесу.

В свою чергу розрахунок інтегральних субіндексів економічної безпеки бізнесу за її функціональними складовими (I_j) здійснюється за формулою:

$$I_j = \sum_{n=N_j} d_n \cdot x_{jn}, \quad \sum_{n=N_j} d_n = 1, \quad N = \bigcup_j N_j, \quad (2.2)$$

де x_{jn} – величина нормалізованих значень індикаторів економічної безпеки бізнесу за j -тою функціональною складовою; d_n – ваговий коефіцієнт n -го індикатора; n – кількість показників-індикаторів; N_j – множина показників-індикаторів за j -тою функціональною складовою економічної безпеки бізнесу.

Головною перевагою ресурсно-функціонального підходу до оцінювання економічної безпеки є можливість комплексно оцінити її параметри. При цьому його недолік полягає у суб'єктивності при врахуванні думок експертів відносно встановлення вагових коефіцієнтів індикаторів та функціональних складових безпеки, при цьому спроба водночас охопити всі функціональні складові діяльності суб'єктів бізнесу може призвести до певного «розмивання» концептуального змісту економічної безпеки, а також відволікти увагу аналітика від найбільш проблемних сфер життєздатності суб'єктів підприємництва.

Також доцільно розглянути економіко-математичний підхід, він полягає у забезпеченні комплексного оцінювання економічної безпеки суб'єктів бізнесу, проте не стільки шляхом розрахунків аналітиків, як із застосуванням для цього програмного забезпечення та засобів ЕОМ. В узагальненому вигляді економіко-математична модель оцінювання рівня економічної безпеки бізнесу набуває такої функціональної залежності:

$$I = k_1 \times f(i_1) + k_2 \times f(i_2) + \dots + k_m \times f(i_n), \quad (2.3)$$

де $i_1, i_2, \dots, i_n$ – показники бізнес-активності; $f(i_1), f(i_2), \dots, f(i_n)$ – локальні функції залежності рівня економічної безпеки бізнесу від відповідних показників підприємницької діяльності (обираються окремо для показників стимуляторів, дестимуляторів та показників змішаного типу); $k_1, k_2, \dots, k_m$ – коефіцієнти, які показують значимість кожного показника для забезпечення економічної безпеки бізнесу.

Поряд із перевагами цього підходу, його недоліками є відсутність рекомендацій щодо формування системи оцінювальних показників, невизначеність видів локальних функцій тощо.

Прихильники методичних підходів до оцінювання рівня економічної безпеки бізнесу на основі прогнозування банкрутства притримуються позиції, що станом максимальної загрози є банкрутство суб'єктів бізнесу. Тому з використанням моделей прогнозування ймовірності банкрутства, таких як п'ятифакторна модель Альтмана, модель Спрінгейта, індикаторна модель Бівера, рейтингове число Р.С. Сайфуліна та Г.Г. Кадикова, модель Романа Лиса, модель Тафлера і (Тішоу), універсальна дискримінантна функція та інших, визначається рівень економічної безпеки бізнесу, головним чином, за показниками платоспроможності. При цьому не враховуються показники за її іншими функціональними складовими, що є принциповим недоліком цього методичного підходу, який суттєво впливає на достовірність отриманої оцінки та не дозволяє нівелювати загрози на початковому етапі їх виникнення.

На початковому етапі формування концептуальних основ економічної безпеки для розрахунку її рівня використовувався підхід до оцінки стану фінансового складника. З цією метою використовуються показники фінансового стану, які поділяються на чотири групи:

ліквідності та платоспроможності, які відображають здатність суб'єкта бізнесу виплачувати короткострокові борги за найменший проміжок часу (коефіцієнти поточної, абсолютної й швидкої ліквідності, коефіцієнт

платоспроможності, маневреність чистого оборотного капіталу, коефіцієнт ліквідності коштів у розрахунках та ін.);

фінансової стійкості, які характеризують маневреність фінансових ресурсів через співвідношення між власними та залученими засобами, рівень залежності від кредиторів, інвесторів та ринкової кон'юнктури (коефіцієнт фінансової автономії, коефіцієнт концентрації залучених коштів, коефіцієнт фінансування, коефіцієнт фінансового ризику, коефіцієнт заборгованості та ін.);

рентабельності, які вказують на ефективність використання фінансових, трудових, матеріальних, інвестиційних й інших ресурсів (коефіцієнт валової, операційної й чистої рентабельності продажу, коефіцієнт економічної й фінансової рентабельності, коефіцієнт рентабельності авансованого капіталу, коефіцієнт рентабельності продукції, коефіцієнт капіталізації прибутку та ін.);

ділової активності, які відображають результативність бізнесу відносно величини витрат ресурсів в процесі операційного циклу (коефіцієнти оборотності активів, дебіторської, кредиторської заборгованості, запасів та ін.).

Аналізуючи економічну безпеку бізнесу за фінансовими показниками можливо надати оцінку її фінансовій складовій та запобігти негативним впливам на економічну безпеку бізнесу за аспектами його фінансової діяльності, проте при такому підході не враховуються інші функціональні складові, що не дає можливість отримати комплексну об'єктивну оцінку.

Поряд із комплексними підходами до оцінювання рівня економічної безпеки бізнесу існують й інші авторські підходи. Так, показовим методом визначення рівня економічної безпеки бізнесу на основі оцінювання витрат ресурсів є методика, запропонована Покропивним С.Ф., яка базується на ідентифікації функціональних складових бізнесу, визначенні витрат ресурсів на попередження величини збитку в результаті настання небезпек за кожною функціональною складовою [21]. Положення цього підходу багато в чому збігаються із традиційним аналізом ефективності використання ресурсного забезпечення суб'єктів підприємництва, що не зовсім відповідає вимогам до

якісного оцінювання безпосередньо безпеки. Недоліки криються й у складності проведення розрахунків та в необхідності урахування поряд з кількісними якісних аспектів функціонування суб'єктів підприємництва.

Разом з тим, підхід може використовуватися не лише в цілях оцінювання безпеки, але й для надання характеристики ефективності управління нею. У такому випадку вагові коефіцієнти вагомості функціонально-структурних складових безпеки враховуються при розрахунку коефіцієнта ефективності заходів (d_i):

$$d_i = \frac{Ш_{від}}{Ш_{зап} + B}, \quad (2.4)$$

де B – витрати на здійснення заходу, грн; $Ш_{від}$ – розмір відверненої шкоди, грн; $Ш_{зап}$ – розмір заподіяної шкоди, грн.

Рациональним підходом є також прибутково-інвестиційний підхід, який дозволяє не стільки визначити рівень економічної безпеки суб'єктів бізнесу, як міру узгодження їх інтересів з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища. Критерієм безпеки виступає інвестиційна привабливість бізнесу:

$$P_{ЕБ} = \frac{I_n}{I_{ЕБ}}, \quad (2.5)$$

де I_n – обсяги фактичних інвестицій суб'єкта бізнесу, грн; $I_{ЕБ}$ – обсяги інвестицій суб'єкта бізнесу, необхідні для забезпечення його економічної безпеки, грн:

$$I_n = P_{пр} + P_{пр}^{МН} + P_{пр}^{Мб} \times \left(1 - \frac{K_c}{100}\right) - A, \quad (2.6)$$

де $P_{пр}$ – вартісна оцінка реінвестованої привабливості суб'єкта бізнесу, грн; $P_{пр}^{МН}$ – вартісна оцінка реінвестована привабливості суб'єкта бізнесу

минулих років, грн; $R_{пр}^{мб}$ – вартісна оцінка реінвестована привабливість суб'єкта бізнесу майбутніх років, грн; K_c – середній рівень кредитних ставок, %; A – амортизація.

У рамках прибутково-інвестиційного підходу прийнято виділяти підтримуючий, мінімальний, дуже низький, низький, середній, високий і дуже високий рівні безпеки, характеристика яких наведена в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Характеристика рівнів економічної безпеки бізнесу за прибутково-інвестиційним підходом [25]

Рівні безпеки	Межі рівнів безпеки	Характеристики рівнів безпеки
Підтримуючий	до 0,05	Нестійкість економічної безпеки (бізнесова структура знаходиться на рівні безпеки, через те що при невеликому зменшенні прибутку може її втратити)
Мінімальний	0,06-0,10	Бізнес перебуває у економічній безпеці й спроможне у найближчі 1-2 роки її підтримати
Дуже низький	0,11-0,19	Умови, що захищають економічну безпеку бізнесу, хочуть зберегти займану ринкову роль у поточному періоді, проте ставлять її під загрозу у найближчому періоді
Низький	0,2-0,29	Умови, що задовольняють економічну безпеку бізнесу, дають право не втрачати займану ринкову позицію у фактичному періоді та в найближчий (1-2 роки) час
Середній	0,3-0,49	Порядок, що забезпечує економічну безпеку бізнесу, дозволяє посідати займану ринкову позицію у фактичному періоді та у середній (2-4 роки) перспективі, а також заснувати основу для здійснення конкурентних переваг
Високий	0,5-0,69	Бізнесові структури враховують головні вимоги ринку, що дозволяють зберігати його стратегічні позиції на ринку, отримати суттєві переваги
Дуже високий	понад 0,7	Стан економічної безпеки бізнесу стійкий, має на увазі майже усі правила ринку, що допускають бізнесу отримати доволі значні конкурентні переваги стратегічного характеру та стати лідером

Зрозуміло, що цей підхід не може використовуватися в якості єдиного методичного забезпечення оцінювання економічної безпеки бізнесу. Він, скоріше, слугує доповненням до охарактеризованих вище підходів та дозволяє охарактеризувати обсяги і ефективність інвестиційного забезпечення політики зміцнення економічної безпеки бізнесу.

Сучасним є підхід до оцінки економічної безпеки бізнесу за відтворювальним підходом. Якщо передбачати певні переваги та недоліки щодо методики економічної безпеки бізнесу за прибутково-інвестиційним підходом, саме Шутяк Ю.В. [27] пропонує розрахунок мінімального прибутку, який є необхідним для простого відтворення, тобто якщо бізнес функціонує за рахунок власних коштів та залучає кредити та приносить додаткові фінансові витрати.

Підхід щодо визначення ринкової вартості суб'єкта бізнесу засновується на припущенні, що стан економічної безпеки бізнесу відповідає його ринковій вартості, з чим погодитися складно. Разом з тим, можна визнати, що при збільшенні ринкової вартості суб'єктів бізнесу є підстави стверджувати й про посилення їх економічної безпеки. Відтак, вважаємо за доцільне використання цього підходу на практиці, проте більшою мірою в динаміці та в ув'язці з іншими підходами до оцінювання економічної безпеки суб'єктів бізнесу.

За аналізованого підходу ринкову вартість бізнесу ($P_{вп}$) визначають за формулою:

$$P_{еб} = P_{в} = P_{ВБс} \times I_{ЧА} \times I_K \times I_P \times I_{ЛБ}, \quad (2.7)$$

де $P_{ВБс}$ – скоригована ринкова вартість бізнесу; $I_{ЧА}$ – індекс зміни чистих активів; I_K – індекс зміни капіталізації прибутку; I_P – індекс зміни рівня ринку; $I_{ЛБ}$ – індекс зміни ліквідності балансу.

Цей методичний підхід доцільно застосовувати зокрема при здійсненні операцій купівлі-продажу підприємства, бізнесу, акцій та ін. При цьому забезпечується постійний моніторинг стану безпеки з урахуванням платоспроможності і ризику діяльності. Проте недоліком є непрямий характер зв'язку між ринковою вартістю бізнесу та рівнем його економічної безпеки.

Розробниками тримірного підходу щодо оцінювання економічної безпеки бізнесу є науковці С.Б. Довбня та Н.Ю. Гічова [30], даний підхід передбачає розгляд таких головних форм, як: поточної, тактичної та стратегічної економічної безпеки. Існує три складові, які визначають

загальний стан економічної безпеки бізнесу. Для оцінки рівня поточної безпеки застосовується ряд фінансово-економічних показників, які визначають обсяг фінансової незалежності будь-якого бізнесу, становище ліквідності його активів та можливість у повному обсязі виконувати поточні фінансові зобов'язання, економічні результати діяльності бізнесу.

Для таких складових економічної безпеки, як ринкова та інтерфейсна, інтелектуальна й кадрова, технологічна, фінансова, силова, Л.Г. Мельник, О.І. Карінцева та С.І. Ільяшенко [31] пропонують окремі методики оцінки. Автори піддержують підхід, стосовно до якого дослідження економічної безпеки бізнесу можна здійснити на підставі оцінки його фінансової стійкості, рівень якої встановлюється достатністю оборотних засобів для реалізації виробничо-збутової діяльності.

При оцінці стану економічної безпеки бізнесу Г.Є. Долтатова та Л.О. Омелянович [33] виділяють на їх думку, найбільш результативні методи, такі як: методи порівняльного аналізу, кореляційно-регресійного аналізу, бальної оцінки, методи факторного аналізу та основних компонентів.

Отже, право вибору наукового підходу залишається за дослідником і реалізується на основі його конкретних намірів, інтересів, навичок, умінь, цілей, задач дослідження тощо. Вибір методичного підходу в рамках обраного для дослідження наукового підходу визначається його відповідністю задачам, які вирішуються в рамках обраного наукового підходу. Розглянувши різні авторські підходи науковців та дослідників з економічної безпекології результати їх порівняльної характеристики із зазначенням переваг та недоліків представлено у додатку Г.

Закономірним є висновок про те, що всі охарактеризовані підходи мають як переваги, так і недоліки, і єдиного загальноновизнаного та досконалого підходу на сьогодні ще не існує. Це доводить до переконання необхідності врахування при проведенні оцінювання економічної безпеки бізнесу більшості з наявних в економічній літературі підходів. При цьому для надання якісних висновків та

отримання достовірної оцінки доцільно застосовувати схему поетапного оцінювання економічної безпеки бізнесу, що представлена на рис. 2.13.

Рис. 2.13. Схема поетапного оцінювання економічної безпеки бізнесу
Джерело: розроблено автором

За застосування будь-якого підходу необхідно попередньо проаналізувати поточний фінансово-економічний стан суб'єкта бізнесу та динаміку його розвитку, фінансово-інвестиційну та ресурсну забезпеченість. Розрахунок цих показників необхідний і з огляду на формування сукупності індикаторів та обґрунтування їх порогових і критичних (граничних) значень.

Загалом використання даної послідовності дозволяє не лише провести оцінювання стану економічної безпеки, але сформувати портфель альтернативних стратегічних рішень його покращення у відповідності із

формуванням пріоритетних векторів безпечного розвитку суб'єкта бізнесу. Відтак, на основі результатів поетапної перевірки можуть прийматись рішення різного рівня і цільової спрямованості щодо зростання вартості бізнесу, а засобами забезпечення вважатимуть стимулювання збільшення обсягів господарської діяльності, покращення доступу до ринків та інше.

Для формування економічної безпеки бізнесу в умовах численних викликів важливим є своєчасне виявлення та врахування впливу потенційних і реальних загроз. З цією метою розроблено методичний підхід до виявлення й оцінювання впливу загроз на економічну безпеку бізнесу, що передбачає застосування індикаторного підходу (рис. 2.14).

Проблемним у найбільш поширених ресурсно-функціональному та індикаторному підході до оцінювання економічної безпеки бізнесу є встановлення як складу індикаторів, так і їх граничних значень, адже на сьогодні відсутня методична база визначення індикаторів, які враховують особливості діяльності суб'єктів бізнесу, обумовлені зокрема їх галузевою приналежністю, формою власності, структурою капіталу. Разом із цим в умовах динамічності зовнішнього середовища та внутрішніх змін у діяльності суб'єкта бізнесу існує необхідність безперервного уточнення величини граничних значень індикаторів, а також коригування системи показників, що є індикаторами економічної безпеки бізнесу, що спричиняє зростання трудомісткості аналізу, вимагає залучення висококваліфікованих спеціалістів та потребує удосконалення існуючого методичного інструментарію аналізу та оцінювання економічної безпеки бізнесу.

Проте зазначені перешкоди у застосуванні такого підходу частково долаються із застосуванням компаративного аналізу бізнес-середовища та відбору за його результатами сукупності індикаторів, котрі характеризують середовище непрямого впливу на економічну безпеку бізнесу, де в умовах глобальних викликів сконцентрована переважна більшість найнебезпечніших загроз.

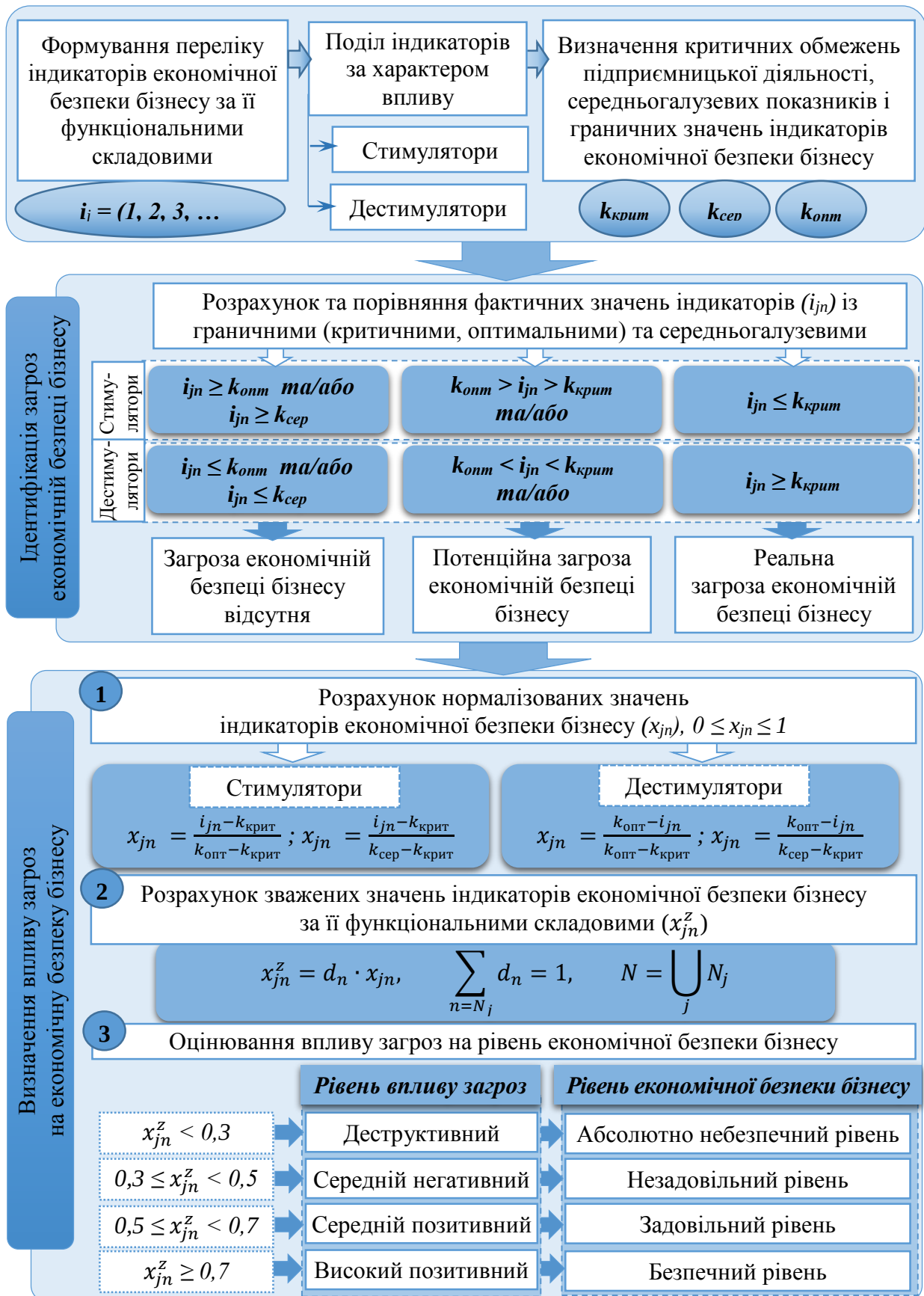

Рис. 2.14. Методичний підхід до виявлення та оцінювання впливу загроз на економічну безпеку бізнесу

Джерело: розроблено автором

Перелік індикаторів економічної безпеки бізнесу формується за її функціональними складовими з урахуванням умов бізнес-середовища, а також усіх аспектів діяльності та секторально-галузевої специфіки бізнесу. Всі індикатори в обраній множині поділяються на стимулятори та дестимулятори.

Показники-стимулятори здійснюють позитивний вплив та за характером своєї дії сприяють підвищенню рівня безпеки, а показники-дестимулятори навпаки справляють занижуючий вплив на рівень економічної безпеки бізнесу. З позицій динамічного виміру, при стабільному та швидкому зростанні показники-стимулятори спричиняють формування високого рівня економічної безпеки (для прикладу, інвестиції в основний капітал, фінансування інноваційної діяльності, кількість зайнятого населення та ін.), а показники-дестимулятори – низького рівня економічної безпеки (зокрема, знос основних засобів, заборгованість із заробітної плати, зростання дебіторської і кредиторської заборгованості та ін.).

Важливим етапом якісної оцінки економічної безпеки бізнесу є функціональний аналіз бізнес-середовища з використанням динамічно-рейтингових, статистичних, а також середньогалузових показників. Середньогалузові показники розраховуються за вихідною інформацією про конкурентів, котрі з використанням регресійного аналізу порівнюються та зводяться за допомогою середніх величин й використовуються в системі критичних обмежень показників-індикаторів економічної безпеки бізнесу.

Рівень економічної безпеки бізнесу визначають не скільки самі показники, стільки їхні граничні (критичні, оптимальні) значення, адже за допомогою порівняння фактичних значень показників із граничними та розрахунку величини їх відхилення від граничних значень індикаторів за функціональними складовими економічної безпеки бізнесу (табл. 2.8) відбувається виявлення реальних та потенційних загроз економічній безпеці бізнесу. Тому важливим етапом дослідження є визначення критичних обмежень підприємницької діяльності за допомогою аналогового, експертного та статистичного методів, що визначає об'єктивність і достовірність отриманої оцінки.

З метою оцінювання рівня економічної безпеки бізнесу діапазон характеристичних значень кожного індикатора вимірюється від 0 до 1 (або від 0 до 100 %) й ділиться на чотири інтервали: мінімальний або абсолютно небезпечний, незадовільний, задовільний та безпечний.

Таблиця 2.8

Характеристика рівнів економічної безпеки бізнесу

№	Рівень безпеки	Характеристики рівнів безпеки підприємства	Структурні складові	Показники-індикатори та їх порогові значення
1	Абсолютно небезпечний (критичний)	Перевищення граничних значень більшості провідних індикаторів економічної безпеки та поява ознак необоротності зниження виробництва та неповної втрати потенціалу	Силова, фінансова, інституційно-правова	Прибуток (< 0); дохід $<$ точка беззбитковості
2	Незадовільний (низький, передкритичний)	Перевищення граничного значення принаймні б одного із індикаторів економічної безпеки, а інші, у свою чергу, стають ближче до межі своїх граничних значень та при цьому не будуть втрачені техніко-технологічні можливості покращення умов та результатів виробництва	Фінансова, інформаційна, продуктова	Коефіцієнт поточної ліквідності (< 1); коефіцієнт швидкої ліквідності ($< 0,5$); коефіцієнт абсолютної ліквідності ($< 0,2$); коефіцієнт покриття ($< 0,5$); коефіцієнт автономії ($< 0,5$); рентабельність доходу (≤ 0)
3	Задовільний (нормальний)	Стан безпеки при якому забезпечується мінімальна ефективність діяльності будь-якого бізнесу, індикатори перебувають у межах нормативних значень, а їх ступінь використання існуючого потенціалу дуже близька до технічно вагомих нормативів завантаження оснащення	Фінансова, інформаційна, продуктова, інституційно-правова, кадрова, техніко-технологічна	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу, фондовіддача, коефіцієнт оборотності оборотних активів, коефіцієнт відношення продуктивності праці до середньої заробітної плати (< 1), коефіцієнт зносу основних засобів, фондоозброєність (менше середньогалузевого); плинність кадрів (більше середньогалузевого)
4	Безпечний (прийнятний)	Стан безпеки, при якому бізнес своєчасно реалізує превентивні заходи у системі ризик менеджменту з прийнятними втратами	Загальна корпоративна безпека	Коефіцієнт відношення відхилення витрат до суми витрат ймовірного збитку внаслідок неправомірних дій витрат на охорону (< 1)

Джерело: складено за даними [40]

Високий рівень безпеки та відсутність загроз досягається при наближенні більшості індикаторів до оптимальних значень. При перебуванні фактичних значень в межах граничних формується задовільний рівень безпеки, проте це сигналізує про виникнення потенційної загрози. В разі ж перетину фактичними значеннями індикаторів критично допустимої межі формується незадовільний або абсолютно небезпечний рівень безпеки під впливом реальних загроз.

Отже, на сьогодні питання економічної безпеки бізнесу знаходиться на стадії розробки, немає єдиного чіткого підходу до аналізу стану та єдиних правил побудови системи оцінювання економічної безпеки бізнесу. Особливістю є визначення не конкретного узагальненого значення рівня безпеки, а лише характеристики її стану, причому його діагностика здійснюється різними методами та з використанням різних показників-індикаторів, що не відкидає загальноприйнятих методичних підходів до оцінювання економічної безпеки бізнесу, поданих в економічній літературі, а дозволяє мінімізувати їх недоліки та посилити інтегрованість застосування [51].

Проведення оцінювання та аналізу рівня економічної безпеки бізнесу дозволяє досліджувати комплекс факторів, що є джерелами потенційних загроз, аналізувати динамічні умови бізнес-середовища, проводити обґрунтування напрямів формування економічної безпеки бізнесу. Оскільки виникнення та дія загроз непередбачувана, то оцінка економічної безпеки має здійснюватися в динаміці змін обраних показників на певному часовому проміжку, котрий визначається виходячи з позицій забезпечення достовірності інформації, що використовується як база для прогнозування.

За результатами критичного аналізу методичних підходів до оцінювання економічної безпеки бізнесу доведено, що в умовах переважаючого впливу детермінант середовища непрямого впливу оцінювання економічної безпеки бізнесу має здійснюватися за допомогою багаторівневого інтегрального показника з використання ресурсно-функціонального та індикаторного підходів з акцентом на ідентифікацію та прогнозування впливу реальних і потенційних загроз, що дозволить врахувати умови бізнес-середовища, а також усі аспекти діяльності та секторально-галузеву специфіку бізнесу.

2.3. Оцінювання впливу поширення тінізаційної та корупційної складової на формування економічної безпеки бізнесу

В умовах сьогодення бізнес в Україні проходить численні випробування, зумовлені міграцією працездатного населення, зменшенням валового нагромадження основного капіталу, зростанням інфляції, кризою державних фінансів та банківської системи, відтоком капіталу, значною борговою залежністю й загостренням соціальної напруги в суспільстві. Набуває особливої актуальності потреба в детальному дослідженні загроз економічній безпеці бізнесу з огляду на досягнення пріоритетних цілей модернізації держави, створення сприятливого бізнес-середовища, посилення національної конкурентоспроможності та підвищення добробуту громадян країни.

За результатами компаративного аналізу бізнес-середовища та апробації запропонованого методичного підходу до виявлення та оцінювання впливу загроз на економічну безпеку бізнесу виявлено, що на сьогодні тінізація й корумпованість економіки та масштаби їхнього поширення перешкоджають функціонуванню бізнесових структур та є реальними загрозами економічній безпеці бізнесу в Україні з максимальним рівнем впливу, що призводять до поширення організованої злочинності та створюють соціальне напруження в державі.

Проведене дослідження розміру та динаміки показників тіньового сектору бізнесу в Україні, результати якого представлено на рис. 2.15, дає підстави зробити висновок, що проблема детінізації господарської діяльності є пріоритетним напрямом формування економічної безпеки бізнесу, адже за розрахунками Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України рівень тіньової економіки в Україні у 2019 році склав 29 % від офіційного ВВП, що складає 1 152,6 млрд.грн, при цьому у січні-березні 2020 року її обсяг становив 31% від обсягу офіційного ВВП, що лише на 1 в.п. менше за аналогічний показник 2019 року. Разом із цим як засвідчують міжнародні розрахунки, отримані Мінекономіки результати є заниженими,

оскільки з використанням загальновизнаної методики Світового банку, запропонованої Ф. Шнайдером [53], реальний рівень тіньової економіки в Україні перевищує 40 %, а обсяг тіньового бізнесу перевищує 1598 млрд.грн. (рис. 2.15).

Рис. 2.15. Динаміка рівня тіньової економіки в Україні по відношенню до офіційного ВВП

Джерело: побудовано автором

Динаміка рівня тінізації економіки в Україні відображає поведінку суб'єктів бізнесу в умовах кризових явищ та значної невизначеності – бізнес намагається зменшити збитки й ризики втрат ресурсів, тому в такі періоди відбувається зростання рівня тінізації, що чітко прослідковується в 2014-2015 рр., коли обсяг «тіні» збільшився на 20 % та очікувано має відбутися в кризові 2020-2021 рр. через зменшення ділової активності під впливом пандемії COVID-19 [52]. В період кризи тіньова економіка сприяє пом'якшенню перепадів економічної кон'юнктури, якщо її обсяги порівняно невеликі (10-15 % від ВВП), в разі ж перевищення її рівнем гранично допустимої межі в 30 % подальше зростання тіньового сектору в цей період може стати каталізатором

значних макроекономічних диспропорцій та підірвати основи забезпечення економічної безпеки бізнесу. Так, надмірна тінізація у кризові 2008-2009 рр. справляла суттєвий дестабілізуючий вплив на економіку України загострюючи негативні тенденції в економіці й протягом 2010–2011 рр. в умовах завершення гострої фази кризи менше половини цієї частки бізнесу повернулося до легального сектора, що за оптимістичним сценарієм має відбутися і в 2021-2022 рр. Тоді як після гострої фази кризи 2013-2014 рр. в Україні подібний сценарій не був реалізований, в зв'язку з продовженням постійних локальних боїв та військової агресії на сході України.

При цьому дані, отримані різними методами розрахунку рівня тіньової економіки, чітко відтворюють поведінку окремих учасників ринку в різних сегментах національної економіки (рис. 2.16).

Рис. 2.16. Динаміка рівня тіньової економіки, розрахованого за різними методами, відсотків від обсягу офіційного ВВП

Джерело: побудовано автором за розрахунками Мінекономіки [54]

Проаналізуємо детально рівень тіньової економіки за кожним методом для більш повного дослідження впливу на економічну безпеку бізнесу. Зокрема,

усі методи, з використанням яких здійснюється оцінка рівня тінізації економіки, зафіксували його спад у 2019 році, порівняно з попереднім періодом:

метод «витрати населення – роздрібний товарооборот + послуги» – на 3 в. п. (до 30 % від обсягу офіційного ВВП);

електричний метод – на 1 в. п. (до 26 % від обсягу офіційного ВВП);

монетарний метод – на 2 в. п. (до 30 % від обсягу офіційного ВВП);

метод збитковості підприємств – на 3 в. п. (до 20 % від обсягу офіційного ВВП).

Оцінка рівня тіньової економіки за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот + послуги» показала, що порівняно з 2018 р., у 2019 році він зменшився на 3 в. п. і склав 30 % від обсягу офіційного ВВП відповідно (рис. 2.17). В умовах запровадження карантинних заходів та закриття всіх видів неорганізованої торгівлі такий результат є об'єктивним.

Рис. 2.17. Динаміка рівня тіньової економіки за різними методами

Джерело: побудовано автором за розрахунками Мінекономіки [54]

Рівень тінізації економіки, обчислений з використанням електричного методу, порівняно з 2018 р., у наступному зменшився на 1 в. п. і склав 26 % від обсягу офіційного ВВП. Відповідно до методології розрахунку така тенденція рівня тіньової економіки за цим методом характеризується збільшенням обсягу ВВП більшими темпами, ніж обсягу внутрішнього споживання електроенергії за вирахуванням на комунально-побутові потреби. Оцінка рівня тіньової економіки за монетарним методом показала, що в 2019 р. він зменшився на 2 в. п. та складав 30 % від обсягу офіційного ВВП. Це вказує на те, що суб'єкти ринку зменшили схильність до тінізації доходів в умовах постійних ризиків. Спад рівня тіньової економіки за методом збитковості підприємств є позитивним, оскільки свідчить переважно про те, що темпи росту кількості прибуткових підприємств є вищими, ніж темпи падіння їх прибутків протягом відповідного періоду.

Також, варто проаналізувати тіньову зайнятість населення в Україні, яка є однією з причин виникнення тіньової економіки в державі (рис. 2.18). Порівняно з попереднім періодом, у 2019 р. спостерігається позитивна динаміка до її зменшення на 0,77 в. п. до 20,87 % від загальної чисельності зайнятого населення в Україні.

Рис. 2.18. Рівень зайнятості населення в неформальному секторі економіки за видами економічної діяльності в Україні за 2016-2019 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Держстату [13]

Разом з рівнем тіньової зайнятості варто проаналізувати зайнятість в неформальному секторі економіки за видами економічної діяльності. Масштаби неформальної діяльності у різних секторах економіки значно відрізняються. Найвищий рівень тіньової зайнятості за результатами розрахунків з використанням даних офіційної статистики виявлено у сільському господарстві – більше 60,0 % від загальної кількості зайнятих у промисловості працюють в тіні. Високий рівень тінізації у сфері будівництва та операцій з нерухомим майном – майже 50%, у сфері транспорту та зв'язку, а також у сфері послуг, головним чином, за рахунок тимчасового розміщення, організації харчування та роздрібної торгівлі, де обсяги нелегальних оборотів за різними оцінками складають від 20,0 % до 30,0 %. Так, сфера послуг і сільське господарство, надання послуг на дому чи сільське господарство, де немає потреби у значних витратах капіталу, характеризується найвищим рівнем тінізації, проте, разом цим, в Україні є парадоксальним високий рівень тінізації у сфері будівництва (майже 50% 2019 році), а в 2015 році не суттєво відрізнялася від тіньової зайнятості в сільському господарстві та становила 62% до загальної зайнятості в цій сфері економічної діяльності, що, в тому числі, зумовлено надмірним поширенням корупції, яка стала чинником, що реально загрожує економічній безпеці бізнесу, держави та національній безпеці в цілому. Стосовно динаміки останніх показників можна виділити такі зміни [13]:

торгівля – спад на 0,9 в. п. (до 17,3 % від загальної зайнятості в неформальному секторі економіки);

транспорт та зв'язок – спад на 0,3 в. п. (до 3,9 % від загальної зайнятості в неформальному секторі економіки);

будівництво – зростання на 1,1 в. п. (до 17 % від загальної зайнятості в неформальному секторі економіки);

сільське господарство – спад на 0,6 в. п. (до 42,3 % від загальної зайнятості в неформальному секторі економіки);

промисловість – зростання на 0,4 в. п. (до 5,9 % від загальної зайнятості в неформальному секторі економіки).

За даними Державної служби зайнятості, кількість працівників і роботодавців, які зацікавлені у легалізації трудових відносин, збільшується, оскільки наприкінці 2019 року рівень тіньової зайнятості в Україні зменшився до рекордно низького значення в 21%, а з початку 2020 року трудові договори було укладено із майже 200 тисячами працівників.

Отже, різні методи та різні економічні сфери діяльності показали неоднакову траєкторію змін тіні, яка цілком кореспондує із особливим характером кризи. Дія об'єктивних чинників посилювалась впливом неподоланих системних загроз, що стримують процеси детінізації економіки в Україні, однією із яких є надмірна корумпованість всіх сфер національної економіки.

Масштаби корупції як і тінізації оцінити досить важко, оскільки це явище знаходиться поза межами офіційного статистичного обліку. Існуючі методи вимірювання масштабів корупції можна розділити на три групи: експертні оцінки, інтегральні оцінки, соціологічні опитування.

При порівнянні корупції різними країнами і в різні періоди часу (через значне охоплення цих вимірів) досить широко використовуються експертні оцінки, котрі надають різні організації, зокрема, найбільш відомими є проекти – Nations in Transit (NIT) американської громадської організації Freedom House [42] та International Country Risk Guide (ICRG) і Country Policy and Institutional Assessment (CPIA) Світового банку [43]. Рейтинги з цих джерел засновані на оцінюванні корупції мережею кореспондентів, що володіють експертними знаннями про кожну країну й відповідно, оцінюють рівень корупції в цілому.

«Нації у Транзиті» (Nations in Transit) – щорічне всебічне порівняльне дослідження реформ у 29 посткомуністичних країнах Європи та Євразії. У своїх дослідженнях Freedom House застосовує сім індикаторів: електоральний процес (вільні вибори); громадянське суспільство (третій сектор, неурядові організації); незалежність ЗМІ; демократичне управління на національному рівні (взаємодія між гілками влади); демократичне управління на локальному рівні (місцева влада); судова система (її незалежність); корупція. Рейтинг

вимірюється за семибальною шкалою (де «1» – найкращий показник, «7» – найгірший) й результати України за цим рейтингом представлено в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Динаміка позицій України в рейтингу Nations in Transit 2015-2020 рр.

Показник	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
Демократичність управління (національний рівень)	2,00	2,25	2,25	2,25	2,50	2,50
Демократичність управління (місцевий рівень)	2,50	2,75	3,00	3,25	3,25	3,25
Незалежність ЗМІ	4,00	4,00	4,00	4,00	3,75	3,75
Громадянське суспільство	5,75	5,75	5,50	5,25	5,00	5,00
Виборчий процес	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50	4,50
Судова система	2,00	2,00	2,25	2,25	2,50	2,50
Корупція	2,00	2,00	2,25	2,25	2,25	2,25

Джерело: побудовано автором за даними Freedom House [42]

Рейтинг України за категорією «рівень корупції» є занадто низьким – 2,25 із 7 балів і він майже не змінився протягом 2015-2020 рр., незважаючи на реалізацію антикорупційної реформи з 2014 року (додаток Л). Найкраща ситуація серед наших країн-сусідів у Польщі, де корупція склала – 3,50 бали та в Латвії 3,00 бали, а Україна за результатами попередніх років, знаходиться на рівні з Росією та Білорусією, бали яких 6,75 та 6,25 відповідно [42].

Зазначені рейтинги за всіх відмінностей в методології здійснення відповідних досліджень вказують, що протягом тривалого часу Україна має високий рівень корупції, незважаючи на політичні та соціально-економічні зміни, а також дії та декларації влади щодо необхідності посилення боротьби з корупцією.

Поряд із експертними оцінками рівень корупції визначають за допомогою інтегральних оцінок, котрі розраховуються за допомогою агрегування рейтингів корупційності різних організацій. Найвідомішим є Індекс сприйняття корупції (CPI) міжнародної громадської організації Transparency International [46], котра за шкалою від 100 (немає корупції) до 0 (сильна корупція) вимірює не стільки

обсяги корупції, скільки її сприйняття населенням та базується на оцінках підприємців і аналітиків отриманих на основі незалежних опитуваннях, у котрих беруть участь міжнародні фінансові та правозахисні експерти, в тому числі з Азійського та Африканського банків розвитку, Світового банку та Міжнародної організації Freedom House.

Аналізуючи світовий рейтинг «Corruption Perceptions Index 2019» [45], який щорічно формує міжнародна антикорупційна організація Transparency International, варто відзначити, що Україна оцінена як найкорумпованіша країна Європи, маючи лише 30 балів зі 100 можливих та займаючи 126 місце серед 180 досліджуваних країн світу на рівні з деякими африканськими країнами, такими як Киргизстан, Азербайджан, Джибуті, Гвінея. Впродовж 2019 року Україна опустилася на шість сходинок у світовому рейтингу, втративши два бали, порівняно з покращенням позицій у 2018 році, коли країна посіла 120-те місце проти 130-того місця зі 180 країн у 2017 році (рис. 2.19).

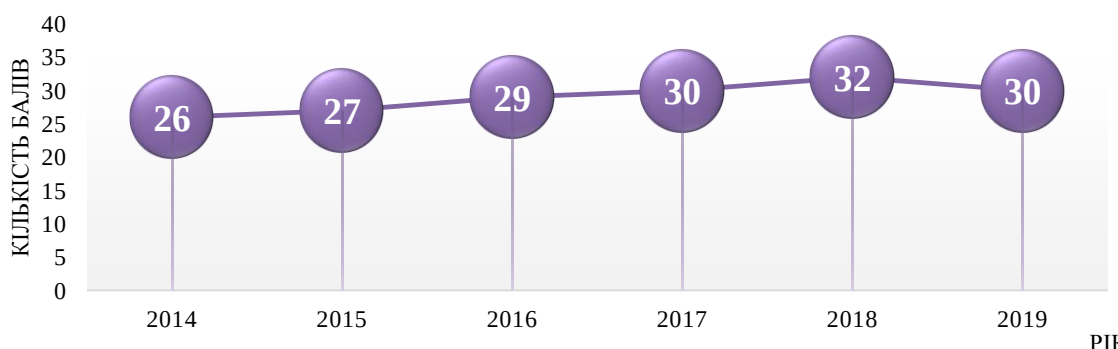

Рис. 2.19. Динаміка індексу сприйняття корупції (CPI) в Україні за 2014 – 2019 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Transparency International [45]

За оцінками експертів, в Україні впродовж 2019 року відбувалося згортання реформ, в тому числі й антикорупційної. Зростання ризиків ведення бізнесу, передусім, через масштаби поширення корупційних практик, знизило позицію країни в рейтингу та негативно позначилося на підсумковій оцінці. Також на загальний результат України вплинули: відкладання перезапуску

НАЗК і низькі темпи реформування органів правопорядку; невдала судова реформа.

Третя група вимірювання масштабів корупції – соціологічні опитування, що фактично стало основним інструментом авторського дослідження корупції та складається з трьох компонентів: опитування громадян, опитування організацій (підприємців) і опитування представників органів влади. На основі опитування зазначених груп можуть бути розраховані параметри корупції, що включають кількісні та якісні показники. Зазвичай в соціологічному опитуванні використовується термін «неформальний платіж», що включає в себе хабара, відношення, надання певних послуг представникам влади в обмін на надання корупційних послуг. При цьому опитування організацій (підприємців) проводиться у вигляді формалізованого особистого інтерв'ю і націлено на вивчення ділової корупції. Опитування представників органів влади проводиться у вигляді напівформалізованого особистого інтерв'ю і націлено на вивчення окремих характеристик діяльності регіональних і місцевих органів влади, що створюють можливості для виникнення корупції [47].

Важливість таких опитувань полягає в можливості отримати найдостовірнішу інформацію стосовно корумпованості країни, оскільки корупція через латентний характер не може бути повністю відображена об'єктивними статистичними даними. Багатогранність проблеми стимулює розробку найрізноманітніших дослідницьких проєктів. Саме тому, нами проведено власне анонімне експериментальне дослідження «Стан корупції в Україні на 2019 рік», взявши за основу соціологічні опитування Київського міжнародного інституту соціології 2007, 2009, 2011 та 2015 років. В опитуванні взяли участь 1145 респондентів з різних областей. Дослідження проводилось за випадковою вибіркою за допомогою анкетування, соціальних мереж та особистого інтерв'ю, до участі залучались усі вікові категорії. Загалом респондентам ставились близько 15 запитань про довіру до органів публічної влади, про важливість проблеми корупції для України, про ступінь поширення

корупції в ключових секторах, органах влади та інституціях, про досвід безпосереднього виявлення проявів корупції, про джерела інформації стосовно корупції та ефективність різних способів реагування на її прояви, що вживаються органами публічної влади, про власну готовність протидіяти проявам корупції та про оцінювання інформаційних меседжів по залученню громадськості до протидії корупції.

За результатами дослідження, відповіді надали 1145 респондентів, серед загальної кількості опитаних 37,8% становили жінки, 62,2% – чоловіки. Майже 75% опитаних були молодими особами (від 19 до 44 років), що можна пояснити, як наявність доступу до Інтернету та соціальних мереж. Розподіл респондентів за ключовими характеристиками відповідає складу населення відображено в додатку Д.

Респонденти представляли всі рівні зайнятості, від школярів до пенсіонерів. Середній розмір домогосподарств опитаних становив три особи (28,8%). Також розподілили опитаних за регіоном проживання, найбільша кількість людей долучилась в Харківській (6,2%), Одеській (9,3%), Тернопільській (7,7%) та Івано-Франківській (10,4%) області, однак основну частину склали Полтавська область (52,3%).

За критерієм сумарного доходу домогосподарства найменшу кількість склали домогосподарства із доходом до 4000 грн., далі відсоток розділився майже рівномірно між різними прошкарами домогосподарств, це можна пояснити, тим, що в опитуванні приймали участь абсолютно різні верстви населення, як за віком, так і за сумарним доходом.

Водночас, це дослідження дає змогу оцінити реальний досвід громадян та бізнесу щодо корупції, зокрема, для оцінювання суб'єктивного сприйняття частоти зіткнень із корупцією використовувалося запитання «Як часто Ви стикаєтеся з будь-якою формою корупції?». За результатами узагальнення відповідей респондентів можна констатувати, що загальний рівень сприйняття корупції в Україні є дуже високим, адже 53,6% респондентів вказали, що

особисто стикалися з проявами корупції протягом останніх 12-ти місяців, причому 15,5% опитаних спостерігає її як найменше щомісяця (рис. 2.20).

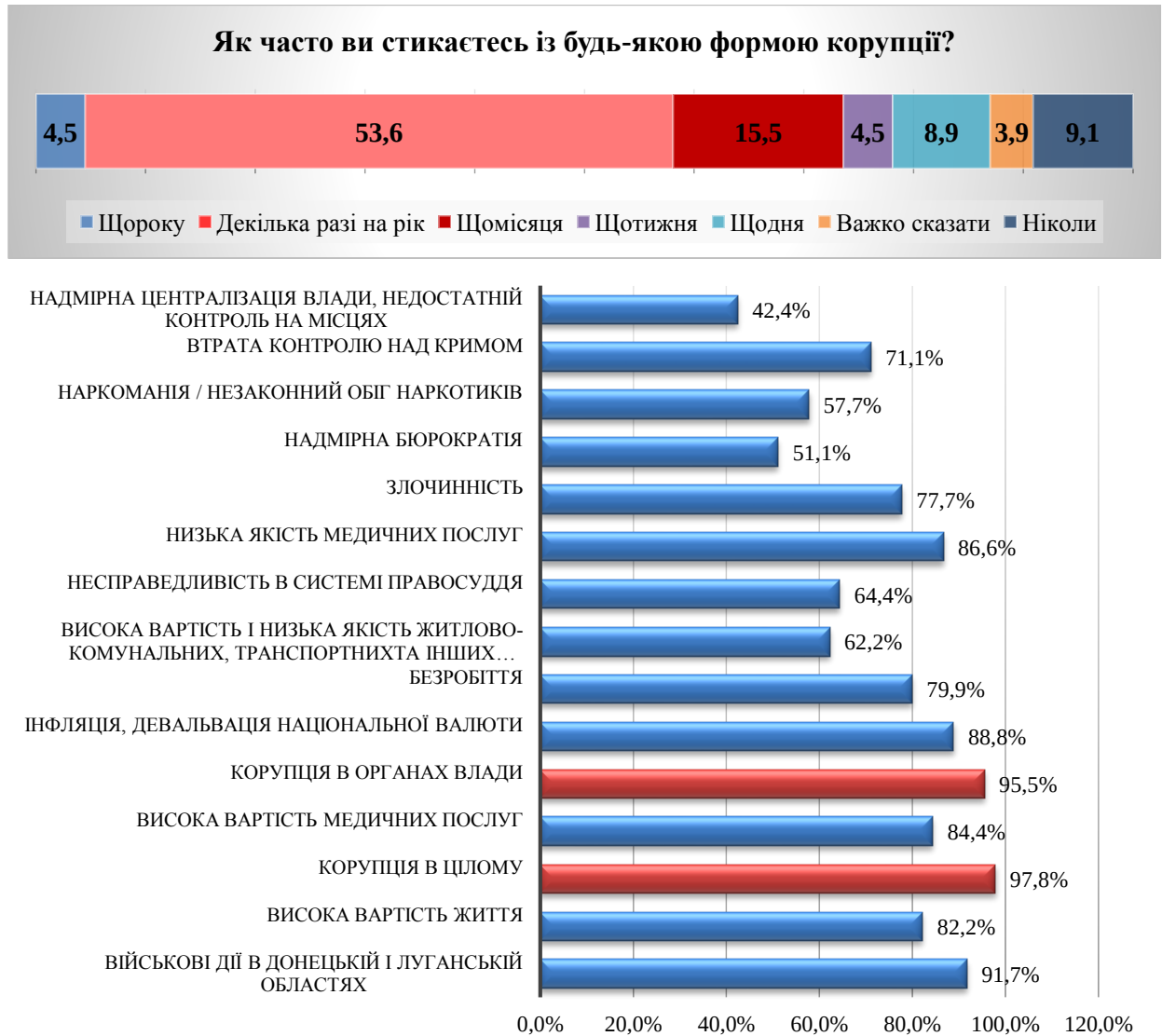

Рис. 2.20. Вагомість проблеми поширення корупції в Україні

Джерело: побудовано автором за результатами власного експериментального дослідження

Перед ретельним аналізом стану корупції, відстежувалося її місце серед інших проблем, котрі постали перед Україною в умовах сьогодення, з використанням запитання: «Як Ви вважаєте, наскільки вагомими є нижче перераховані проблеми для України?». Майже 98% опитаних виділяють корупцію, як основну проблему з-поміж інших. Також, майже поряд стоять

проблеми високої вартості життя, низької якості медичних послуг та інфляція, девальвація національної валюти. При цьому відносно більше це непокоїть чоловіків-респондентів, віком від 19 до 44 років, розмір сім'ї, яких складає три та більше особи. Однак наразі навіть проблема високої вартості життя, поступається темі війни, яка не залишила осторонь майже нікого (вагомою її вважають 92% дорослих). Проблема корупції у повсякденному житті увійшла до трійки лідерів (97,8%), а також корупція в органах влади як її окремий випадок (95,5%). Серед проблем сьогодення найменшу вагомість (42,4%) за результатами опитування має потреба в децентралізації.

Зважаючи на вагомість проблеми корупції в Україні основою будь-яких реформ, в тому числі антикорупційної, є довіра до органів влади, котра залежить від ефективності її роботи, темпів економічного зростання, відкритості й прозорості діяльності посадовців, а також уявлень про корумпованість і реального досвіду зіткнення з корупцією [47].

За результатами дослідження рівень довіри бізнесу та окремих громадян до вищих органів влади в Україні є занадто низьким (рис. Д.6 додатку Д). Наприклад, найвищі органи влади – Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України мають найнижчий рівень довіри, недоліки роботи яких найчастіше висвітлюються ЗМІ. А ось лідером за рівнем довіри виявилась місцева влада, з якою зазвичай населення має тісніші контакти (33,7% опитаних довіряють місцевій владі). Серед лідерів також опинилась Служба безпеки України (33,4% довіри), чия діяльність упродовж останніх років стала більш публічною.

Незважаючи на невисокий рівень довіри до органів та інститутів влади, найбільша відповідальність за боротьбу з корупцією в Україні за відповідями респондентів є вищі органи публічної влади – Президент України (19,5%), Верховна Рада України (12,1%) та НАБУ (12,2%).

Оцінюючи поширеність корупції у різних сферах суспільного життя серед 1145 опитаних, більше 10 % респондентів, відзначали майже всі сфери життя,

як корумповані. Так, рейтинг найбільш корумпованих галузей (за сприйняттям населення), очолюють митний контроль та судова система – майже половина опитаних визначила їх, як дуже корумповані (43,7% та 42% відповідно). На сьогодні українці вбачають найбільш корумпованими отримання медичних послуг та отримання різних дозволів в органах влади.

Варта окремої уваги ситуація з органами військової служби та оборона країни. Високий відсоток (36,8%), очевидно, пов'язаний із ситуацією на сході України та численними корупційними скандалами в оборонпромі, котрі призвели до того, що більше третини населення переконані в надзвичайній корумпованості сфери оборони країни.

Дослідження, також, показало готовність громадян діяти проти корупції. Респондентам було запропоновано вказати заходи, які вони готові вжити для захисту своїх прав, результати опитування вказані на рис. Д.8 додатку Д. На прохання вказати заходи, які готові вжити для захисту своїх прав, респонденти розділилися наступним чином: майже половина опитаних людей готова звертатися до суду та правоохоронних органів (44,4%), третину склали ті, котрі готові вимагати від чиновника виконання його обов'язків (28,8%). Однак, незважаючи на своє негативне ставлення до корупції, є частка тих котрі: згодні нічого не робити (8,9%) та домовлятися з чиновником неофіційно (6,7%), більшість з них склали чоловіки, віком від 19 до 44 років.

Отже, проведене опитування дало змогу побачити, що загальний рівень сприйняття корупції в Україні є дуже високим, половина респондентів (53,6%) вказали, що стикалися з проявами корупції протягом останніх 12-ти місяців, а високий рівень сприйняття корупції громадянами, в свою чергу, вказує на високий рівень корупції в країні загалом. Взагалі в опитуванні прийняло участь 1145 осіб, які давали відповідь на 15 запитань, результати вказали на те, що особи похилого віку є більш консервативними в своїх прагненнях побороти корупцію, відповідальність за високий рівень корупції вони покладають на чиновників вищого рангу. А от серед населення віком від 20 до 45 років, можна

побачити невеликий потенціал стосовно боротьби із корупцією, адже тільки 5 % готові до активних дій: брати участь в демонстраціях та відкрито говорити про проблеми стосовно корупції, також серед більш молодого населення зустрічалися відповіді стосовно того, що відповідальність за існування корупції в країні лежить і на пересічних громадянах.

Проведене дослідження дало змогу встановити, що враховуючи велику кількість досліджень проведених в Україні за останні роки, головними проблемами у вивченні корупції на національному рівні залишається відсутність лонгітюдних чи порівняльних досліджень. Також, неможливість порівнювати та співвідносити різні показники в часі, що є наслідком відсутності єдиної методології та універсальних індексів. Запозичення міжнародної методології, часто без адаптування до національного контексту не відображає реально існуючої ситуації в українському суспільстві.

Корупція часто зводиться лише до хабара (поза увагою залишаються торгівля впливу прийняття рішень, «відкати», «використання службового положення», дарування цінних подарунків, чи здійснення послуг та інше). До того ж респонденти, відповідаючи на питання про корупцію, приносять власну суб'єктивну інтерпретацію, яка примножує недостатню визначеність самих дослідників щодо змісту феномену «корупція». Не аналізуються непрямі показники корупції, такі як інституціональні можливості та стимули для корупції.

Проте, не дивлячись на недоліки в антикорупційній діяльності, певні позитивні зрушення є, в рамках проекту міжнародної технічної допомоги «Підтримка діагностики, моніторингу та переслідуванню корупції в Україні», спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні, НАЗК було напрацьовано і схвалено в 2017 р. Методику стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні [48].

Для обґрунтування істотності виявлених факторів впливу на рівень економічної безпеки бізнесу важливо дослідити чутливість інтегрального

показника економічної безпеки до зміни відповідних показників. Для оцінювання взаємозалежностей між показниками економічної безпеки використаємо кореляційний аналіз [55]. Кожному показникові x_{ij} відповідає нормалізований показник a_{ij} . Визначимо коефіцієнти кореляції між нормалізованими показниками та інтегральним індексом економічної безпеки бізнесу за формулою (2.8).

$$r = \frac{n \cdot \sum a_{ij} I - \sum a_{ij} \cdot \sum I}{\sqrt{[n \cdot \sum a_{ij}^2 - (\sum a_{ij})^2] \cdot [n \cdot \sum I^2 - (\sum I)^2]}}, \quad (2.8)$$

де a_{ij} – індикатори загроз економічній безпеці бізнесу у відповідній сфері; I – інтегральний індекс економічної безпеки бізнесу. Перевіримо значимість коефіцієнтів кореляції за критерієм Стюдента. Для цього обчислимо фактичні значення критерію Стюдента для кожного коефіцієнта кореляції за формулою (2.9).

$$t = r \sqrt{\frac{n-2}{1-r^2}} \quad (2.9)$$

де r – коефіцієнт кореляції, n – кількість початкових даних. Ті коефіцієнти кореляції, для яких фактичні значення критерію не менші від критичних значень, що відповідають довірчій імовірності 0,95 та кількості ступенів свободи $PT-2=23$, вважаємо значимими. Серед індикаторів загроз економічній безпеці бізнесу виділимо показники, для яких коефіцієнти кореляції між відповідними нормалізованими показниками та інтегральною оцінкою економічної безпеки бізнесу є максимальними.

Для виявлення сили взаємозв'язку обчислено парний коефіцієнт лінійної кореляції. Значення коефіцієнта кореляції -0,68991. Це свідчить про те, що протягом досліджуваного періоду спостерігається висока ступінь оберненого лінійного взаємозв'язку між рівнями економічної безпеки України та тіньової економіки. При цьому, розрахований коефіцієнт еластичності становить -0,91.

Тобто зі зростанням рівня тіньової економіки на 1% відбувається зниження рівня економічної безпеки на 0,91% (Додаток Ж).

Наступним етапом є проведення регресійного аналізу. В цілому, згідно з отриманими результатами, рівняння регресії та його графічна інтерпретація має наступний вигляд (рис. 2.21). Коефіцієнт детермінації показує, що варіація рівня економічної безпеки зумовлюється варіацією рівня тіньової економіки на 47,6%.

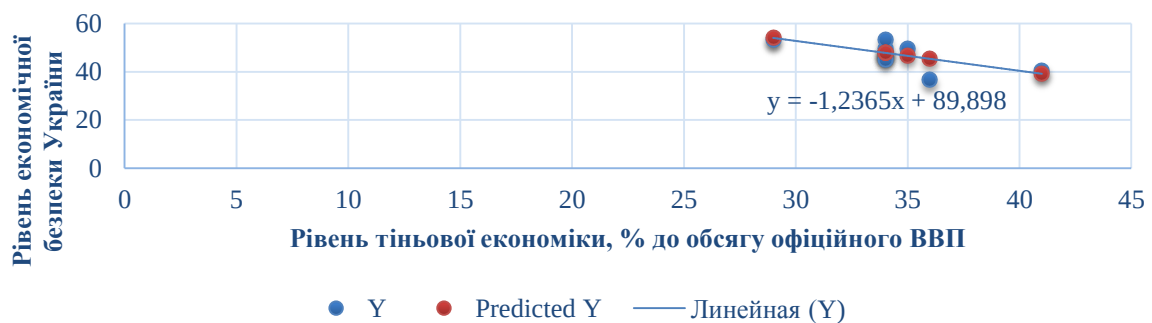

Рис. 2.21. Залежність рівня економічної безпеки від рівня тіньової економіки
Джерело: побудовано автором за власними розрахунками

Обчислений парний коефіцієнт лінійної кореляції, при проведенні дослідження взаємозв'язку між рівнем економічної безпеки України та індексом сприйняття корупції, засвідчив прямий лінійний зв'язок. Значення коефіцієнта кореляції 0,51999. В цілому, згідно з отриманими результатами, рівняння регресії та його графічна інтерпретація представлена на рис. 2.22, котра підтверджує пряму залежність між показниками.

Рис. 2.22. Залежність рівня економічної безпеки бізнесу від рівня корупції
Джерело: побудовано автором за власними розрахунками

Результатом проведеного регресійного аналізу є засвідчення того, що варіація рівня економічної безпеки зумовлюється варіацією рівня корупції на 27,0%. Розрахований коефіцієнт еластичності становить -0,75. Тобто зі зростанням індексу сприйняття корупції на 1% відбувається зростання рівня економічної безпеки бізнесу на 0,75% (Додаток К).

Отже, встановлено, що оцінка економічної безпеки бізнесу істотно пов'язана з оцінками рівня тіньової економіки та рівня корупції в країні. Графічне зображення залежності інтегральної оцінки економічної безпеки бізнесу від найбільш значимих показників, що є індикаторами загроз з максимальним рівнем впливу, найбільшими за обсягами й соціально-економічними наслідками, наведені на рис. 2.23.

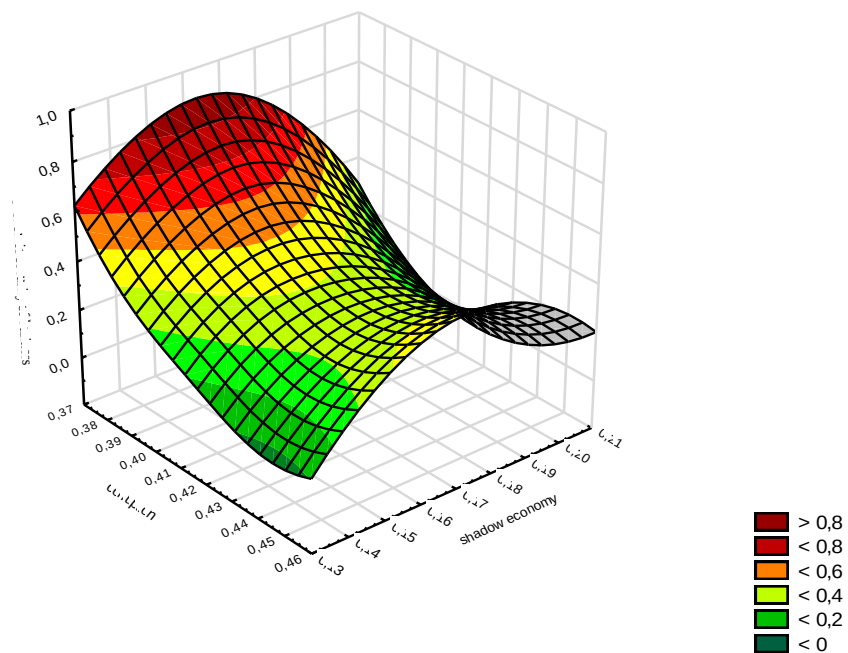

Рис. 2.23. Моделювання залежності рівня економічної безпеки бізнесу від рівня тіньової економіки та корупції в Україні

Джерело: побудовано автором за власними розрахунками

В умовах ринкового ризику, системних загроз та численних глобальних викликів розробка адаптивних механізмів забезпечення економічної безпеки бізнесу здійснюється через її модельне дослідження. За результатами компаративного аналізу бізнес-середовища, вивчення інституційних чинників

та оцінювання впливу системних загроз із використанням методів економіко-математичного моделювання кількісно визначено параметри, що характеризують процес формування економічної безпеки бізнесу в сучасних умовах (формула 2.10).

$$M_{\text{ЕББ}} = D_{\text{БС}} \cap f: W_{\text{БС}} \left(\bigcup_j r_j \leftrightarrow (PT \cap TT \cap PK_j \cap R_{NE}) \right) = \\ = D_{\text{БС}} \left((R_{NE} \cap ЗЧ \cap ТЕ \cap К \cap ДР) \leftrightarrow \bigcup_j R_j \leftrightarrow Б \right) \cap f: W_{\text{БС}}$$

де $M_{\text{ЕББ}}$ – модель формування економічної безпеки бізнесу; $D_{\text{БС}}$ – детермінанти бізнес-середовища; $W_{\text{БС}}$ – вплив бізнес-середовища; r_j – систематичний (ринковий) ризик в j -ій галузі національної економіки; PT – ринкова турбулентність; TT – турбулентність технологій; PK_j – рівень конкуренції в j -ій галузі національної економіки; R_{NE} – національна економіка; R_j – сфери виникнення загроз економічній безпеці бізнесу в j -ій галузі національної економіки; $ЗЧ$ – зовнішні чинники, що впливають на національну економіку; $ТЕ$ – тіньова економіка; $К$ – корупція; $ДР$ – недоліки регулювання господарської діяльності; $Б$ – бізнес.

При цьому систематичний (ринковий) ризик r_j є частиною загального ризику підприємницької діяльності, залежить від стану національної економіки й відображає рівень коливань чи відхилень у результатах діяльності суб'єктів бізнесу певної галузі щодо бізнес результатів всієї національної економіки. Ринковий ризик – це один із основних показників, які використовуються в процесі оцінювання економічної безпеки бізнесу, оскільки він впливає на фінансові результати всіх суб'єктів підприємництва й визначається динамікою та обсягом інвестицій, змінами у законодавстві країни, оборотом її зовнішньої торгівлі тощо. Він розраховується з використанням коефіцієнта чутливості:

$$r_j = \frac{V_{R_j R_{NE}}}{\sigma_{R_{NE}}^2}, \quad (2.11)$$

де $V_{R_j R_{NE}}$ – коефіцієнт коваріації між R_i та R_{NE} ;

$\sigma_{R_{NE}}$ – середньоквадратичне відхилення R_{NE} .

Розрахунок коефіцієнта коваріації між R_i та R_{NE} здійснюється за формулою:

$$\begin{aligned} V_{R_j R_{NE}} &= \frac{n}{n-1} (\overline{R_j R_{NE}} - \bar{R}_j \cdot \bar{R}_{NE})^1, \\ \overline{R_j R_{NE}} &= \frac{\sum_{m=1}^n R_{jm} R_{NE m}}{n}, \\ \bar{R}_j &= \frac{\sum_{m=1}^n R_{jm}}{n}, \quad \bar{R}_{NE} = \frac{\sum_{m=1}^n R_{NE m}}{n} \end{aligned} \quad (2.12)$$

Розрахунок середньоквадратичне відхилення R_{NE} здійснюється за формулою:

$$\sigma_{R_{NE}} = \sqrt{\frac{\sum_{m=1}^n (R_{NE m} - \bar{R}_{NE})^2}{n}} \quad (2.13)$$

За допомогою показника ринкового ризику здійснюється порівняння фінансових результатів окремого бізнесу і галузі, бізнесових структур галузі та в цілому національної економіки. Якщо $r_j = 1$, то досліджувана галузь має середньоринкові коливання фінансових результатів бізнес-структур, якщо $r_j < 1$, то коливання результатів менші за ринкові, а якщо $r_j > 1$, то коливання результатів більші за ринкові. Чим вище значення показника r_j , тим вищим є ринковий ризик для економічної безпеки бізнесу у зазначеній галузі.

Оцінка рівня економічної безпеки бізнесу на основі економіко-математичного моделювання дозволяє визначити поточний економічний стан суб'єкта бізнесу, виявити реальні та потенційні загрози, спрогнозувати їх вплив

на цільові параметри безпеки та сформувані напрями запобігання й мінімізації загроз економічній безпеці бізнесу.

Визначення впливу зовнішніх загроз економічній безпеці бізнесу є основою для вироблення заходів з її забезпечення, що в контексті реалізації соціально-економічної стратегії держави: у теоретичному аспекті вимагає розробки відповідного механізму, який би в загальному окреслював систему елементів та зв'язків між ними, спрямованих на створення безпечних умов розвитку держави, а в практичному реалізації в публічному управлінні заходів щодо запобігання та протидії загрозам економічній безпеці бізнесу, визначення необхідних для цього ресурсів, створення й використання резервів.

Висновки до розділу 2

У розділі автором визначено сучасні тенденції бізнес-середовища в Україні й здійснено ідентифікацію загроз економічній безпеці бізнесу; обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення методичних засад оцінювання економічної безпеки бізнесу з урахуванням інституційних деформацій; оцінено вплив поширення тінізації економіки та корупційної складової на формування економічної безпеки бізнесу в Україні, що відображено у наведених нижче положеннях.

1. Здійснено компаративний аналіз бізнес-середовища з використанням міжнародних індексних систем й виявлено стимулятори та дестимулятори економічної безпеки бізнесу. Спрощення процедури підключення до електромереж, реєстрації власності та сприяння міжнародній торгівлі завдяки зменшенню вимог до сертифікації окремих промислових товарів в сукупності справили стимулюючий вплив на легкість ведення бізнесу в Україні та компенсували негативну динаміку за показниками легкості сплати податків,

реєстрації бізнесу, вирішення проблем неплатоспроможності підприємств, доступу до кредитів та забезпечення виконання контрактів.

2. За результатами порівняльного аналізу середовища непрямого впливу на економічну безпеку бізнесу виявлено сфери критичних відставань з ідентифікацією інституційних загроз, а також переваг і можливостей суб'єктів підприємництва в Україні. Суттєві відставання більшості індикаторів економічної безпеки національного бізнесу від аналогічних показників інших країн свідчить про наявність значної кількості накопичених внутрішніх структурних диспропорцій, які є реальними загрозами економічній безпеці бізнесу.

3. Узагальнено методичні підходи до оцінювання економічної безпеки бізнесу й виявлення реальних та потенційних загроз. Удосконалено методичні засади оцінювання впливу загроз на економічну безпеку бізнесу з урахуванням середовища непрямого впливу та інституційних деформацій, що дозволило ідентифікувати загрози економічній безпеці бізнесу найбільші за обсягами та соціально-економічними наслідками.

4. Здійснено аналіз поширення та тенденцій тінізації бізнесу в Україні, в тому числі за сферами підприємництва, з використанням усіх офіційних методів оцінки рівня і тенденцій зміни обсягів тіньової економіки. Встановлено секторальні особливості тінізації бізнесу та виявлено критичне зростання тінізаційної складової економічної безпеки бізнесу за методом збитковості підприємств внаслідок суттєво зростання збитків суб'єктів господарювання в умовах карантинних обмежень.

5. Проведено детальний аналіз корупційної загрози економічній безпеці бізнесу з використанням методу експертних оцінок, інтегральних оцінок та авторського анонімного експериментального соціологічного дослідження «Стан корупції в Україні на 2019 рік», за результатами яких загальний рівень сприйняття корупції в Україні є дуже високим, проте останнім часом населення та бізнес стає більш прихильним до жорстких методів та активної протидії корупції.

6. Встановлено залежність інтегральної оцінки економічної безпеки бізнесу від найбільш значимих показників, котрі є індикаторами загроз з максимальним рівнем впливу за результатами кореляційного аналізу рівня економічної безпеки бізнесу, рівня тіньової економіки та рівня корупції в країні й дослідження чутливості інтегрального показника економічної безпеки до зміни відповідних показників, що дало змогу здійснити моделювання процесу впливу бізнес-середовища на економічну безпеку бізнесу.

Використання інструментарію економіко-математичного моделювання дозволяє визначити поточний стан бізнесу під впливом реальних і потенційних загроз бізнес-середовища, спрогнозувати їх вплив на цільові параметри безпеки та сформулювати напрями запобігання й мінімізації загроз економічній безпеці бізнесу.

Основні результати дослідження опубліковані у наукових працях автора [2, 12, 16, 47, 52, 55].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

до розділу 2

1. Шумілова А. С. Бенчмаркінг як ефективний інструмент реструктуризації бізнесу // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса, 2003. – Вип.14. – С.329–334.
2. Іванюк Б. М. Компаративний аналіз безпекоорієнтованості бізнес-середовища в Україні / Б. М. Іванюк // Вісник Херсонського національного технічного університету. – Херсон : ХНТУ, 2020. – № 3 (74). – С. 171–176.
3. Index of Doing business. Світовий Банк. Режим доступу: <https://doingbusiness.org/>
4. Global Competitiveness Index (GCI). The World Economic Forum. Режим доступу: <https://www.weforum.org/>
5. Index of Economic Freedom (IEF). Wall Street Journal. Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/>
6. Worldwide Governance Indicators. The World Bank. Режим доступу: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports>
7. International Property Right Index. The Property Rights Alliance. Режим доступу: <https://internationalpropertyrightsindex.org/>
8. Мартинюк В. Фінансова безпека: навч. посіб. / В. Мартинюк, Я. Зволяк, О. Баранецька. – Тернопіль: Вектор, 2016. – 264 с.
9. Doing Business. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2019 URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=232ba380-67ec-4689-a90e-f67da7840f9e&title=DoingBusiness>.
10. План дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку в методології рейтингу «Ведення бізнесу». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2016 р. № 926-р. Верховна Рада України, 2016. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/926-2016-p/paran5?lang=en>
11. Власюк О.С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації : монографія / О.С. Власюк. – К. : НІСД. 2014. – 432 с.

12. Іванюк Б. М. Виклики економічній безпеці бізнесу в умовах діджиталізації / О. А. Маслій, Б. М. Іванюк // NEW ECONOMICS : матеріали Міжнар. наук. форуму «NEW ECONOMICS – 2019» (м. Київ, 14-15.11.2019 р.): в 2 т. / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – К. : ІЕП НАН, 2019. – Т. 1. – С. 86-89.

13. Статистична інформація. Державна служба статистики України, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

14. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівля України від 29 жовтня 2013 р. № URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

15. Дані статистики фінансового сектору. Національний банк України, 2019. URL: <https://www.bank.gov.ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial>

16. Ivanyuk B. The impact of the external environment on the economic security of Ukrainian business / S. Onyshchenko, O. Maslii, B. Ivanyuk // Economics and Region. – 2020. – № 1 (76). – P. 22–29.

17. Проблеми і перспективи розвитку фінансової системи України : монографія / І. О. Школьник, Т. А. Васильєва, С. В. Леонов та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. І. О. Школьник, д-ра екон. наук, проф. І. І. Рекуненка. – Суми : Сумський державний університет, 2017. – 343 с.

18. Івченко Є.А. Трансформації системи економічної безпеки підприємства: монографія / Є.А. Івченко. – Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. – 138 с.

19. Ілляшенко О.В. Методологічні засади формування та функціонування механізмів системи економічної безпеки підприємства / О.В. Ілляшенко. – Київ, 2016. – 606 с.

20. Захаров О.І., Пригунов П.Я. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: навч. посіб. / О.І. Захаров, П.Я. Пригунов. – К.: Знання України, 2015. – 257с.

21. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства / С. Ф. Покропивний. – К.: КНЕУ 2000. – 526 с.

22. Єрмолаєв П. В. Ресурсно-функціональний підхід до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства / П. В. Єрмолаєв. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://thesis.at.ua/publ/bezpekoznavstvo_teoriya_ta_praktika/4
23. Данілова Е.І. Теоретичні концепти формування системи економічної безпеки / Е.І. Данілова // Бізнес Інформ, 2019. – С. 8-14.
24. Якубович З. В. Недоліки методик оцінювання рівня економічної безпеки підприємства та шляхи їх усунення / З. В. Якубович. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12384/1/012_Nedol%D1%96ki%20metodik_71_76_704.pdf
25. Іванова Н.В. Оцінка ефективності системи економічної безпеки підприємств: монографія / Н.С. Іванова. – Запоріжжя, 2011. – 268 с.
26. Іванова Н.С. Прогнозування економічної безпеки регіонів для забезпечення безпеки національної економіки: монографія / Н.С. Іванова. – К.: Центр учбової літератури, 2018. – 320 с.
27. Діагностика економічної безпеки підприємства: монографія / В.В. Лук'янова, Ю.В. Шутяк. – Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2013. – 165 с.
28. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / [В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін.]. – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.
29. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія. Київ: Лібра, 2003. – 280с.
30. Довбня С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С. Б. Довбня, Н. Ю. Гічова // Фінанси підприємств. – 2008. – № 4. – С. 88-97.
31. Мельник Л.Г. Економіка підприємства: навч. посіб. / Л.Г. Мельник, О.І. Карінцева. – Суми: «Університетська книга», 2003. – 412 с.
32. Кравчук О.Я. Діагностика та механізм забезпечення корпоративної безпеки підприємства: монографія / О.Я. Кравчук, П.Я. Кравчук. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 256 с.

33. Омелянович Л.О. Економічна безпека торговельного підприємства: монографія / Л.О. Омелянович, Г.Є. Долматова. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2015. – 195 с.
34. Сазонець І.Л. Міжнародні стандарти безпеки підприємств: навч. посіб. – Рівне: Волин, обереги, 2015. – 352 с.
35. Скорук О.В. Формування стратегії економічної безпеки підприємств: монографія / О. В. Скорук. – Луцьк., 2012. – 269 с.
36. Ковальов Д. Економічна безпека підприємства / Д. Ковальов, Т. Сухорукова // Економіка України. – 2005. – № 10. – С. 48–56.
37. Основи економічної безпеки: підруч. / В.Т. Шлемко, В.Є. Духов, І.М. Червяков. – Київ: Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2013. – 236 с.
38. Гапак Н.М. Економічна безпека підприємства: сутність, зміст та основи оцінки. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка» / ред. кол.: В.П. Мікловда, М.І. Пітюлич, Н.М. Гапак. – Ужгород: УжНУ, 2013. – С.62-65.
39. Данілова Е.І. Концепція системного підходу до управління економічною безпекою підприємства: монографія / Е.І. Данілова. – Вінниця: Європейська наукова платформа, 2020. – 342 с.
40. Гапоненко В.Ф. Экономическая безопасность бизнеса. Подходы и принципы / В.Ф. Гапоненко, А.А. Беспалько, А.С. Власков. – М.: Изд-во «Ось-89», 2007. – 208 с.
41. Europe 2020: European Union's ten-year growth strategy [Electronic recourse] / European Commission. – Accessed mode : http://ec.europa.eu/europe2020/~index_en.htm
42. Nations in Transit. Freedom House. Режим доступу: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit>
43. Indicators [Electronic recourse] / The World Bank. – Accessed mode : <http://www.worldbank.org/>
44. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, методи протидії / Мельник М.І. – К.: Атіна, 2001. – 303 с.
45. Corruption Perceptions Index: Corruption around the world in 2019 [Електронний ресурс] / Transparency International. – Режим доступу:

http://www.transparency.org/news/pressrelease/corruption_perceptions_index_corruption_around_the_world_in_2019.

46. Ukraine Global corruption barometer 2013 [Електронний ресурс] / Transparency International. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/gcb2013/country/?country=Ukraine>.

47. Іванюк Б. М. Вимірювання та оцінювання рівня корумпованості держави в сучасних умовах / С. В. Онищенко, Б. М. Іванюк, Д. В. Голозубова // Економіка і регіон. – 2017. – № 6 (67). – С. 17–27.

48. Методика стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні // Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. – Режим доступу : http://91.142.175.4/nazk_files/МЕТОДИКА_НАЗК_21.12.2016.pdf

49. Varnaliy Z., Onishchenko S., Masliy A. Preventing threats as a precondition to increase the level of Economic Security of the State / Scientific Journal «ScienceRise». – 2016. № 7/1(24). – С. 41-46. DOI: 10.15587/2313-8416.2016.74409

50. Гнилицька Л.В. Аналіз методологічних підходів до оцінки стану та рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. 2011. Вип. 2. С. 46–57.

51. Антонян О.А. Підходи до оцінювання рівня економічної безпеки підприємств: порівняльний аналіз. Восточноевропейский журнал передовых технологий. 2013. № 6/3(66). С. 30–34.

52. Іванюк Б. М. Небезпека пандемії COVID-19 економічній безпеці бізнесу в Україні / О. А. Маслій, Б. М. Іванюк // The XIII International scientific and practical conference «Perspectives of world science and education» (September 9-11, 2020). – Osaka, Japan : CPN Publishing Group, 2020. – P. 195-199.

53. Medina, L., Schneider, F.: Shedding Light on the Shadow Economy: A Global Database and the Interaction with the Official One. CESifo Working Paper, 7981. Munich, Germany. Retrieved from https://www.cesifo.org/DocDL/cesifo1_wp7981.pdf (2019).

54. Тенденції тіньової економіки в Україні у січні-березні 2020 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. – URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=699fa73c-084f-431a-9491-47ad5ffba09>

55. Ivanyuk B. The Impact of External Threats to the Economic Security of the Business / S. Onyshchenko, O. Maslii, B. Ivanyuk // 7th International Conference on Modeling, Development and Strategic Management of Economic System : Collection of scientific articles. – Paris : Atlantis Press, 2019. – P. 156–160.

56. Elgin, C., Oztunali, O.: Institutions, Informal Economy and Economic Development, Working Papers 2013/03, Bogazici University, Department of Economics (2013).

57. Огляд економічної активності (листопад 2020 року) / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://me.gov.ua/Documents/Download?id=7bacc756-bcef-4f30-9501-7c546dd42507>

58. Temporary Framework for State aid measures to support the economy in the current COVID-19 outbreak. Communication from the European Commission. – 3 April 2020, Brussels, C(2020) 2215 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/competition/state_aid/what_is_new/sa_covid19_2nd_amendment_temporary_framework_en.pdf

59. Global Economic Prospects. Pandemic, Recession: The Global Economy in Crisis. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>.

60. Форсайт COVID-19: вплив на економіку і суспільство. URL: <http://wdc.org.ua/uk/covid19>.

61. Pineda, E., & Radics, A. Subnational governments and coronavirus: five critical actions the IDB is supporting. URL: <https://blogs.iadb.org/gestion-fiscal/en/subnational-governments-and-coronavirus-five-actions-idb-is-supporting/>

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО БІЗНЕС- СЕРЕДОВИЩА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ

3.1. Нові пріоритети державної економічної політики щодо формування сприятливого бізнес-середовища й забезпечення економічної безпеки бізнесу в умовах посилення глобальних викликів

Забезпечення стійкого розвитку України є стратегічно важливим завданням в умовах посилення впливу глобальних викликів, що значною мірою обумовлюється результативністю державної економічної політики, яка визначається у цілях, завданнях, напрямках і пріоритетах. Державна політика розвитку сприятливого бізнес-середовища та зміцнення економічної безпеки бізнесу є складною і важливою проблемою, розв'язання якої, у свою чергу, стимулює розвиток малого, середнього та великого бізнесу в Україні, створює цивілізовані конкурентні умови стабільної діяльності господарюючих суб'єктів.

В Україні, як і в цілому в усіх країнах світу, особливої актуальності набувають такі аспекти реформування державної економічної політики:

по-перше, детальне дослідження розвитку проблем щодо формування сприятливого бізнес-середовища та зміцнення економічної безпеки бізнесу, які тривалий час накопичувалися в соціальній, економічній та інституційній сфері й залишаються нерозв'язаними, а в умовах світової кризи супроводжуються поглибленням негативних тенденцій;

по-друге, переоцінювання ролі та впливу традиційних чинників (економічних, політичних, інституційних, інфраструктурних, соціокультурних та ін.) та ідентифікації нових чинників та особливостей їх прояву та впливу;

по-третє, перегляд можливостей використання наявного та досить різноманітного ресурсного потенціалу економічного розвитку України, що

істотно відрізняється як від розвинених економік світу, так і країн СНД, але значною мірою визначає можливості розвитку бізнесу;

по-четверте, обґрунтування нових вимог та вивчення можливостей вдосконалення державної економічної політики у цій сфері.

В умовах посилення впливу глобальної економіки потребують обґрунтування нові орієнтири державної економічної політики в Україні, які мають забезпечувати сприятливість бізнес-середовища та дозволять підвищити рівень економічної безпеки бізнесу. З цих позицій необхідно уточнити не лише зміст державної економічної політики щодо формування сприятливого бізнес-середовища, але й сформувати сукупність вимог та пріоритетів щодо економічної, соціальної та інституційної складової цієї політики з метою забезпечення економічної безпеки бізнесу в умовах посилення впливу глобальної економіки.

Особливості та ефективність бізнес-структур різного масштабу, різноманітність їх організаційно-правових форм, специфіки їх діяльності за різними видами економічної діяльності у національній економіці значною мірою визначаються умовами зовнішнього середовища (регіонального, національного, глобального), в якому функціонує підприємство. Питання щодо складових бізнес-середовища, зовнішніх умов ведення бізнесу, конкурентних переваг висвітлені в працях зарубіжних і українських науковців, проте зміна багатьох факторів, що у свій час були досліджені ними, потребують їх перегляду щодо забезпечення результативності економічної політики держави в абсолютно нових умовах [1 - 6].

Безсумнівно, що головним викликом сьогодення для економіки всіх без винятку країн світу є пандемія коронавірусної інфекції COVID-19. За оцінками фахівців Центру дослідження ризику в Judge Business School при Кембриджському університеті станом на середину 2020 р. пандемія може коштувати світовій економіці \$ 82 трлн за умови реалізації сценарію економічної депресії на п'ять найближчих років. За прогнозами реалізації

оптимістичного сценарію такі втрати можуть досягти \$ 3,3 трлн за аналогічний період [7 - 10]. Проте такі прогнози швидко змінюються, так само як і змінюються масштаби та динаміка поширення пандемії та її наслідків.

Існуючі сценарії наслідків пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 є досить різними для бізнесу різних країн світу. Лише за першу половину 2020 р. відбулися значні зрушення в структурі економіки країн світу, змінилися масштаби і напрями експортно-імпортних операцій, істотно трансформувалася структура споживання домогосподарств, відбувається широке впровадження в повсякденне життя цифрових технологій, що активно впливає на формат та особливості організації підприємницької діяльності. Такі оцінки наслідків пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 вимагають додаткових досліджень механізмів адаптації економіки і бізнесу більшості країн світу до нових умов розвитку.

До нових напрямів розвитку бізнесу та бізнес-середовища у багатьох країнах світу та Україні слід віднести такі:

- потрійна трансформація бізнесу (прискорення цифрової трансформації економіки, зміна технології управління, зміна структури ринку);

- переформатування технологічних трендів розвитку економіки та істотне розширення використання інформаційних технологій у 70 % бізнес-організацій світу;

- запровадження нових механізмів фінансової підтримки населення та внесення відповідних змін у законодавчу базу;

- підвищення рівня соціальної відповідальності урядів та корпорацій щодо тих категорій громадян, доходи яких швидко знижуються;

- зниження стресостійкості працюючого населення, їх розчарування у роботі, посилення корпоративних конфліктів,

- поглиблення проблеми інформаційної безпеки та зростання кількості та масштабів кіберзлочинів;

обмеження мобільності населення між країнами та у середині країн, населених пунктів;

дестабілізація світових фондових ринків та дедоларизація економіки світу;

зміна формату освітньої діяльності на всіх її рівнях;

ускладнення структури підприємств та підвищення рівня навантаження на працюючих, проблема збереження продуктивності праці;

зміни бізнес-контексту управління інформаційними технологіями, що супроводжуються ускладненням інформаційної інфраструктури та прискоренням реалізації проектів цифрової трансформації;

очікування щодо підвищення рівня збитковості більше ніж 50 % бізнес-структур.

Зрозуміло, ці процеси не могли не вплинути на трансформацію економіки країн світу, що викликало зміну набору пріоритетів розвитку країн, бізнесу, населення. Наприкінці квітня 2020 р. ООН констатувала необхідність країн світу негайно приступити до створення нової економіки, а відтак створення нового формату бізнес-середовища.

За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства в Україні особливості впливу пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 на формування бізнес-середовища та бізнесу проявилися таким чином: за офіційними даними падіння валового внутрішнього продукту України за шість місяців 2020 р. склало 11,4% у порівнянні з аналогічним періодом 2019 р.

Слід констатувати, що в Україні COVID-19 істотно вплине на економічну ситуацію через зміни в співвідношенні попиту та пропозиції товарів і послуг не тільки на внутрішньому ринку, а й на зовнішньому, що, відповідно, призведе до зміни конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу. Наприклад, на формування попиту найбільше вплине зміна (зменшення) рівня витрат і інвестицій як з боку компаній, так і з боку домогосподарств. При цьому

державні витрати будуть істотно збільшуватися, але не зможуть повністю компенсувати втрати цих двох категорій. З точки зору пропозиції швидше за все будуть спостерігатися зміни в логістичних процесах, наприклад, постраждають ланцюги поставок, особливо ті, які залежать від глобальної торгівлі або складаються з багатьох ланок [7 - 10].

Багато міжнародних та національних компанії можуть призупинити або зовсім припинити роботу (сервісний, готельний бізнес, послуги тощо). Можливим, на думку експертів, може бути і посилення впливу зарубіжних країн і їх втручання в економіку України через фонди окремих держав Європейського Союзу та відповідні гарантійні схеми, вплив на монетарну політику (стабілізація обмінного курсу, програми випуску облігацій, інші фінансові інструменти) з метою попередити економічні ризики, пов'язані з COVID-19.

Безсумнівно, будуть вноситися зміни в законодавчій сфері, пов'язані з законодавством про банкрутство, попередженням ймовірного виникнення і, відповідно, протидії дефолту, захисту соціальної сфери та соціальних гарантій населенню, які працюють, безробітним тощо. Наприклад, у 2020 р. в Україні вже переглянуто умови отримання і розмір допомоги по безробіттю, при цьому реєстрація безробітних може бути оформлена дистанційно через онлайн-портал державних послуг; підвищено мінімальний розмір допомоги по безробіттю на період карантину та протягом 30 днів після його завершення; зареєстрованим в службі зайнятості безробітним допомога призначається з першого дня отримання статусу безробітного. Крім цього, така допомога призначається для тих, хто був звільнений за власним бажанням починаючи з 12.03.2020 р. (дата офіційного запровадження національного карантину). Державою було передбачено надання допомоги власникам малого і середнього бізнесу по частковому безробіттю, що дозволяє зберегти робочі місця і зменшити безробіття.

Безумовно, подальше поширення коронавірусної інфекції COVID-19 призвело і до змін у Державному Бюджеті України на 2021 р. Новими ключовими пріоритетами державної економічної політики, що ураховано у Державному бюджеті України на 2021 р., та є, відповідно пріоритетами фінансування з державного бюджету визначено такі: безпека і оборона України; охорона здоров'я; економіка (державні гарантії відшкодування відсотків по кредитах, підтримка малого і середнього бізнесу, аграрної сфери); соціальна сфера (освіта, виплата субсидій населенню за платежі за комунальні послуги) [11].

Таким чином, вплив пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 проявився у всіх сферах суспільного розвитку, що призвело до значних змін як на макро-, так і мікрорівнях, супроводжувався формуванням нових пріоритетів державної та соціальної політики. Безумовним результатом глобального прояву пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 є етап нових економічних досліджень щодо розробки механізмів стабілізації економіки і забезпечення її стійкості через введення додаткових інструментів впливу на розвиток бізнесу і підвищення привабливості бізнес-середовища з урахуванням нового формату ринку, зміни попиту і пропозиції, трансформації структури економіки.

Зокрема, вплив пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 на економічний розвиток України та світ у 2019 – 2020 рр. надзвичайно актуалізував та загострив проблематику дослідження результативності державної економічної політики щодо забезпечення стійкості національної економіки через формування сприятливого бізнес-середовища та забезпечення економічної безпеки бізнесу. Не менш важливим завданням є перегляд результативності інструментів впливу державної економічної політики та її адекватності, швидкості реагування на зміну бізнес-середовища з метою забезпечення відповідної координації змісту та забезпечення безпеки бізнесу.

Моніторинг різних напрямів державної економічної політики щодо формування сприятливого бізнес-середовища здійснюють провідні міжнародні

організації, основні результати такого функціонування досліджено у другому розділі дисертації та викладено у численних аналітичних розробках та публікаціях українських та зарубіжних вчених. Проте порівняльному аналізу бізнес-середовища у розрізі України у цілому та за видами економічної діяльності належної уваги не надавалося.

Безпечне функціонування бізнесу в умовах зростаючої кількості глобальних викликів і загроз потребує моніторингу екзогенних та ендогенних факторів розвитку національної економічної системи, комплексний вплив яких визначає параметри бізнес-середовища. Особливої актуальності набуває потреба у детальному дослідженні зовнішніх загроз економічній безпеці бізнесу, які тривалий час накопичувалися в економічній та інституційній сфері й залишаються нерозв'язаними, а в умовах світової кризи супроводжуються поглибленням негативних тенденцій, а також оцінювання впливу негативних чинників бізнес-середовища на розвиток підприємницької діяльності та економічну безпеку бізнесу.

Проведений аналіз щодо особливостей прояву зовнішніх та внутрішніх ризиків у формуванні бізнес-середовища та економічної безпеки бізнесу в Україні під впливом COVID-19 дав змогу їх систематизувати та узагальнити (рис. 3.1).

Сучасна економічна наука дає підстави розглядати бізнес-середовище як складну, багатовимірну, поліфункціональну систему, що формується суб'єктами економіки та інститутами, а також чинниками правового, політичного, соціального, економічного характеру, які створюють умови функціонування і розвитку бізнесу, здійснення ділових відносин, використання потенціалу, досягнення цілей суб'єктів господарювання [5 - 7].

При цьому швидка зміна зовнішнього і внутрішнього бізнес-середовища під впливом нових глобальних викликів, їх вплив на результативність розвитку бізнесу викликають необхідність формування нових підходів з точки зору забезпечення стійкості економіки країн, формування нових підходів щодо

управління їх розвитком з урахуванням інтересів великого, середнього та малого бізнесу і суспільства.

Рис. 3.1. Зовнішні та внутрішні ризики формування нової моделі економіки України під впливом COVID-19

Джерело: розроблено автором

Недостатньо результативна державна економічна політика вітчизняних органів державного управління із забезпечення економічної безпеки бізнесу вже сьогодні призводить до таких негативних соціально-економічних наслідків:

уповільнююються темпи створення нових підприємств у нових перспективних сегментах економіки;

підвищується ризикованість здійснення реінжинірингу діючих підприємств, що мають закладати нові тенденції у формуванні більш економічно ефективної структури економіки у цілому із зростанням частки створеної доданої вартості, зниженням ресурсомісткості та енергомісткості кінцевого продукту;

знижується чи мають нестабільну динаміку показники зайнятості працюючого населення та його соціального захисту (повна чи неповна зайнятість тощо);

зростає рівень безробіття працездатного населення;

знижуються темпи та масштаби надходження платежів до Державного бюджету, що обмежує можливості реалізації нових, адекватних вимогам часу, пріоритетів державної економічної політики;

відбувається погіршення конкурентного середовища у середині країни та на міжнародних ринках;

спостерігається неналежний рівень конкурентоспроможності критичної маси вітчизняних підприємств за базовими видами економічної діяльності, що має негативні наслідки, оскільки у цьому сегменті економіки традиційно зосереджується значна кількість зайнятих, створюється значний обсяг доданої вартості;

знижується рівень ділової активності бізнесу;

відбувається деформація структури економіки;

посилюється диференціація між рівнем соціально-економічного розвитку регіонів країни;

знижується рівень економічної безпеки територіально-адміністративних систем різного рівня та національної економіки загалом.

Економічна безпека бізнесу може розглядатися як вагомий критерій оцінювання ефективності державного регулювання розвитку бізнес-

середовища, здатності державної економічної політики щодо забезпечення інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та їх збалансування з інтересами суспільного розвитку, а також забезпечення стійкого розвитку бізнесу та структурної збалансованості розвитку економіки.

Отже державна економічна політика має забезпечувати сприятливі умови формування бізнес-середовища, формувати сприятливі базові умови розвитку бізнесу, забезпечувати модернізацію існуючих засобів, методів, інструментів з урахуванням нових координат економічного розвитку та завдань забезпечення економічної безпеки бізнесу в Україні.

Дієвість державної економічної політики щодо формування сприятливого бізнес-середовища та безпеки бізнеса забезпечують такі орієнтирів:

- формування нових підприємств та позитивна динаміка збільшення їх кількості;

- життєздатність діючих та новостворюваних підприємств протягом тривалого періоду часу,

- ефективність використання ресурсного потенціалу;

- соціальна відповідальність бізнесу;

- активне залучення інтелектуального потенціалу країни у розвиток нових та діючих підприємств;

- частка створеної доданої вартості у вартості кінцевого продукту;

- забезпечення економічної безпеки підприємництва, що мотивує населення та бізнес вкладати кошти у підприємницьку діяльність.

Забезпечення ефективної державної політики щодо створення умов формування ефективного бізнес-середовища потребує урахування сукупності чинників та оцінювання їх впливу на безпеку бізнесу. Як правило, у науковій літературі та аналітичних дослідженнях виділяють такі укрупнені чинники розвитку бізнесу як: економічні; політичні; інституційні; інфраструктурні; соціокультурні фактори тощо.

До основних чинників забезпечення стійкого розвитку бізнесу та його безпеки функціонування, що водночас відображують відповідну сприятливість бізнес-середовища, відносять такі:

обмеженість доступу до кредитних ресурсів, що може бути викликано несприятливою кон'юнктурою на фінансовому ринку країни;

обмеженість (відсутність) власних фінансових ресурсів підприємств;

труднощі отримання інвестицій, кредитів, їх висока вартість;

складна і малоефективна система оподаткування, що безпосередньо знижує інноваційну та інвестиційну активність більшості вітчизняних суб'єктів господарювання;

низький рівень платоспроможності населення, що істотно обмежує ємність ринків більшості споживчих товарів и послуг;

високий рівень зносу інфраструктури.

Ті та інші групи чинників здійснюють негативний вплив на безпеку бізнесу.

Досить вагомими за ступенем впливу на розвиток бізнесу є чинники, пов'язані із корупцією і бюрократизацією суспільного життя (політико-адміністративні чинники). Корупційний характер суспільних відносин, у тому числі і в сфері господарської діяльності, створює штучні бар'єри для ведення бізнесу, розвитку підприємницького потенціалу, креативної складової економіки, руйнує конкурентні засади ведення бізнесу.

Останнім часом посилюється вплив й соціально-культурних чинників, що впливають і на кількісні, і на якісні характеристики розвитку бізнесу (культура ведення бізнесу, рівень розуміння важливості соціальної відповідальності бізнесу, інноваційна активність підприємств тощо). Невпинно зростає роль соціальних чинників, які визначають у тому числі й рівень стабільності соціально-економічного розвитку країни, наявність певних протиріч між різними соціальними групами, виробничим персоналом і роботодавцями, державними структурами і підприємцями, працівниками різних професій тощо.

Не можна не відмітити вплив організаційних факторів, що вимагає прискорення впровадження сучасних технологій ведення бізнесу, ефективність яких підтверджена практикою провідних країн світу, що спрощує формування конкурентних стратегій для вітчизняних підприємств. Вплив організаційних факторів на бізнес-середовище та бізнес є результатом нераціонального з позицій забезпечення інноваційних процесів розподілу і поєднання елементів інноваційної діяльності, управлінських функцій, регламентації роботи структурних одиниць на макро- і мікрорівнях. У першу чергу це пояснюється вкрай повільним застосуванням сучасних технологій менеджменту у практичній діяльності як на макрорівні (органами державного та регіонального управління, так і на мікрорівні - серед великих, середніх, малих підприємств).

В умовах повільного розвитку інноваційно-інвестиційних технологій та цифровізації економіки це може виступати гальмівним фактором сталого розвитку бізнесу та низької конкурентоспроможності вітчизняних товарів та послуг.

Вплив технологічних факторів на розвиток економіки і формування бізнес-середовища проявляється через кризу нових технологічних ідей в умовах потреби в інноваціях; технологічної несумісності розробок; відторгнення нових технологічних рішень [12-15]. Негативний вплив цих чинників на економіку підприємств може бути досить тривалим в результаті низької результативності управління інноваційними процесами, нерозуміння суті і характеру механізмів їх забезпечення, причин і можливих наслідків для бізнесу.

Посилюється вплив психологічних чинників, що також певною мірою визначають сучасні параметри бізнес-середовища та стійкість бізнесу. Ці чинники проявляються, як правило, у результаті зміни психологічного стану суспільства в цілому (рівень стресостійкості, почуття незадоволеності, невпевненості, страху людини тощо), формування негативного соціально-психологічного клімату в країні, регіонах, на підприємствах.

Дослідження причин виникнення і особливостей прояву глобальних викликів, їх вплив на бізнес і бізнес-середовище економіки країни дозволяє

вчасно ідентифікувати ці виклики, визначати масштаби їх можливих наслідків, виявляти «драйвери» розвитку бізнесу в нових умовах бізнес-середовища, управляти цими процесами, здійснювати системні заходи щодо усунення негативного впливу цих викликів, а також попередження їх переростання в загрози і кризові явища. Запропоновано схему визначення пріоритетів державної економічної політики в Україні щодо формування сприятливого бізнес-середовища та зміцнення економічної безпеки бізнесу (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Схема визначення пріоритетів державної економічної політики в Україні щодо формування сприятливого бізнес-середовища та зміцнення економічної безпеки бізнесу

Джерело: розроблено автором

Проведена систематизація чинників формування сприятливого бізнес-середовища та безпеки бізнесу, їх змістовні характеристики є важливими орієнтирами формування ефективної державної економічної політики в умовах посилення впливу глобальних викликів.

Таким чином, запропонована схема визначення пріоритетів державної економічної політики в Україні щодо формування сприятливого бізнес-середовища та зміцнення економічної безпеки бізнесу, що передбачає уточнення її змісту і сукупності вимог та інструментів щодо економічної, соціальної й інституційної складової цієї політики з метою забезпечення економічної безпеки бізнесу в умовах посилення впливу глобальної економіки. Обґрунтовано доцільність переоцінювання ролі та впливу традиційних факторів на економічну безпеку бізнесу і формування бізнес-середовища.

Реалізація такої схеми визначення пріоритетів державної економічної політики в Україні щодо формування сприятливого бізнес-середовища та зміцнення економічної безпеки бізнесу дає змогу уточнити доцільність упровадження нових, більш дієвих економічних механізмів управління економікою як на рівні підприємств, так і країни в цілому, спрямованих на усунення бар'єрів, перешкод, ризиків, загроз, що змінюють умови реалізації потенціалу розвитку бізнесу в умовах посилення впливу глобальних викликів.

Проведене дослідження дає змогу визначити низку першочергових пріоритетів державної економічної політики щодо забезпечення економічної безпеки бізнесу і формування бізнес-середовища в Україні (рис.3.3). Отже, вчасна ідентифікація причин виникнення і особливостей прояву глобальних, національних, регіональних викликів, їх вплив на бізнес і бізнес-середовище економіки країни дозволяє:

- вчасно дослідити ці виклики та з'ясувати особливості їх прояву;
- встановити масштаби їх можливих наслідків,
- виявити «драйвери» розвитку бізнесу в нових умовах бізнес-середовища,
- управляти цими процесами,
- здійснювати системні заходи щодо усунення негативного впливу цих викликів й попереджати переростання викликів у загрози і кризові явища.

Рис. 3.3. Першочергові пріоритети та умови формування сприятливого бізнес-середовища в Україні

Джерело: розробка автора

Подальший аналіз проблеми впливу глобальних викликів на розвиток бізнесу і бізнес-середовища країни дозволить розробити дієві механізми подолання ризиків, враховуючи існуючі особливості економічної, політичної і соціокультурної ситуації в Україні.

Важливо відмітити, що зміна пріоритетів реалізації державної економічної політики передбачає й зміну пріоритетів у застосуванні управлінських методів, засобів, інструментів щодо їх досягнення, які можуть бути достатньо диференційованими:

- управління якістю життя через впровадження сукупності національних та міжнародних стандартів;

- управління соціокультурним розвитком;

- управління комунікаціями;

- управління підприємницькою діяльністю;

- управління інтелектуальним потенціалом тощо.

Відповідно відбувається й зміна науково-методичних, організаційно-економічних, організаційно-правових напрямів та механізмів досягнення визначених пріоритетів через впровадження наприклад схем інтегрованого управління, управління через навчання, інформатизацію управлінських процесів, диференційоване управління тощо.

Отже, нова державна економічна політики України має бути адаптованою до прояву глобальних викликів, характеру змін бізнес-середовища, що дає змогу вчасного корегування довго- та середньострокових пріоритетів соціально-економічного розвитку країни і забезпечення стійкого розвитку бізнесу.

3.2. Методичні засади до оцінювання керованості та результативності використання складових бізнес-середовища України

Оцінка ефективності реалізації пріоритетів формування сприятливого бізнес-середовища в Україні та створених умов їх забезпечення залишається важливою з позицій визначення рівня керованості та результативності цих процесів. Достатньо інформативним є проведення такої оцінки для різних складових бізнес-середовища країни. Зокрема щодо забезпечення національної безпеки є важливими підприємства енергетичної галузі, хімічної промисловості, оборонно-промислового комплексу, транспорту, інформаційно-комунікаційних технологій, електронних комунікацій, банківський та фінансовий сектори; сфери життєзабезпечення населення; підприємства, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави та є об'єктами, які мають загальнодержавне значення, розгалужені зв'язки та значний вплив на іншу інфраструктуру тощо.

Особливу роль у системі забезпечення економічної безпеки країни та її регіонів відіграє інфраструктурна складова бізнес-середовища, що забезпечує для бізнесу сприятливі умови щодо доступу до ринків збуту, можливості проведення експортно-імпортних операцій, реалізації наявного транзитного потенціалу держави тощо.

Критичний стан транспортної інфраструктури (до 90 % доріг загального користування мають надвисокий рівень зносу, матеріальне забезпечення залізничного транспорту зношене майже на 100 %, індекс ефективності логістики становить 2,22, що у майже вдвічі нижче, ніж у Польщі) є вагомим бар'єром розвитку бізнесу, що поряд з особливостями митного законодавства призводить до зниження торговельної активності бізнесу. Унаслідок такого стану інфраструктури транзитний потенціал держави використовується лише на 25 – 30 %, знижується інвестиційна привабливість країни у цілому, ускладнюється зовнішньоекономічна діяльність бізнесу.

Нові глобальні виклики економічного розвитку обумовили розроблення інших підходів щодо вивчення ІСт як компоненти економічної безпеки України [16 - 29], до яких віднесено: оцінювання потенціалу ІСт; інтегровані методи оцінювання на основі багатокритеріального та соціально-економічного аналізу, що враховують як кількісні, так і якісні критерії; введення нових критеріїв оцінювання якості надання відповідних послуг; оцінювання впливу ІСт на просторовий розвиток країни; взаємозв'язку розвитку ІСт України та її виробничої інфраструктури тощо. В той же час проблемі інтегрального оцінювання всієї транспортної системи країни приділяється недостатньо уваги.

Відповідно розроблено науково-методичний підхід до оцінювання керованості та результативності використання ресурсного потенціалу інфраструктурної (транспортної) складової бізнес-середовища (ІСт), стан, якість надання послуг, доступність та сучасність якої впливають на рівень економічної безпеки бізнесу та його конкурентоспроможність на глобальних, національних та регіональних ринках.

Слід зазначити, що інфраструктура країни певною мірою відноситься до критичної інфраструктури, а її об'єкти є стратегічно важливими для економіки і національної безпеки. Порушення функціонування критичної інфраструктури та її об'єктів може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам [30 - 34].

Безумовно, методологічно важливим є визначення рівня критичності інфраструктури, де передбачається оцінка впливу раптового припинення функціонування або функціонального збою конкретного об'єкту критичної інфраструктури на безпеку постачання, забезпечення суспільства важливими товарами і послугами. Такий об'єкт характеризується певним станом та динамікою розвитку ситуації (штатний режим функціонування; режим запобігання виникнення кризової ситуації; режим функціонування в кризовій ситуації; режим відновлення).

Важливо оцінювати не лише загальноекономічний стан у ІСт та її вплив на стан безпеки економіки країни, а також і об'єкти, що мають критичну важливість. Такий аналіз дає змогу виявити можливі основні загрози та потенційні негативні наслідки для об'єктів критичної інфраструктури, запобігання та попередження виникнення таких загроз для критичної інфраструктури.

Методичний підхід до оцінювання рівня керованості та результативності використання ресурсного потенціалу ІСт включає декілька основних етапів:

1. Загальна характеристика інфраструктури та її значення для забезпечення економічної безпеки держави.

1.1. Аналіз та оцінка загального стану та динаміки системи інфраструктури, її відповідна структуризація за складовими. Визначення сукупності об'єктів, що мають бути віднесені до так званих об'єктів критичної інфраструктури, або ідентифікація об'єктів, стан яких може вплинути на економічну динаміку розвитку національної, регіональної, місцевої інфраструктури.

1.2. Уточнення критеріїв визначення об'єктів критичної інфраструктури (важливість для реалізації життєво важливих функцій та надання життєво важливих послуг).

2. Загальна характеристика загроз та оцінювання ймовірності їх виникнення, що пов'язані із функціонування об'єктів критичної інфраструктури.

2.1. Ідентифікація загроз, що пов'язані з загрозами для об'єктів критичної інфраструктури, а також загроз, що виникатимуть у наслідок погіршення їх стану, можливостей виникнення кризових ситуацій через несанкціоноване втручання в їх функціонування тощо.

2.2. Оцінювання рівня уразливості об'єктів критичної інфраструктури та оцінювання ймовірних наслідків для країни (з позицій економічної безпеки, соціальної безпеки, здоров'ю населення, можливої втрати природних ресурсів

загальнодержавного значення; обороноздатності; іміджу країни тощо). Якщо мова йде про економічну безпеку національної економіки та національної безпеки.

3. Оцінювання впливу об'єктів ІСт на стан та тенденцій розвитку бізнес-середовища країни та економічну безпеку бізнесу (зокрема вплив стану ІСт на обсяг та динаміку створення внутрішнього валового продукту, масштаби економічних втрат, як прямих, так і непрямих, зниження підприємницької активності тощо).

4. Ідентифікація об'єктів ІСт, які мають загальнодержавне значення, розгалужені зв'язки та значний вплив на іншу інфраструктуру. Визначення вимог щодо організації захисту критичної інфраструктури.

5. Ідентифікація об'єктів ІСт, порушення функціонування яких призведе до виникнення кризової ситуації регіонального значення. Визначення вимог щодо організації захисту критичної інфраструктури.

6. Оцінювання діючого нормативно-правового забезпечення розвитку та його вплив на безпеку стану ІСт та її об'єктів, що відносяться до об'єктів критичної інфраструктури.

7. Оцінювання керованості та результативності використання ресурсного потенціалу ІСт у сучасних умовах.

Важливими параметрами розвитку ІСт є наявний потенціал та система управління, що забезпечують ефективність використання наявного потенціалу. Для організації такого управління необхідна система об'єктивного оцінювання результатів діяльності ІСт та її ресурсного забезпечення. Таке оцінювання необхідне при розробленні стратегій розвитку інфраструктури та державних стратегічних програм розвитку, оцінюванні наявної системи інфраструктури та визначення напрямів інструментів поліпшення якості надання відповідних послуг.

Оскільки ІСт країни описується великою кількістю показників, доцільно застосовувати методику інтегрального оцінювання, що дає можливість

систематизувати ці показники та об'єднати їх в єдиній інтегральній оцінці. Така методика має універсальний характер та може застосовуватися до інших складових системи інфраструктури бізнес-середовища та його дослідження у цілому.

Реалізація такого науково-методичного підходу щодо оцінювання керованості та результативності використання ресурсного потенціалу інфраструктурної (транспортної) складової бізнес-середовища (ІСт) здійснюють за відібраними показниками (додаток Н, таблиця1): X - множина показників, що відображають ресурсний потенціал ІСт України; Y – множину показників, що відображають результативність цієї діяльності. Оскільки інформаційна система включає різні види транспорту, дані множини доцільно розділити на підмножини X_i та Y_i , що відповідають цим видам. Відповідність між цими підмножинами та видами транспорту наведена в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Складові ІСт (вид транспорту)	Множина показників оцінювання потенціалу	Множина показників оцінювання результатів діяльності
Автомобільний	X_1	Y_1
Залізничний	X_2	Y_2
Повітряний	X_3	Y_3
Річковий	X_4	Y_4
Морський	X_5	Y_5

Множини X_i та Y_i можна записати в вигляді $X_i = \{x_{ij}\}_{j=1}^{m_i}$, $Y_i = \{y_{ij}\}_{j=1}^{n_i}$, де x_{ij} , y_{ij} – показники, що включаються до множин X_i та Y_i відповідно, m_i , n_i – кількість таких показників. Перелік даних показників наведено в додатку Н, таблиці 2.

Для дослідження динаміки даних показників обраний період 2010 – 2019 рр. Значення показників x_{ij} та y_{ij} в t -тий рік даного періоду позначимо $x_{ij}(t)$ та $y_{ij}(t)$ відповідно. Для одержання інтегральних оцінок результативності діяльності окремих видів ІСт та інтегральних оцінок ресурсного забезпечення

цієї діяльності дані показники потрібно нормалізувати, тобто привести до порівняльного вигляду. Нормалізація здійснюється за допомогою рівностей

$$\begin{aligned} x_{ij}^N(t) &= \frac{x_{ij}(t) - x_{ij}^{\min}}{x_{ij}^{\max} - x_{ij}^{\min}} \\ y_{ij}^N(t) &= \frac{y_{ij}(t) - y_{ij}^{\min}}{y_{ij}^{\max} - y_{ij}^{\min}} \end{aligned} \quad (3.1)$$

де $x_{ij}^N(t)$, $y_{ij}^N(t)$ - нормалізовані значення показників x_{ij} , y_{ij} в t -тий рік, $x_{ij}^{\max}$, $x_{ij}^{\min}$, $y_{ij}^{\max}$, $y_{ij}^{\min}$ - максимальні та мінімальні значення даних показників протягом дослідженого періоду.

Інтегральна оцінка результативності використання ІСт, що визначається i -тим видом транспорту, обчислюється за допомогою рівності

$$W_i(t) = \sum_{j=1}^{n_i} \gamma_{ij} y_{ij}^N(t) \quad (3.2)$$

Вагові коефіцієнти γ_{ij} визначаємо методом модифікованої першої головної компоненти. Їх значення приймаємо рівними квадратам компонент власного вектора коваріаційної матриці нормалізованих показників y_{ij}^N , що відповідає її максимальному власному значенню. Аналогічно інтегральна оцінка забезпечення діяльності ІСт та її підсистем, що визначається i -тим видом транспорту, обчислюється за допомогою рівності

$$V_i(t) = \sum_{j=1}^{m_i} \delta_{ij} x_{ij}^N(t) \quad (3.3)$$

де вагові коефіцієнти δ_{ij} теж визначаємо методом модифікованої першої головної компоненти.

На основі одержаних оцінок можна визначити інтегральну оцінку W результативності використання ІСт та інтегральну оцінку V її ресурсного забезпечення. Ці оцінки визначаються рівностями

$$\begin{aligned} W(t) &= \sum_{i=1}^5 \beta_i W_i(t) \\ V(t) &= \sum_{i=1}^5 \alpha_i V_i(t) \end{aligned} \quad (3.4)$$

де вагові коефіцієнти α_i та β_i обчислюються методом модифікованої першої головної компоненти.

Одержані інтегральні оцінки результативності використання логістичної системи України та її підсистем, що відповідають видам транспорту, за період від 2010 до 2019 років наведено у додатку Н (таблиця 2).

Для ІСт та її підсистем, що відповідають видам транспорту, визначені коефіцієнти кореляції між інтегральними показниками W_i результативності використання та показниками V_i ресурсного забезпечення та складено відповідні рівняння парної лінійної регресії. Для перевірки значимості одержаних коефіцієнтів та адекватності рівнянь використано критерій Фішера. Рівняння регресії вважається адекватним, а коефіцієнт кореляції значимим, якщо фактичне значення критерію Фішера перевищує табличне значення, що відповідає імовірності помилки 0,05 та ступеням свободи $k_1 = 1$, $k_2 = 8$. Це значення $F(0,05; 1; 8) = 5,3177$. Результати дослідження наведено в таблиці 4, додаток Н.

Отже, одержані рівняння регресії є адекватними для всієї ІСт та для підсистем автомобільного, залізничного та повітряного транспорту. Підсистеми річкового та морського транспорту вимагають додаткового дослідження та доповнення системи показників.

Одержані коефіцієнти еластичності показують, що зростання інтегрального показника ресурсного забезпечення ІСт країни на 1% приводить до очікуваного зростання інтегрального показника результативності використання цієї системи на 2,14%. Для автомобільного транспорту ця величина складає 0,335%, для залізничного 0,94%, для повітряного 0,9%.

Одержані інтегральні оцінки матеріального забезпечення ІСт України та її підсистем, що відповідають видам транспорту, за період від 2010 р. до 2019 р наведено в додатку Н таблиці 3.

Динаміка інтегральної оцінки результативності використання ІСт країни та її підсистем наведена на рисунку 3.4, а динаміка інтегральної оцінки використання їх ресурсного потенціалу наведена на рисунку 3.5.

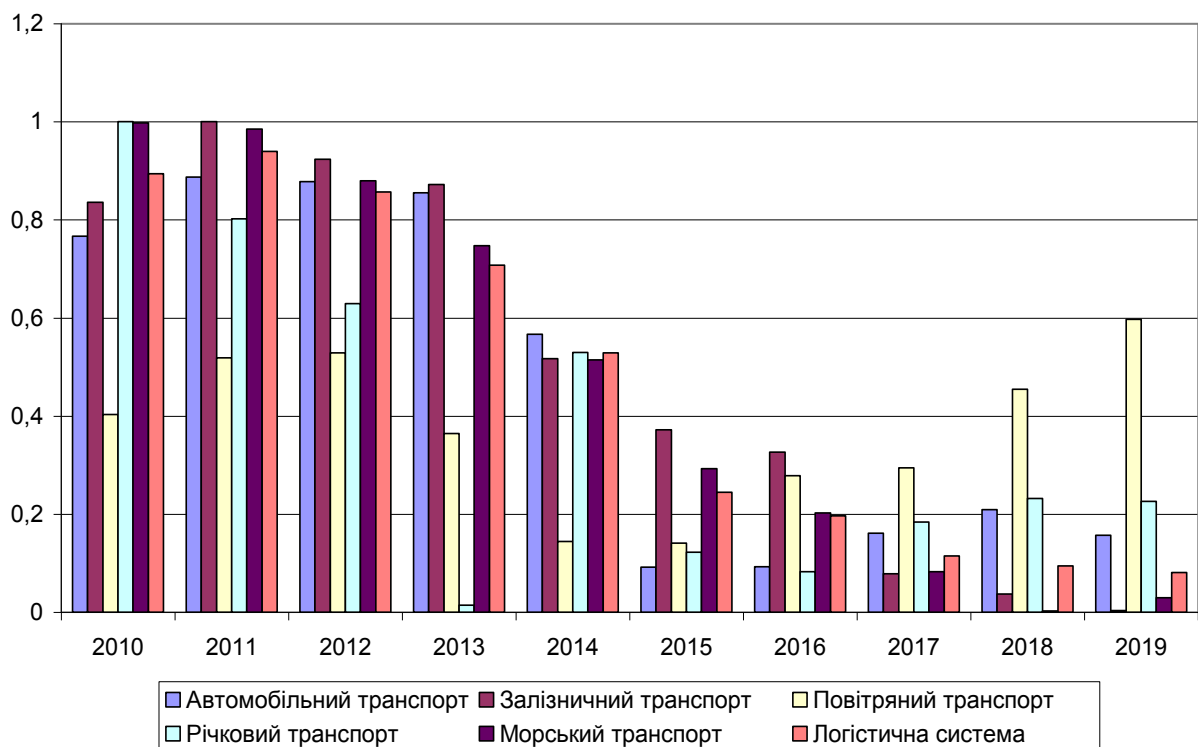

Рис. 3.4. Динаміка інтегральної оцінки результативності ресурсного потенціалу інфраструктури України та її підсистем (2010 – 2019 рр.)

Джерело: розраховано та побудовано автором

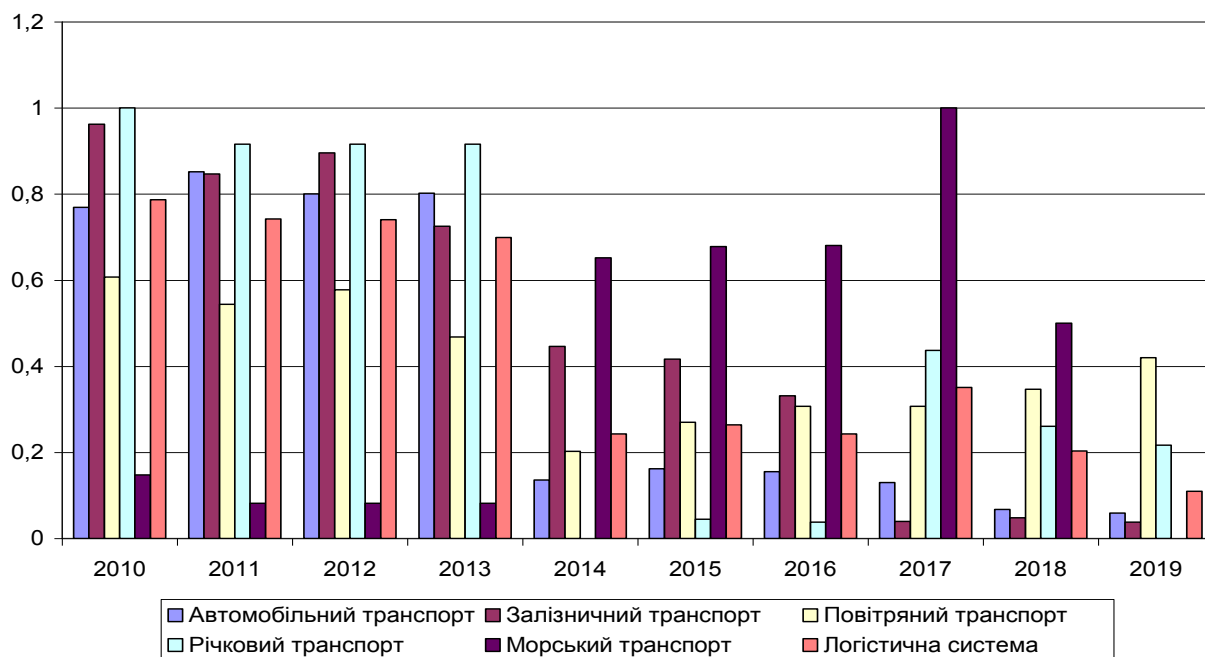

Рис. 3.5 Динаміка інтегральної оцінки ресурсного потенціалу транспортної інфраструктури країни та її підсистем (2010 – 2019 рр.)

Джерело: розраховано та побудовано автором

На рисунку 3.6 наведена динаміка інтегральної оцінки результативності використання ІСт країни, а на рисунку 3.7 - динаміка інтегральної оцінки її ресурсного потенціалу інфраструктури забезпечення.

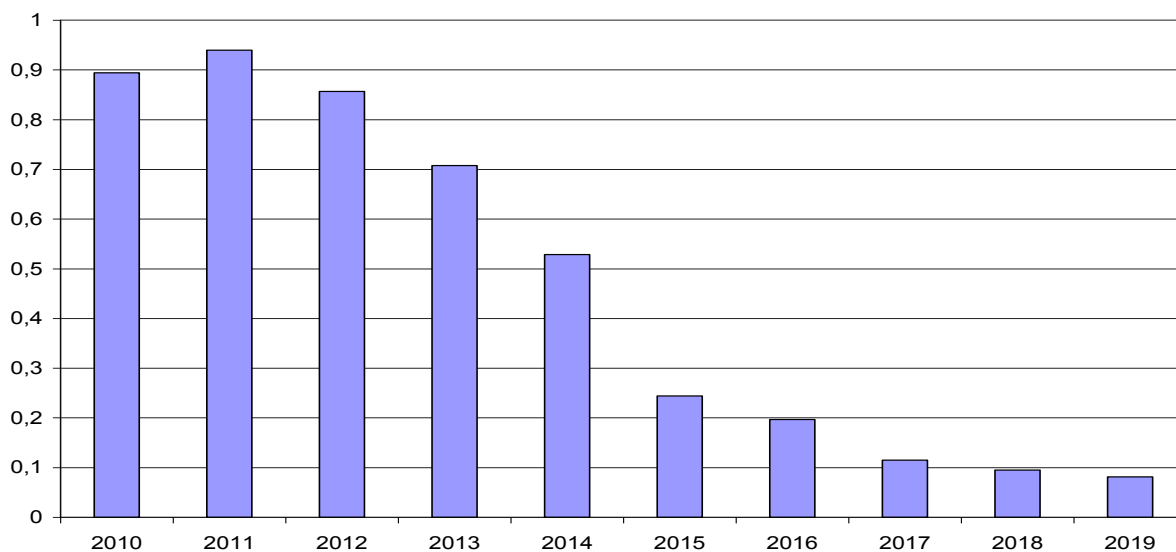

Рис. 3.6. Динаміка інтегральної оцінки результативності діяльності ІСт в Україні у 2010 – 2019 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором

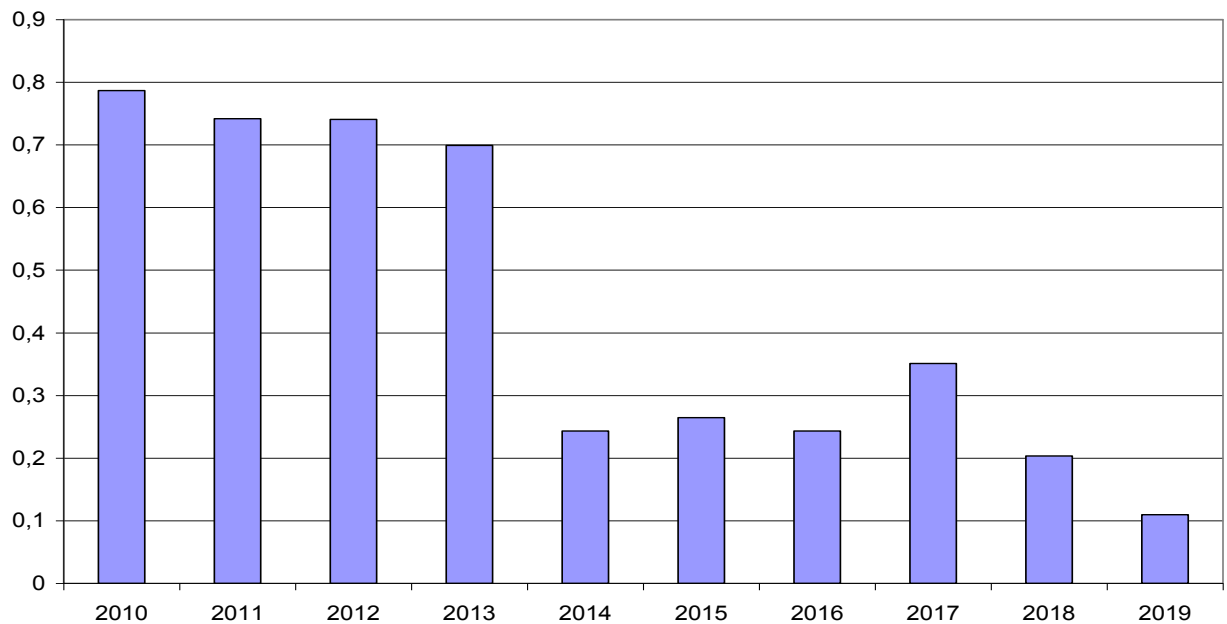

Рис. 3.7. Динаміка інтегральної оцінки ресурсного потенціалу ІСт в Україні у 2010 – 2019 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором

Одержані результати дають змогу констатувати, що останні п'ять років відбуваються принципові зміни у розвитку транспортної інфраструктури як складової бізнес-середовища, що викликані різними процесами (нові тенденції в соціально-економічному розвитку України, географічні зміни напрямів зовнішньоекономічної діяльності бізнесу, євроінтеграційний вектор розвитку країни, військові події на Сході країни та відповідна втрата частини інфраструктурного потенціалу тощо).

Не викликає сумнівів, що одержані інтегральні значення розвитку ІСт в цілому, так і її підсистем зокрема залежать від сформованого потенціалу їх розвитку (у тому числі наявного ресурсного забезпечення) та результативності діючої системи управління (існуючих інструментів та механізмів регулювання розвитку, дієвості створених інститутів управління). Одержані результати вказують на критичний стан транспортної інфраструктури бізнесу у наслідок

системного недофінансування, технічної відсталості, низької якості технічного обслуговування, що у цій ситуації загрожує національній безпеці.

Запропонований підхід дав змогу констатувати про уповільнення керованості та результативності використання ресурсного потенціалу інфраструктурної (транспортної) складової бізнес-середовища (ІСт), а відновлення цього потенціалу вимагає проведення нових досліджень з урахуванням забезпечення економічної безпеки бізнесу та його конкурентоспроможності на глобальних, національних та регіональних ринках.

Разом з тим, розраховано, що зростання інтегрального показника ресурсного забезпечення інфраструктури України на 1 % приводить до очікуваного підвищення інтегрального показника результативності управління цією системою на 2,14 %. Це потребує оцінювання ресурсного потенціалу й результативності управління розвитком інфраструктури України шляхом розрахунку в динаміці відповідних інтегральних оцінок за всіма видами транспорту.

Таким чином, універсальність запропонованого методичного підходу полягає у тому, що одержані інтегральні оцінки транспортної складової інфраструктури України та її підсистем у цілому, що відповідають різним видам транспорту, можуть бути використані для аналізу, контролю, обліку, планування, прогнозування та регулювання діяльності даної галузі, визначення стану об'єктів критичної інфраструктури, обґрунтування пріоритетів їх стратегічного розвитку.

Розрахунки показують, що для ІСт надзвичайно важливими на середньо- та довгострокову перспективу є розроблення цільової державної програми її розвитку з орієнтирами на стимулювання інноваційно-інвестиційного, техніко-технологічного, екологічно чистого та енергоефективного, безпечного для суспільства розвитку, що має забезпечити піднесення її транспортної галузі у цілому, що створить передумови для її інтегрування у глобальні інвестиційні проекти та глобальні логістичні ланцюги створення доданої вартості.

Безумовно, подальший розвиток транспортної інфраструктури в Україні передбачає переформатування системи управління та регулювання.

З цих позицій першочерговими є такі завдання:

створення відповідного інформаційно-аналітичного забезпечення, збору, обробки адміністративних даних з метою об'єктивної оцінки стану та перспектив розвитку ІСт та забезпечення прозорості звітності державних органів управління (відкриті дані, електронні сервіси та інші заходи щодо запобігання та протидії корупції);

реалізація системного підходу щодо координації розвитку і середньо- та довгострокового планування діяльності ІСт як складової бізнес-середовища, що значною мірою впливає на економічну безпеку бізнесу та національну безпеку;

забезпечення прозорості та ефективності прийняття управлінських рішень з метою подолання корупційних схем та бюрократичних бар'єрів у державному та недержавному секторах галузі щодо надання послуг;

подальший розвиток конкурентних відносин та широке втілення процесів інформатизації та цифрових технологій, що забезпечують належні комунікації між всіма учасниками ринку та якість транспортно-логістичних послуг;

впровадження прозорих та ефективних тарифних моделей у сфері надання транспортних послуг;

розмежування регуляторних та управлінських функцій.

3.3. Механізм формування інтегрованої системи забезпечення економічної безпеки бізнесу та вдосконалення бізнес-середовища

Сучасне світове господарство переживає складний період суспільно-економічних трансформацій, що супроводжується принциповою зміною орієнтирів і принципів формування економічних моделей розвитку та джерел їх забезпечення. Серйозними наслідками глобалізації економіки стали поглиблення диференціації країн за темпами економічного зростання,

показників продуктивності праці, підвищення рівня безробіття, зростання соціальної напруги, масштабність соціальних конфліктів.

Зволікання з реформами в економіці України протягом декількох десятиліть, неефективний формат суспільних відносин, низька результативність управлінської системи призвели до певної втрати потенціалу економічного та соціогуманітарного розвитку країни, погіршення її позицій у світовому економічному просторі.

Здійснені у другому розділі роботи аналітичні дослідження щодо оцінювання існуючих позицій України в систем глобальних координат і визначення напрямів формування адекватної моделі розвитку країни та сучасної національної системи управління, що мають ґрунтуватися на засадах соціальної справедливості й економічної ефективності, дали змогу визначити необхідність формування механізму інтегрованої системи забезпечення економічної безпеки та вдосконалення бізнес-середовища.

Такий механізм має формувати системний вплив на забезпечення економічної безпеки та вдосконалення бізнес-середовища, а його інтегрований характер є результатом цільової трансформації інститутів, макроекономічного середовища, збільшення масштабів ринку, розвитку фінансового ринку, забезпечення ефективності ринку праці, ринку товарів, модернізацію інфраструктури, запуск технологічних інновацій та підвищення рівня технологічної готовності бізнесу).

Здійснена аналітична оцінка позицій України у світовому економічному просторі не відповідає потенціалові країни й дає змогу констатувати надзвичайно низький рівень дієвості існуючих інституцій, економічних механізмів.

Зрозуміло, що вимагає відповідної перебудови та забезпечення ефективності економічних моделей розвитку кран світу та України зокрема, визначення орієнтирів новітніх структурних зрушень у національних економіках, вдосконалення організаційно-інформаційних і функціональних

складових національної системи управління та її ієрархічних підсистем (регіональних, галузевих тощо). На жаль, оцінка впливу різних факторів та якості досліджуваних процесів забезпечення економічної безпеки та вдосконалення бізнес-середовища свідчить про низьку поки що результативність економічного механізму управління в країні.

Базисом формування механізму забезпечення економічної безпеки бізнесу та формування сприятливого бізнес-середовища визначено такі основні блоки:

науково-методичний;

науково-методологічний;

блок пріоритетів державної економічної політики щодо збалансування ринкових й інституційних чинників формування безпекоорієнтованого бізнес-середовища;

блок механізмів та інструментів (ринкові механізми, спрямовані на забезпечення конкурентного середовища, нормативно-правовий, організаційний, економічний, соціальний).

Такий підхід дає змогу визначити зовнішні й внутрішні загрози економічній безпеці, які тривалий час накопичувалися в економічній та інституційній сферах і досі залишаються нерозв'язаними, а в умовах світової кризи (у тому числі пов'язаної з пандемією коронавірусної інфекції COVID-19) супроводжуються поглибленням негативних тенденцій.

Пропонований механізм має формувати системний вплив на забезпечення економічної безпеки й удосконалення бізнес-середовища, а його інтегрований характер є результатом цільової трансформації інститутів, макроекономічного середовища, збільшення масштабів ринку, розвитку фінансового ринку, забезпечення ефективності ринку праці, ринку товарів, модернізації інфраструктури, запуску технологічних інновацій та підвищення рівня технологічної готовності бізнесу (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Механізм формування інтегрованої системи забезпечення економічної безпеки бізнесу і вдосконалення бізнес-середовища

Зрозуміло, що забезпечення ефективності економічних моделей розвитку України передбачає визначення орієнтирів новітніх структурних зрушень у національній економіці, вдосконалення організаційно-економічних, організаційно-управлінських, організаційно-інформаційних і функціональних складових національної системи управління та її ієрархічних підсистем (регіональних, галузевих тощо).

Отже, державна економічна політика має забезпечувати сприятливі умови формування бізнес-середовища, створювати базові умови розвитку бізнесу, забезпечувати модернізацію існуючих засобів, методів, інструментів з урахуванням нових координат економічного розвитку та завдань забезпечення економічної безпеки бізнесу в Україні. Формування сприятливого бізнес-середовища у нових умовах перегляду правового забезпечення регулювання економічної діяльності й системи нормативно-правових документів, що регламентують реалізацію відповідних законів у практичній діяльності суб'єктів господарювання (інструменти адміністрування). Існуючі механізми та інструменти по суті заважають економічному розвитку країни й супроводжуються виникненням і стійким довготривалим існуванням тіньового сектора економіки.

Критерієм загального оцінювання ефективності державної економічної політики є забезпечення інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та їх збалансування з інтересами суспільного розвитку, що трансформується у показник економічної безпеки бізнесу.

Додатковими показниками, що характеризують ефективність такого підходу щодо запровадження механізму формування інтегрованої системи забезпечення економічної безпеки бізнесу та вдосконалення бізнес-середовища політики є:

темпи нарощування підприємницького потенціалу у нових високотехнологічних чи креативних сегментах економіки;

зростання повної зайнятості населення й звуження сегмента неформальної зайнятості;

зростання обсягів податкових платежів до бюджету;

формування конкурентних позицій українського бізнесу на внутрішніх і зовнішніх ринках;

підвищення рівня сприятливості середовища у середині країни та на міжнародних ринках;

підвищення рівня ділової активності бізнесу;

подолання диспропорцій у структурі економіки;

зниження рівня економічної безпеки територіальних громад.

Останні зміни у розвитку бізнесу під впливом глобальних викликів свідчать про початок якісно нового етапу розвитку світового господарства та національних економік, який необхідно враховувати при формуванні політики підвищення конкурентних позицій країн і розробленні механізмів їх забезпечення. Отже за таких умов особливої актуальності набуває побудови ефективної інтегрованої системи управління й адміністрування розвитку бізнесу, що дійсно може знизити ризики, загрози, бар'єри та перешкоди щодо забезпечення його економічної безпеки. Такий підхід дає змогу забезпечити синергетичні ефекти у розвитку всіх суб'єктів господарювання та соціуму, де вагомою складовою цієї системи є формування інтегрованої системи забезпечення економічної безпеки та вдосконалення бізнес-середовища.

Це положення набуває особливого значення, оскільки практика свідчить, що просте запозичення навіть вдалого досвіду різних країн світу щодо реформування сфери економіки й державного управління з метою створення необхідних позитивних імпульсів у бізнес-середовищі та стабілізації соціальної сфери не завжди забезпечує успіх.

Сучасний вектор модернізації наявної системи управління й адміністрування економіки перш за все передбачає внесення серйозних змін до

діючої законодавчої бази країни на засадах децентралізації та дерегуляції процесів управління водночас з розширенням повноважень і фінансових можливостей місцевих громад [23].

Отже, викликом сьогодення є побудова в Україні нової горизонтально та вертикально інтегрованої системи забезпечення економічної безпеки та вдосконалення бізнес-середовища, де ефекти регулювання/дерегулювання (як процесу законодавчого впливу на економіку для підтримання процесів, що відбуваються на певному рівні або з метою запобігання негативним явищам) посилюються ефектами управління й адміністрування (як результату цілеспрямованої дії з боку суб'єктів управління на людей і економічні об'єкти), котрі здійснюються з метою отримання бажаних результатів розвитку. Крім цього, така модель управління повинна мати чіткі, науково обґрунтовані та взаємно несуперечливі орієнтири просторового й секторального розвитку, а також вимагає активного впровадження організаційних і технологічних інновацій, які мають забезпечити економічний та соціальний прогрес [24].

Уведення нових критеріїв оцінювання ефективності системи забезпечення сприятливого бізнес-середовища (креативності, інноваційності, технологічної активності підприємництва, що визначають присутність українського бізнесу в нових сегментах міжнародних ринків) принципово змінює вектор управління на інновації, розвиток інтелектуального потенціалу, що відповідає світовому досвіду. Саме людський фактор, наявний підприємницький потенціал та механізми управління економічним розвитком перетворюються у визначальні джерела розвитку країн світу в сучасних умовах, а ігнорування цих положень в економічній політиці країн супроводжується виникненням серйозних економічних й соціальних проблем.

До першочергових завдань та ключових реформ у сфері економіки та управління віднесено: підвищення рівня управлінського потенціалу влади й антикорупційна реформа; децентралізація та реформа державного управління;

дерегуляція й розвиток підприємництва; податкова реформа [25].

З метою створення сприятливого бізнес-середовища необхідно запровадити нові принципи та інструменти регуляторної політики його формування та забезпечення безпеки бізнесу, які регулюються Господарським кодексом України (Стаття 19. Державний контроль та нагляд за господарською діяльністю).

Необхідним є перегляд інструментів державної економічної політики:

на етапі створення підприємства – умови реєстрації підприємства, одержання дозвільних документів, ліцензій, подання декларацій тощо;

на етапі здійснення господарської діяльності – основними сферами виникнення суперечностей є особливості здійснення ринкового нагляду за господарською діяльністю, одержання дозвільних документів, система трудових відносин, особливо у нових умовах здійснення трудової діяльності у дистанційному форматі, ефективність управлінської діяльності та впровадження у практику нових технологій управління, система державного нагляду тощо;

на етапі виникнення фінансових, кредитних відносин, валютного регулювання та податкових відносин – обов'язковість кредитних зобов'язань підприємств перед державою, додержання розрахункової дисципліни, вимог валютного законодавства, дотримання податкової дисципліни тощо;

на етапі здійснення зовнішньо-економічної діяльності – оформлення відповідної документації, дотримання митного законодавства, тарифної політики; забезпечення технологічної, економічної, екологічної та соціальної безпеки тощо;

на етапі припинення діяльності - процедура ліквідації підприємства, процедура банкрутства тощо.

Результативність такого механізму визначається новими умовами формування бізнес-середовища під впливом глобальних викликів, що, у свою чергу, викликає прискорення відповідних змін за такими пріоритетами

підвищення бізнес-активності та сприятливості бізнес-середовища:

- швидкість реагування на зміни умов підприємницької діяльності шляхом мінімізації регуляторного тиску на бізнес;

- оптимізація регуляторного тиску на бізнес шляхом зниження кількості регулювань;

- відкритість та активне залучення основних стейкхолдерів (влади, бізнесу (особливо малого та середнього), громадських організацій тощо) до обговорення проблем розвитку бізнесу;

- вдосконалення трудового законодавства з урахуванням трансформації бізнес-моделей підприємств в умовах цифровізації економіки, створення віртуальних підприємств, розвитку самозайнятості;

- перегляд регуляторних функцій держави та їх передання саморегулюючим організаціям;

- гармонізація законодавства ЄС та України у сфері підтримки розвитку бізнесу;

- уточнення та оптимізація сфер регуляторного впливу держави та функцій регулюючих органів;

- вдосконалення захисту прав споживачів, захисту прав інтелектуальної власності тощо.

Міжнародні підходи до оцінювання якості регулювання бізнесу (щорічне опитування інвесторів) дали змогу визначити основні перешкоди для іноземних інвестицій, що пов'язані з розповсюдження корупції, недовірою до судової влади, монополізацією та олігархізацією економіки, військовим конфліктом з Росією, репресивними діями правоохоронних органів, нестабільною фінансовою та валютною системою, обтяжливим та мінливим законодавством, складним податковим адмініструванням, обмеженням руху капіталів, зростанням трудової міграції.

Окрім цього міжнародні партнери виділяють фактори, що характеризують бізнес-середовище в Україні як несприятливе (умови підключення до

енергетичних мереж, платоспроможність, тарифна політика, вільне підприємницьке середовище. За їх оцінками, серйозними вадами існуючої моделі бізнес-середовища в Україні є її низька здатність швидко реагувати на зміни світових і національних тенденцій інноваційно-інвестиційного розвитку, враховувати існуючі передумови й фактори розвитку інноваційно-інвестиційного простору та сформованість інноваційно-інвестиційного середовища регіонів і країни в цілому.

Отже, переосмислення таких процесів має змінити парадигму організації підприємницької діяльності, де на місце її контролю з боку держави приходить розуміння створення умов для вільного її розвитку. Інституційні чинники мають діяти у напрямі забезпечення безпеки бізнесу, зменшення трансакційних витрат, сприяння ефективності та сприятливості бізнес-середовища, тобто розмиваються традиційні межі втручання держави у розвиток підприємницької діяльності.

За таких обставин джерелами інноваційно-інвестиційного розвитку у сучасній моделі економіки є: творчість людини; конкурентоспроможність; мережа постачальників та створення мережевої економіки; нормативно-правові системи; інфраструктура освіти; інфраструктура, торгова, фінансова й податкова системи; інноваційна політика. Але головними механізмами впливу на розвиток промисловості визначено ринок і державу.

Уведення нових критеріїв оцінювання ефективності системи забезпечення сприятливого бізнес-середовища (креативності, інноваційності, технологічної активності підприємництва, що визначають присутність українського бізнесу в нових сегментах міжнародних ринків, інформатизація економіки тощо) принципово змінює вектор управління на інновації, розвиток інтелектуального потенціалу, що відповідає світовому досвіду. Саме людський фактор, наявний підприємницький потенціал та механізми управління економічним розвитком перетворюються у визначальні джерела розвитку країн світу в сучасних умовах, а ігнорування цих положень в економічній

політиці країн супроводжується виникненням серйозних економічних й соціальних проблем. У цьому контексті креативність, талант, інновація є й механізмами, що у сучасних умовах створюють механізми перетворення матеріальних та нематеріальних процесів у виробництві кінцевої продукції, де саме інтелектуальна власність є ключовим компонентом модернізації виробництва.

Інноваційний критерій. Світовий досвід переконує, що рівень конкурентоспроможності країни безпосередньо пов'язаний із рівнем інноваційності її економіки. В умовах розгортання глобалізаційних процесів відбувається постійне посилення конкуренції на внутрішніх і міжнародних ринках, що вимагає нестандартних і творчих підходів у розв'язанні завдань інноваційного розвитку кожної країни світу. При цьому основним джерелом формування нової національної моделі розвитку стають не стільки виробничі, скільки інтелектуальні ресурси, що визначають її креативність та інноваційність [10 – 14].

Проте ключовим фактором розвитку інноваційно-інвестиційного забезпечення бізнесу є формування інтелектуального потенціалу та його захист. Ефективність цієї регуляторної складової механізму забезпечення бізнес-середовища є рейтинги України за цими показниками та значний розрив з європейськими країнами: із Фінляндією – 117-ть позицій, між Польщею – 48-ім позицій, Молдовою – 24-ри позиції. За результатами 2019 р. Україна посіла 109 місце зі 129 у міжнародному індексі прав власності, який кожного року проводять міжнародні експерти з Property Rights Alliance. Загальний бал України за 2019 р. — 4.4 з 10.

Наразі головними перешкодами розвитку інноваційно-інвестиційного розвитку України в цілому є відсутність чи обмеженість попиту на інновації, що, як правило, призводить до експорту не інноваційної продукції, а інших національних і регіональних (місцевих) конкурентних переваг (людський капітал, ресурсні можливості, інтелектуальні розробки тощо). Попит на

інновації на місцевих ринках є основним сигналом для потенційних постачальників інноваційної продукції, а його відсутність свідчить про обмежену легітимність національної та регіональних інноваційних систем, їх відірваність від потреб місцевого населення.

Крім цього, інновації виступають як механізми розв'язання глобальних проблем (наприклад, поширення й застосування інноваційних енергозберігаючих продуктів і технологій сприяють зниженню рівня забруднення навколишнього природного середовища) [26], що також визначає інноваційну активність суб'єктів господарювання. В Україні сформоване бізнес-середовище забезпечує або вкрай обмежені можливості щодо просування продукції українського бізнесу на світові ринки, або пряме інтегрування бізнесу у міжнародні логістичні ланцюги. Без виходу на національний ринок.

Вагомим напрямом підвищення дієвості механізмів забезпечення формування сприятливого бізнес-середовища та подолання ризиків та загроз розвитку бізнесу, враховуючи існуючі особливості економічної, політичної і соціокультурної ситуації в Україні, є запровадження механізму прискорення розвитку таких підсистем бізнес-середовища, як «наука - економіка – суспільство» та «освіта - дослідження – інновації».

Критерій креативності. Наявність механізмів стимулювання таких складових розвитку бізнесу як креативність, талант, інноваційна спроможність, а також розвинений інформаційний зв'язок між функціонуванням матеріальних та нематеріальних процесів у виробництві кінцевої продукції визначають можливості швидкого до креативного сектора економіки, а результати оцінювання сприятливості бізнес-середовища для його розвитку визначаються динамікою таких процесів та явищ: динаміка зростання нематеріальних активів у структурі активів підприємства (торгівельна марка, бренд та його цінність, інформаційно-комунікаційні технології, нові організаційні моделі, походження товару, продукту, послуги тощо) група

креативних товарів та послуг та їх вага у національній економіці (мистецтво, кіноіндустрія та динаміка її розвитку, національні медіа-продукти, експорт креативних товарів, культурних послуг, інтегрування національного культурного продукту у міжнародний простір тощо); інструменти поширення національного онлайн-продукту тощо.

При цьому перешкодами розвитку креативної індустрії як складової національної економіки є:

якість професійного середовища (недостатній високий рівень професійного середовища; обмеженість діючих інструменти активізації підприємництва (насамперед «платформи»); наявність механізмів стимулювання розвитку бізнесу; відсутність стартового капіталу; не сформовані традиційні інститути розвитку креативної індустрії; високі вхідні умови (бар'єри) для входження у міжнародний простір; не сформована інфраструктура розвитку креативної індустрії; обмежений попит населення на продукти та послуги у цій сфері, стереотипи споживачів.

Критерій технологічності. Слід зауважити, що при визначенні інноваційних інтересів країни й установленні інноваційно-інвестиційних пріоритетів розвитку їх традиційно пов'язують із сформованою структурою господарства, галузевими пріоритетами розвитку, а також із формуванням сучасних технологічних структур, створенням умов для розвитку високотехнологічних секторів господарства. На практиці саме це визначає особливості організації інноваційного процесу, напрями руху інвестиційних ресурсів. Інноваційна реструктуризація господарства та інвестування виробничого сектора регіону мають бути пов'язані перш за все з конкретними стратегіями інноваційно-інвестиційного розвитку структуроформуючих галузей економіки, а також стратегіями розвитку нових цільових ринків чи їх сегментів. Це є важливою, але не єдиною метою комплексного розвитку країни.

Результативність інноваційної діяльності не могла не вплинути на рівень конкурентоспроможності економіки України, а відтак їх необхідно урахувати у визначенні стратегічних пріоритетів розвитку. У свою чергу, це дає змогу визначити чіткий алгоритм дій до піднесення конкуренції у ключових секторах українського бізнесу та подолати низькотехнологічну склаову національної економіки.

Зокрема, до основних трендів розвитку світового господарства можна віднести такі: по-перше, потужним залишається розвиток світового промисловості; по-друге, усе більш потужними стають міжнародні потоки товарів та послуг, що у сукупності сприяє економічному зростанню країн; по-третє, реалізація та експорт промислових і споживчих товарів неухильно стимулює економічний розвиток та приплив іноземних інвестицій, піднесення прибутковості національного бізнесу; по-четверте, відбувається перехід країн світу на новий технологічний рівень, що забезпечує відвідну модернізацію виробничих засобів, що забезпечує розвиток високотехнологічної інфраструктури; по-п'яте, подальший сучасний розвиток на основі поєднання цифрових і технологічних інновацій перетворюється у новий важель підвищення конкурентоспроможності підприємств та країн світу.

Критерій інформатизації. Інноваційно-інформаційна трансформація економіки країн світу виступає визначальною умовою для розроблення адекватних розвитку національних економік, що безумовно потребує нарощування соціального капіталу України, цифровізації бізнес-середовища в Україні.

Перешкодами цифровізації бізнес-середовища є: наявність технологічного розриву між різними верствами населення, технологічний доступ до швидкісного інтернету у міських та сільських населених пунктах, рівень підключення секторів економіки до мережі інтернет-послуг, наявність мережі та її стан; недостатній рівень сформованості компетенцій щодо застосування інформаційних технологій ведення бізнесу; невідвідне сучасним

викликам трудове законодавство; слабка система сервісних послуг; проблеми захисту прав інтелектуальної власності, технічні проблеми функціонування інформаційної системи тощо.

Отже, завданнями сьогодення має бути не лише створення цифрової моделі економіки України з чітко визначеними стратегічними цілями і пріоритетами, обґрунтованими механізмами та шляхами їх реалізації. Аналіз побудови моделей цифрової економіки та стратегій їх реалізації у різних країнах дає змогу констатувати їх значну варіативність, ефективність, а відтак - відсутність універсальних моделей управління державою за допомогою механізмів цифровий трансформації.

Дослідження показують, що недосконалість інформаційного середовища супроводжується посиленням інноваційних та інвестиційних ризиків, зниженням результативності інноваційно-інвестиційної діяльності. Це положення набуває особливого значення за умов розвитку чи освоєння нових цільових ринків і їх сегментів, реалізації конкретних сценаріїв розвитку ключових підприємств, формування адекватної системи підтримки та стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання.

Інноваційно-інформаційна трансформація економіки є головними трендами на ринку праці України, які впливають на тенденції формування соціального капіталу країн. Стрімко створюються нові сегменти економіки, які вимагають від працівників принаймні базового розуміння інформаційних та комунікаційних технологій.

Отже, нові тренди інноваційно-інформаційної трансформації економіки можуть носити руйнівний характер. для економіки країн світу.

Таким чином, запровадження механізму формування інтегрованої системи забезпечення економічної безпеки бізнесу та вдосконалення бізнес-середовища має зміцнити економічну стійкість економіки України у цілому.

За сучасних умов досконалість діючої системи управління та адміністрування національної економіки визначається її інноваційно-інвестиційною спрямованістю. Перехід на стратегічну модель державного управління, регулювання й адміністрування розвитку економіки з урахуванням інноваційно-інвестиційного вектора змін, яка за своєю сутністю є інтегрованою, вимагає:

зміни методології визначення довго- і середньострокових пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, розроблення та прийняття державних програм розвитку й регіональних як частин державних, що не завжди враховують наявні ресурсні можливості та їх інноваційну значимість ;

широкого залучення до реалізації пріоритетів державної й регіональних стратегій регіонального розвитку територіальних громад, громадських організацій, суб'єктів господарювання;

вдосконалення організаційно-економічного механізму реалізації визначених державних і регіональних пріоритетів соціально-економічного розвитку, який залишається занадто централізованим;

створення організаційно-економічних і правових умов формування партнерських відносин серед учасників економічного розвитку.

У сучасних умовах державне регулювання вимагає розв'язання таких основних завдань з точки зору забезпечення інноваційних зрушень:

гарантування інноваційної безпеки країни через створення умов розвитку науково-технічної сфери, підтримку проведення фундаментальних досліджень, формування ефективного механізму трансферу технологій тощо;

встановлення й реалізація державних науково-технічних, інноваційно-інвестиційних пріоритетів для забезпечення конкурентоспроможності країни та її регіонів;

створення умов для інноваційної підприємницької активності через запровадження системи стимулів щодо активізації інноваційно-інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання.

Відповідним чином державні пріоритети мають бути трансформовані у систему регіональних і галузевих пріоритетів.

Крім цього, для підтримки інноваційно-інвестиційної активності підприємництва й захисту прав інвесторів потрібно забезпечити ефективний захист права приватної власності, у тому числі судовими органами, гармонізувати із законодавством Європейського Союзу положення законодавства України щодо захисту прав національних та іноземних інвесторів і кредиторів, захисту економічної конкуренції, запровадити стимулюючі механізми інвестиційної діяльності, виходячи з найкращих світових практик.

Зазначена проблема вдосконалення системи державного регулювання з позицій інноваційно-інвестиційного розвитку має й регіональний аспект [24]. Воно, з одного боку, має забезпечити корегування основних параметрів регіональної системи у бажаному напрямі, а з іншого – враховувати сучасний характер (потенціал) інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів України та існуючі регіональні диспропорції, які виступають об'єктивною основою обмеження можливостей саморозвитку й саморегулювання регіонів. Це вимагає системного впорядкування державного регулювання розвитку регіонів, що включає: впорядкування та узгодження діючого законодавчого забезпечення розвитку регіонів, зокрема бюджетного, податкового процесу, порядку використання територіальних ресурсів розвитку, ефективності діючих організаційних структур, механізмів і процедур прийняття рішень, узгодження інтересів усіх суб'єктів господарювання.

Об'єктивною основою цих змін має виступати:

науково обґрунтована система підтримки прийняття рішень щодо визначення напрямів, змісту, форм державного регулювання регіонального розвитку, внесення змін у діючому законодавстві, що включає діагностику, моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів (на основі збалансованої системи показників), а також створення інформаційної бази

даних і прогнозно-аналітичне забезпечення щодо визначення основних макроекономічних пропорцій розвитку;

ресурсне забезпечення розвитку, де визначальними ресурсами є фінансові, наявність та достатність яких створює підґрунтя для забезпечення функцій і повноважень регіональних органів влади, а також ефективність каналів надходження ресурсів розвитку (податкових, бюджетних, інвестиційних тощо), механізми залучення внутрішніх регіональних ресурсів (у тому числі корисних копалин) до формування інноваційного територіального продукту;

організаційно-правове забезпечення регіонального розвитку (зокрема, надання регіонам або їх локальним частинам певного статусу, особливого режиму функціонування тощо);

контроль ефективності методів, важелів, інструментів, форм державного регулювання регіонального розвитку та їх постійна адаптація до зміни впливу сукупності внутрішніх і зовнішніх чинників, стану регіонів (депресивний, проблемний регіон, зона екологічного лиха, територія надмірного техногенного навантаження та ін.), а також ефективності діяльності регіональних органів у межах територій з особливим статусом чи режимом функціонування (включаючи технополіси, технопарки, наукогради, спеціальні (вільні) економічні зони, зони прикордонного співробітництва, території пріоритетного розвитку, території зі спеціальним режимом інвестування, території дії національних функціональних програм підтримки розвитку тощо) [24].

Крім цього, важливим джерелом протиріч слугує існуюча ієрархічна структура управління розвитком. Як правило, високий рівень централізації системи призводить до виникнення таких потоків інформації, які супроводжуються як перевантаженням та блокуванням комунікаційних каналів, так і нестачею інформації, що ускладнює прийняття ефективного управлінського рішення на будь-якому ієрархічному рівні.

Інноваційно-інформаційна трансформації економіки супроводжується швидким розвитком електронного бізнесу та широким впровадженням цифрових технологій, що супроводжується й зміною ролі та співвідношення у забезпеченні економічного зростання таких складових економіки, як капітал, ресурси, люди.

Таким чином, кардинальна зміна основних трендів соціально-економічного розвитку країн, посилення впливу глобальних викликів потребують запровадження нової парадигми організації підприємницької діяльності, де на місце її контролю з боку держави приходить розуміння необхідності створення умов для вільного її розвитку, де інституційні чинники мають діяти у напрямі забезпечення безпеки бізнесу, зменшення трансакційних витрат, забезпечення ефективності та сприятливості бізнес-середовища, тобто розмиваються традиційні межі втручання держави у розвиток підприємницької діяльності.

Висновки до розділу 3

Проведене дослідження дало змогу зробити низку важливих висновків щодо обґрунтування напрямів підвищення рівня економічної безпеки бізнесу з урахуванням нових трендів соціально-економічного розвитку України у міжнародному середовищі з урахуванням впливу глобальних викликів.

1. Запропоновано нові підходи до визначення пріоритетів державної економічної політики, що вимагають переоцінювання ролі і впливу традиційних факторів на розвиток бізнесу і формування бізнес-середовища (економічні, політичні, інституційні, інфраструктурні, соціокультурні та інші); впровадження нових, більш дієвих економічних механізмів управління економікою як на рівні підприємств, так і країни в цілому, спрямованих на усунення бар'єрів, перешкод, ризиків, загроз, що змінюють умови реалізації потенціалу розвитку бізнесу в умовах посилення впливу глобальних викликів.

2. Обґрунтовано сукупність напрямів підвищення дієвості механізмів подолання ризиків, враховуючи існуючі особливості економічної, політичної і соціокультурної ситуації в Україні; вихідними умовами розвитку бізнесу визначено формування механізму прискорення розвитку підсистеми бізнес-середовища «наука - економіка – суспільство» та підсистеми «освіта - дослідження – інновації».

Обґрунтовано нові критерії оцінювання сучасної економіки України (креативність, інноваційність, технологічна активність підприємництва тощо), що визначають присутність українського бізнесу у нових сегментах міжнародних ринків; ефективність механізму перетворення матеріальних та нематеріальних процесів у виробництві кінцевої продукції, де саме інтелектуальна власність є ключовим компонентом модернізації виробництва визначається наявністю механізмів стимулювання таких складових як креативність, талант, інновація; інформаційний зв'язок між функціонуванням матеріальних та нематеріальних процесів у виробництві кінцевої продукції визначає можливості швидкої адаптації механізму регулювання підприємницької діяльності до зміни умов сприятливості бізнес-середовища.

3. Запропоновано нові підходи до організації підприємницької діяльності, де на місце її контролю з боку держави приходить розуміння необхідності створення умов для вільного її розвитку, де інституційні чинники мають діяти у напрямі забезпечення безпеки бізнесу, зменшення трансакційних витрат, забезпечення ефективності та сприятливості бізнес-середовища, тобто розмиваються традиційні межі втручання держави у розвиток підприємницької діяльності.

Основні результати дослідження опубліковані у наукових працях автора [37, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

до розділу 3

1. Статистична інформація. Державна служба статистики України, 2020. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Котлер Ф., Касліоне Дж.А. Хаотика: управління та маркетинг в епоху турбулентності (Хаотика: управління та маркетинг в епоху турбулентності). К: Сімджест, ПЛАСКЕ, 2009. 208 с.
3. Мельник М.І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій : монографія / Мар'яна Іванівна Мельник. – Львів : ІРД НАН України, 2012. – 568 с.
4. Біла І.С., Насікан Н.І. Бізнес-середовище в Україні. Глобальні та національні економічні проблеми. Випуск 17. 2017. С. 127-131.
5. Комеліна О.В. Стратегія трансформації інноваційно-інвестиційного простору України: теорія, методологія і практика: монографія. К.: ТОВ «ДКС центр, 2010.
6. Варналій З. С. Забезпечення конкурентоспроможності та економічної безпеки малого і середнього підприємництва України / З. С. Варналій, Т. Г. Васильців, Р. Р. Білик // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2015. – № 3-4. – С. 44-50.
7. Україна: вплив COVID-19 на економіку і суспільство (бачення постпандемічного розвитку у 2020-2024 рр. очима експертів та молоді). департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Серпень 2020. Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=bc5d2c61-1a7f-4ec7-8071-b996f2ad2b5a>
8. Світова економіка може втратити \$ 82 трлн за 5 років через пандемію коронавірусу - експерти. - Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/economic/663458.html>
9. У НАН України прогнозують збільшення добового значення інфікованих коронавірусів. - Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/general/687485.html>

10. Відповіді влади на ключові питання про втрату роботи під час карантину. - Режим доступу: ligazakon.net/news/195182_otvety-vlasti-na-kly...-vo-vremya-karantina.

11. Закон України Про державний бюджет України на 2021 рік. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#text>

12. Конкурентні стратегії безпеки розвитку України у глобальному середовищі / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» ; заг. ред.: А. І. Мокій. – Львів, 2019. – 872 с.

13. Управління та адміністрування в національній економіці: інформаційно-аналітичний аспект // За загальною редакцією д.е.н., проф. Комеліної О.В. – ФОП Пусан А.Ф., 2016. – 280 с.

14. The Global Competitiveness Index 2019-2020. <http://widgets.weforum.org/global-competitiveness-report-2020>.

15. Стратегія сталого розвитку "Україна – 2020. Схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. – <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>].стратегія 2020].

16. Iksarova NO (2010), Transport infrastructure as a component of economic security of Ukraine. Ekonomichnyi prostir (Economical space), 36, 55-61 (in Ukr).

17. Zakharova OV (2011), Global factors for potential development of world transport system. Ekonomichnyi chasopys-XXI (Economic Annals-XXI), 9-10, 14-17 (in Ukr).

18. Бойко А.В. Причини виникнення та особливості організації природних монополій // Управління в сфері економічної конкуренції: навч. посібник / за наук. ред. проф. А.Г. Герасименко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – 2016. – Т. 1. – С. 181– 228.

19. Basbas S & Papanikolaou A (2009), Evaluation of a sustainable urban transport system through the use of the transecon methodology. International Journal of Sustainable Development and Planning 4(1), 18–34. DOI: 10.2495/SDP-V4-N1-18-34.

20. Li J, Chen X, Li X & Guo X (November 2013), Evaluation of Public Transportation Operation based on Data Envelopment Analysis. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 96(6), 148-155. DOI: 10.1016/j.sbspro.2013.08.020.

21. Yaremchuk RYe (2013), Methodical approaches to identify and evaluate the transportation and logistics functions of metropolitan city. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnogo periodu Ukrainy (Socio-economic problems of the modern period of Ukraine)*, 2(100), 86-96 (in Ukr).

22. Yang Y, Zhang P & Ni S (2014), Assessment of the Impacts of Urban Rail Transit on Metropolitan Regions Using System Dynamics Model. *Transportation Research Procedia*, 4, 521–534. DOI: 10.1016/j.trpro.2014.11.040

23. Zablodska IV, Buzko IR, Zelenko OO & Khoroshilova IO (2016). Infrastructure support for the development of the transport system in the region: a collective monograph. Sievierodonetsk: Publishing House of Volodimir Dahl East Ukrainian National university.

24. Andriushchenko KA (2012), Theoretical aspects of the development of the road transport system as a component of the industrial infrastructure of the region (*Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok (Public Administration: Improvement and Development)*, 1). Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=379>

25. Стійкість економіки: забезпечення та оцінювання : монографія / А.В. Бойко, Д.Б. Шкуропадська, Ю.А. Гладка та ін. ; за ред.. А.В. Бойко. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. – 444 с.

26. Marhasova V., Sakun O., Klymenko T. Modelling and prognostication of macroeconomic dynamics of providing the economic sustainability to the economic security threats (Моделювання та прогнозування макроекономічної динаміки забезпечення стійкості економіки до загроз економічній безпеці). *Scientific bulletin of Polissia (Науковий вісник Полісся)*. №1(9),Р.(Ч.) 1,2017. - С. 43-54.

27. Shevchenko A.I. (2017), Sustainable development of Ukraine's rail transport from the standpoint of economic security. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy (Bulletin of Economic Science of Ukraine)*, 1(32), 116–124.

28. Dedík M, Gašparík J & Záhumenská Z (2017). Quality Assessment in the Logistics of Rail Passenger Transport. Paper presented at MATEC Web of Conferences 134, 00009 DOI: 10.1051/matecconf/201713400009 LOGI 2017

29. Schmale J, von Schneidemesser E & Dörrie A (2015), An Integrated Assessment Method for Sustainable Transport System Planning in a Middle Sized German City. Sustainability 7, 1329–1354. DOI:10.3390/su7021329.

30. Про затвердження Порядку віднесення об'єктів до об'єктів критичної інфраструктури. Проект постанови КМУ. – Режим доступу: <http://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/4194-2-13-50-ob-.pdf>

31. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про удосконалення заходів забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури». Режим доступу:

32. Про схвалення Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 р. № 1009-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1009-2017-%D1%80#Text>

33. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text>

34. Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 р. № 774-р/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

35. Міністерство фінансів України. // Офіційний веб-портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>

36. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2019 рік / [Щербина І.Ф., Рудик А.Ю., Зубенко В.В. та ін.]; ІБСЕД, Проект „Зміцнення місцевої фінансової ініціативи” [Електронний ресурс] / USAID. – К.: 2020. – 96 с. – Режим доступу: [http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget Monitor/KV_IV_2011_Monitoring_ukr.pdf](http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget%20Monitor/KV_IV_2011_Monitoring_ukr.pdf)

37. Ivanyuk B. The impact of the external environment on the economic security of Ukrainian business / S. Onyshchenko, O. Maslii, B. Ivanyuk // *Economics and Region*. – 2020. – №1 (76). – P. 22-29.

38. Holovashchenko V. P., Sydorova A. V. Modern business environment of Ukraine / *Bulletin of the student scientific society of DonNU named after Vasyl Stus* [Electronic resource]. Access mode: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/5631>.

39. Стратегія реформування державного управління України на 2016–2020 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р.

40. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333.

41. Бойко А.В. Принципи формування системи показників стійкого і збалансованого розвитку соціально-економічної системи / Пурський О.І., Бойко А.В., Мороз І.О. // *Економіка. Фінанси. Право*. – 2016. – №11/2. – С. 34-37.

42. Marhasova V., Shkarlet S., Sakun O. The management mechanism in the system of strategic providing of the economic sustainability to the economic security threats (Механізм управління в системі стратегічного забезпечення стійкості економіки до загроз економічній безпеці) *Scientific bulletin of Polissia* (Науковий вісник Полісся). №3,2016. – С. 29-37.

43. Цифрова трансформація економіки в Україні. – <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/press-release/2018/digital-transformation-of-ukrainian-economics.html>

44. Іванюк Б. М. Вимірювання та оцінювання рівня корумпованості держави в сучасних умовах /С.В. Онищенко, Б.М. Іванюк, Д.В. Голозубова// *Економіка і регіон*. – Полтава: ПолтНТУ, 2017. - № 6(67). – С. 17-28.

45. Ivanyuk B. The Impact of External Threats to the Economic Security of the Business / S. Onyshchenko, O. Maslii, B. Ivanyuk // *Development and Strategic Management of Economic System: Collection of scientific articles*. – Atlantis Press, Paris, France, 2019. (Web of Science).

46. Ivanyuk B. Methodical Approach to Optimization of Housing Cost in the Housing Market of Ukraine / O. V. Komelina, L. H. Shcherbinin, S. A. Shcherbinina, B. M. Ivanyuk// ICBI 2019: Proceedings of the 2nd International Conference on Building Innovations. – P. 609-616. Scopus.
47. Ivanyuk B. The impact of the external environment on the economic security of Ukrainian business / S. Onyshchenko, O. Maslii, B. Ivanyuk // Economics and Region. – 2020. – №1 (76). Index Copernicus.
48. Іванюк Б. М. Компаративний аналіз безпекоорієнтованого бізнес-середовища в Україні / Іванюк Б. М.// Науковий вісник Херсонського державного університету. – Херсон: ХДУ, 2020.
49. Іванюк Б. М. Державна економічна політика формування сприятливого бізнес-середовища та безпеки бізнесу / Б.М. Іванюк // Фінансовий простір. – Черкаси: ЧІБС, 2020. №3. – С.
50. Иванюк Б. М. Оценка финансовой безопасности – инструмент обеспечения экономической безопасности бизнеса / Б. М. Иванюк // Современные тенденции и перспективы развития национальных экономик в условиях вызовов мировой пандемии : Междунар. науч.-практ. конф., 17 сент. 2020 г. – Нур-Султан : Евраз. нац. ун-т им. Л. Н. Гумилева, 2020. – С. 185-190.
51. Ivanyuk B. Methodical Approach to Optimization of Housing Cost in the Housing Market of Ukraine / O. V. Komelina, L. H. Shcherbinin, S. A. Shcherbinina, B. M. Ivanyuk // ICBI 2019 : Proceedings of the 2nd International Conference on Building Innovations. – P. 609-616.
52. Маргасова В.Г. Безпекова політика окремих країн світу в умовах глобалізації та її значення для економіки України. Чернігівський науковий часопис. 2019. Вип. 1. С. 35-43.
53. Mehra A., Kilduff M., Brass D. J. The social networks of high and low self-monitors: Implications for workplace performance // Administrative Science Quarterly. – 2001. – № 46: p. 121–146.
54. Bian Y. Guanxi capital and social eating in Chinese cities: Theoretical models and empirical analyses. In N. Lin, K. Cook, & R. S. Burt (Eds.) // Social capital: Theory and research. – 2001. – New York: Aldine de Gruyter.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило обґрунтувати теоретичні положення й розробити методичні та практичні рекомендації щодо формування й забезпечення економічної безпеки бізнесу в Україні. Отримані теоретико-методичні та прикладні результати дають підстави для таких висновків.

1. Теоретично узагальнено та досліджено еволюцію понять «безпека», «економічна безпека», «економічна безпека бізнесу» й етапи становлення економічної безпекології. Запропоновано визначення поняття «економічна безпека бізнесу», яке розглянуто з позиції функціонального та захисного підходів як умов функціонування суб'єкта господарювання, за якого забезпечується стабільний розвиток бізнесу, що слугує теоретичним підґрунтям для створення концептуального підходу до формування безпекоорієнтованого бізнес-середовища в сучасних умовах.

2. Досліджено передумови й чинники формування економічної безпеки бізнесу на різних рівнях ієрархії на предмет сприятливості бізнес-середовища, умов ведення підприємницької діяльності та рівня захисту суб'єктів господарської діяльності. Визначено основні проблеми національної економіки, котрі посилюють необхідність формування безпекоорієнтованих умов ведення бізнесу, а саме: відсутність обґрунтованої програми соціально-економічного розвитку країни; втрата державного контролю над природними монополіями, ослаблення регулюючої ролі держави в їх цінovій політиці; руйнування системи відтворення виробничого потенціалу; низький рівень захищеності інтересів інвесторів; низька ефективність системи оподаткування й ін.

3. Доведено, що стан бізнес-середовища в Україні характеризується наявністю значних інституційних деформацій, які посилюють негативний вплив зовнішнього середовища та провокують появу численних загроз економічній безпеці бізнесу ендогенного й екзогенного походження, а саме:

недобросовісна конкуренція, промислове шпигунство, зловживання положенням посадових осіб, неефективна робота управлінської ланки, недбалість промислово-виробничого персоналу, неправильна оцінка поточного стану та кон'юнктури ринку, помилкові рішення при виробленні стратегії розвитку бізнесу, технологічна й виробнича відсталість суб'єктів господарювання.

4. Удосконалено та апробовано методичний підхід до виявлення й оцінювання впливу загроз на економічну безпеку бізнесу з використанням критичних обмежень до індикаторів системних загроз та інституційних деформацій, що дозволяє здійснювати ранжування деструктивних чинників, відстежувати загрозливі тенденції, які виступають дестимуляторами економічного розвитку та динамічної рівноваги бізнесу в умовах нестабільності, прогнозувати їх вплив для мінімізації та нейтралізації загроз економічній безпеці бізнесу.

5. Установлено залежність і досліджено чутливість інтегральної оцінки економічної безпеки бізнесу до рівня тіньової економіки та корупції, які є найбільшими за обсягами й соціально-економічними наслідками загрозами. Оцінити ступінь поширення й секторальні тенденції тінізації економіки, а також корупційну складову бізнесу з використанням анонімного експериментального соціологічного опитування, що дозволило здійснити моделювання впливу бізнес-середовища на економічну безпеку бізнесу з урахуванням впливу інституційних деформацій, недоліків регулювання господарської діяльності та дії зовнішніх чинників, які впливають на функціонування національної економіки.

6. Запропоновано нові підходи до визначення пріоритетів державної економічної політики, що вимагають переоцінювання ролі й впливу традиційних факторів на розвиток бізнесу і формування бізнес-середовища та впровадження нових, більш дієвих економічних механізмів управління економікою на рівні як підприємств, так і країни в цілому, спрямованих на

усунення бар'єрів, перешкод, ризиків, загроз, що змінюють умови реалізації потенціалу розвитку бізнесу в умовах посилення впливу глобальних викликів.

7. Обґрунтовано сукупність напрямів підвищення дієвості механізмів подолання ризиків, зі урахуванням існуючих особливостей економічної, політичної та соціокультурної ситуації в Україні. Запропоновано нові критерії оцінювання сучасної економіки України (креативність, інноваційність, технологічна активність підприємництва), що визначають присутність українського бізнесу в нових сегментах міжнародних ринків.

8. Доведено доцільність запровадження нового механізму організації підприємницької діяльності, де інституційні чинники мають діяти у напрямі забезпечення безпеки бізнесу, зменшення трансакційних витрат, забезпечення ефективності та сприятливості бізнес-середовища. Розроблено підхід щодо визначення критично важливих складових інфраструктури розвитку бізнесу.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Еволюційний підхід до тлумачення змісту поняття
«економічна безпека суб'єкта підприємництва»

Таблиця А.1

Теоретичні підходи	Характеристики підходів	Періоди дослідження, автори
Теорії підприємництва	Поняття економічної безпеки підприємства не виокремлювалося, але при характеристиці підприємницької діяльності зазначалося, що безпека ідеї, майна підприємця є невід'ємною частиною підприємницької діяльності, яка потребує захисту	XVIII – поч. XX ст. (Р. Кантільон, А. Сміт, Ж.-Б. Сей, Й. Шумпетер)
Неокласична теорія	Основою безпеки діяльності підприємства вважалася можливість доступу суб'єкта підприємницької діяльності до економічних ресурсів	кін. XIX – XX ст. (К. Менгер, Бем-Баверк, Дж. Мід, М. Фрідмен)
Теорія стратегічного планування	Стратегічне планування розглядалося як важлива складова безпеки підприємства	60-ті рр. XX ст. (І. Ансофф)
Еволюційний підхід	Безпека підприємства розглядалася через вплив конкурентів та інституцій зовнішнього середовища	80-ті рр. XX ст.
Концепція агентської моделі	Важливим аспектом гарантування економічної безпеки виступала взаємоузгодженість інтересів власників та апарату управління підприємством	70-ті рр. XX ст. (В. Меклінг та М. Дженсен)
Безпека підприємства з позицій ризик-менеджменту	Економічна безпека підприємства ототожнювалася з типологізацією економічних ризиків його діяльності, оцінюванням їх ймовірності та визначенням засобів нівелювання	60-80-ті рр. XX ст. (Дж. Стігліц)
Інтеграційна концепція	Безпека підприємства розглядалася з огляду не на захищеність майна, а на максимально ефективне використання його ресурсного забезпечення	80-90-ті рр. XX ст.
Теорія виживання	Актуалізувалася проблема виживання (а отже й безпеки) суб'єкта господарювання в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої загрози, зокрема у перехідні періоди	90-ті рр. XX ст. (І. Чумарін)
Підхід до управління безпекою підприємства	У складних економіко-правових умовах обґрунтовувалася доцільність посилення безпеки підприємницької діяльності як складової господарської діяльності підприємства	90-ті рр. XX ст. (З. Варналій, В. Сенчагов, М. Єрмошенко, Л. Абалкін)
Підхід забезпечення збереження комерційної таємниці	Пріоритетним напрямком у забезпеченні економічної безпеки підприємства вважався захист інформації	90-ті рр. XX ст. (В. Барсуков, В. Белов, А. Полдянський, И. Василевський.)
Ресурсно-функціональний підхід	Безпека підприємства визначається рівнем забезпеченості його функціонально-структурних складових (фінансової, кадрової, інформаційної, техніко-технологічної, екологічної, політико-правової, силової, продуктової та ін.)	90-ті рр. XX ст. (С. Покропивний, В. Геєць, М. Кизим, О. Черняк)

Таблиця А.2

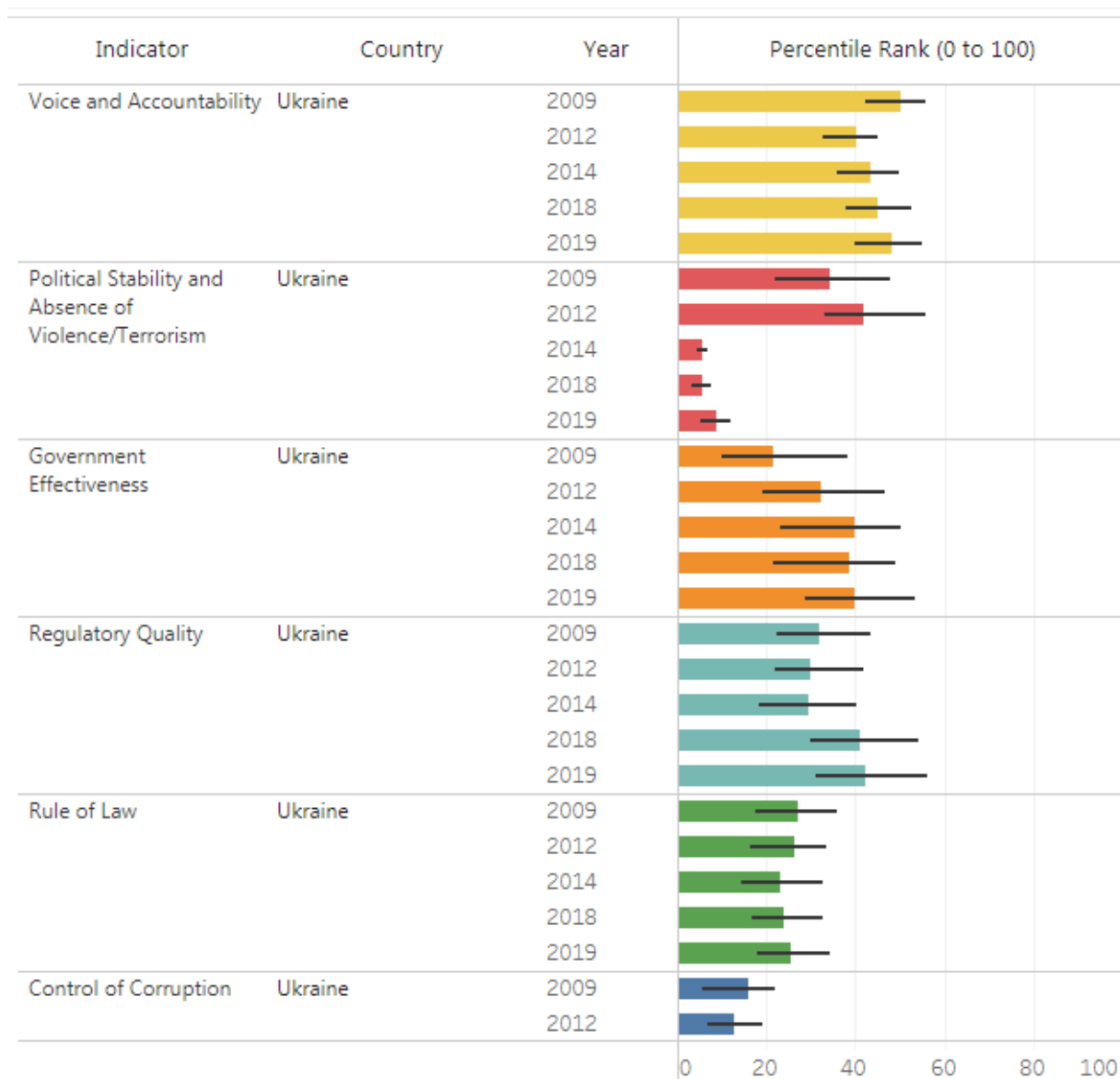
Міжнародні компаративні індексні системи оцінки бізнес середовища

№ з/п	Назва системи оцінки	Організація, що здійснює оцінювання	Мета дослідження	Індикатори, що використовуються, методика розрахунку
1	Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business, DB)	Світовий Банк (World Bank)	Порівняння простоти підприємницької діяльності між країнами світу, дослідження впливу регуляції бізнесу державою на економічне зростання	Загальний індекс базується на десяти внутрішніх індикаторах: реєстрація підприємств, отримання дозволів на будівництво, підключення до електромереж, реєстрація власності, доступ до кредитів, захист прав інвесторів, оподаткування, міжнародна торгівля, забезпечення виконання контрактів, ліквідація підприємств. Індекс не враховує загальніші умови – інфраструктура, інфляція та злочинність.
2	Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index, GCI)	Всесвітній економічний форум (World Economic Forum)	Вимірювання конкурентоспроможності національних економік як здатності країни забезпечувати стабільні середньострокові темпи економічного зростання	98 індикаторів, які згруповано в 12 узагальнюючих показників – драйверів продуктивності, які визначають рівень конкурентоспроможності країни. Третина індикаторів – статистичні дані, решта – експертні оцінки.
3	Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom, IEF)	The Heritage Foundation, The Wall Street Journal	Дослідження економічних процесів щодо відсутності урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживання товарів і послуг, за винятком не обхідної громадянам захисту і підтримки свободи	12 показників у 4 групах: верховенство права (захист права власності, ефективність судової системи та урядова сумлінність), обмеження уряду (податковий тягар, витрати держави, фінансовий стан), ефективність регулювання (монетарна свобода, свобода підприємництва та ринку праці) та відкритість ринків (свобода інвестування та торгівлі, фінансова свобода). За кожним показником оцінка від 0 до 100 балів. Індекс – середня арифметична.
4	Всесвітні індикатори державного управління (The Worldwide Governance Indicators, WGI)	Світовий Банк (World Bank)	Вимірювання досягнень країн світу в якості і ефективності державного управління	6 ключових індикаторів на основі більш ніж 400 показників (статистичних та експертних оцінок): врахування думки населення та підзвітність державних органів, політична стабільність і відсутність насильства, ефективність роботи уряду, якість законодавства, верховенство закону, стримування корупції.
5	Міжнародний індекс захисту прав власності (The International Property Right Index, IPRI)	Міжнародний Альянс прав власності (The Property Rights Alliance)	Вивчення стану та ефективності захисту прав приватної власності (фізичної та інтелектуальної).	Показники міжнародних організацій об'єднані в три основні категорії: правове і політичне середовище, права на фізичну власність, права на інтелектуальну власність. Оцінка від 1 до 10.
6	Індекс сприйняття корупції (The Corruption Perceptions Index, CPI)	Міжнародна неурядова організація (Transparency International)	Вимірюється загальний ступінь поширеності корупції (частотність і/або обсяг хабарів) в державному і економічному секторах.	Експертні оцінки за результатами глобального опитування підприємств, аналітиків по оцінці комерційних ризиків, а також фахівців з різних міжнародних організацій. Індекс ранжує країни і території за шкалою від 0 (найвищий рівень корупції) до 100 (найнижчий рівень корупції).
7	Індекс стійкості суспільства (Sustainable Society Index, SSI)	Фонд сталого суспільства (Sustainable Society Foundation)	Вимірювання досягнень країн світу з точки зору стійкості суспільного розвитку.	Індекс вимірює досягнення країни за шкалою від 0 (найменший ступінь стійкості) до 10 (найвищий ступінь стійкості) на основі 24 показників в трьох базових категоріях: економічний, соціальний та екологічний розвиток.

Джерело: систематизовано та складено автором

ДОДАТОК Б

Динаміка Всесвітніх індикаторів державного управління України (Worldwide Governance Indicators) за результатами дослідження Світового Банку

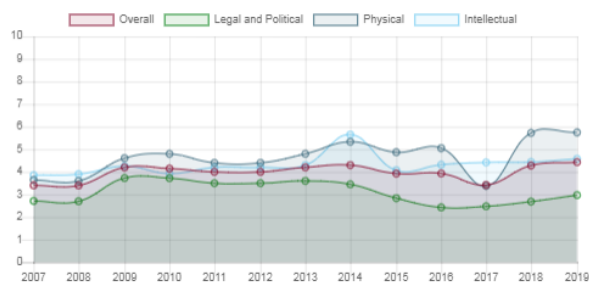
Джерело: за рейтингом WGI Світового Банку [4]

ДОДАТОК В

Динаміка індикаторів Міжнародного індексу захисту прав власності
(International Property Right Index) України протягом 2007-2019 рр.

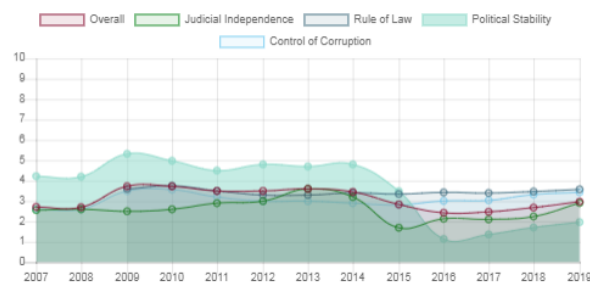
за результатами дослідження The Property Rights Alliance

Україна - загальний бал IPRI

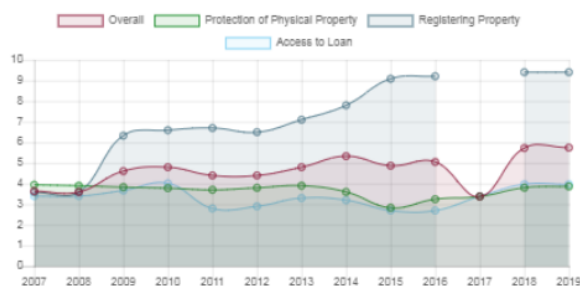
Статистика	Оцінка	Глобальний	Регіон	2019 р
Загалом	4.432	109	23	2019 р
Юридична та політична	2.971	120	25	2019 р
Фізичний	5.747	101	24	2019 р
Інтелектуальна	4.578	88	15	2019 р
Статистика	Оцінка	Глобальний	Регіон	Рік

Україна - правове та політичне середовище

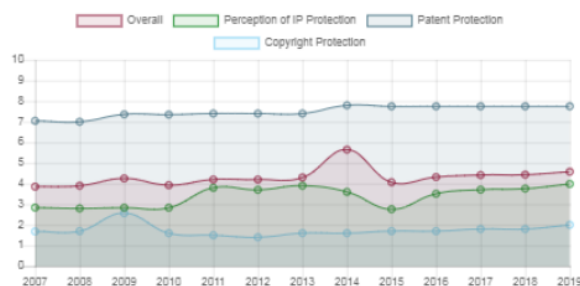
Статистика	Оцінка	Глобальний	Регіон	2019 р
Загалом	2.971	120	25	2019 р
Судова незалежність	2.906	108	20	2019 р
Верховенство права	3.577	107	24	2019 р
Політична стабільність	1.968	123	25	2019 р
Контроль корупції	3.432	107	21	2019 р
Статистика	Оцінка	Глобальний	Регіон	Рік

Україна - Права на фізичну власність

Статистика	Оцінка	Глобальний	Регіон	2019 р
Загалом	5.747	101	24	2019 р
Захист фізичного майна	3.867	118	24	2019 р
Реєстрація власності	9.406	47	15	2019 р
Легкість доступу до позик	3.968	95	19	2019 р
Статистика	Оцінка	Глобальний	Регіон	Рік

Україна - Права інтелектуальної власності

Статистика	Оцінка	Глобальний	Регіон	2019 р
Загалом	4.578	88	15	2019 р
Сприйняття захисту ІВ	3.986	105	22	2019 р
Патентний захист	7.750	43	6	2019 р
Авторське право Піратство	2.000	93	21	2019 р
Статистика	Оцінка	Глобальний	Регіон	Рік

Джерело: за рейтингом IPRI The Property Rights Alliance [5]

ДОДАТОК Г

Порівняльна характеристика авторських підходів до аналізу та оцінювання економічної безпеки бізнесу

№	Автор	Переваги	Недоліки
Підхід на основі аналізу фінансового стану бізнесу			
1	Іванова Н.В.	- доступність даних; - результат визначається на основі комплексного показника; - чітка градація станів (шкала); - можливість застосовувати для різних сфер бізнесу та порівнювати	- аналізує лише фінансову складову економічної безпеки; - великий обсяг розрахунків
Прибутково-інвестиційний підхід			
2	Козаченко Г.В., Ляшенко О.М.	- визначені окремо рівні безпеки для підприємств монополістів; - можливість застосування для малих бізнесових структур; - не складний порядок розрахунків	- не для усіх розрахунків легко знайти чіткі об'єктивні дані; - підхід заснований на отриманні чистого економічного ефекту
3	Шутяк Ю.В.	- простота розрахунків; - можливість порівняння різних сфер бізнесу	- аналіз економічної безпеки лише з точки зору відтворення
Тримірний підхід			
4	Довбня С.Б., Гічова Н.Ю.	- виділення головних форм економічної безпеки, таких як поточної, тактичної та стратегічної; - охоплює різні сторони діяльності; - чітко характеризує показники у межах запропонованих складових	- значний обсяг розрахунків; - суб'єктивний підхід до визначення коефіцієнтів значимості показників; - складність у визначенні перспективних індикаторів економічної безпеки бізнесу
Ресурсно-функціональний підхід			
5	Мельник Л.Г., Карінцева О.І. та Ілляшенко С.І.	- зрозумілість даних; - вільний розрахунок деяких складових; чітке виділення станів економічної безпеки; розширена оцінка економічної безпеки	- індивідуальна оцінка окремих складових економічної безпеки; - складність розрахунків окремих складових; - велика кількість розрахунків
6	Кравчук О.Я., Кравчук П.Я.	- доступність даних; - простота визначення; - пропонується перелік показників у межах функціональних складових економічної безпеки; - володіє різноманітними сторони діяльності бізнесу	- відсутня чіткий рейтинг градації стану економічної безпеки бізнесу; - надає можливість порівнювати стан економічної безпеки бізнесу лише ідентичного виду діяльності
Індикаторно-індексний підхід			
7	Ковальов Д., Сухорукова Т.	- охоплює різні сторони діяльності бізнесу та фактори, що впливають на економічну безпеку	- значні розміри розрахунків; - складність визначення рівня індикатора для порівняння з нормативними значеннями

ДОДАТОК Д

Розподіл респондентів за ключовими характеристиками в експериментальному дослідженні «Стан корупції в Україні на 2019 рік»

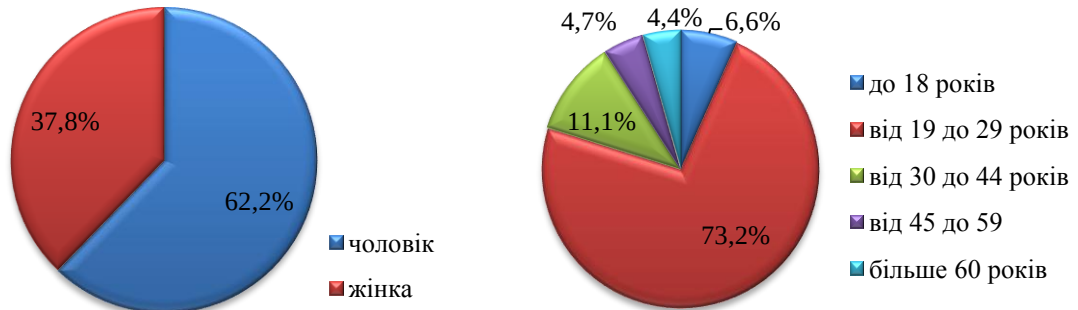

Рис. Д.1. Розподіл респондентів за статтю та віком

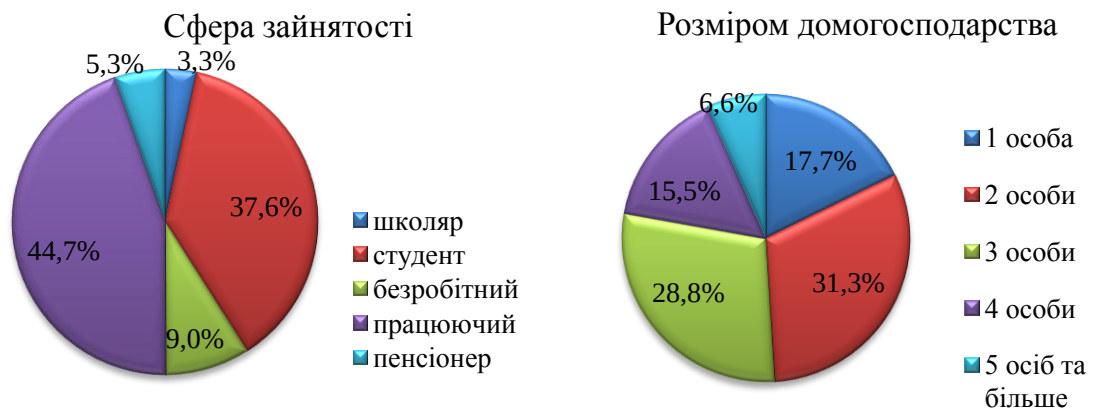

Рис. Д.2. Розподіл респондентів за сферою зайнятості та розміром домогосподарства

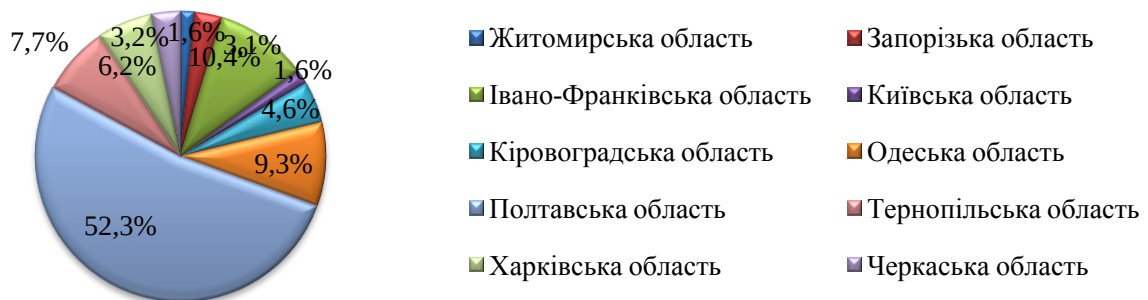

Рис. Д.3. Розподіл респондентів за областями проживання

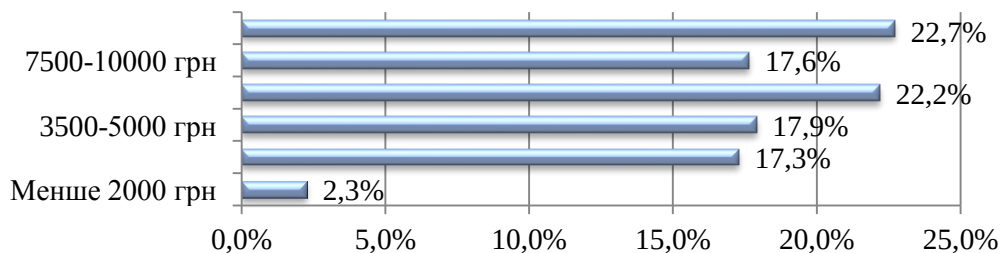

Рис. Д.4. Сумарний дохід домогосподарства

Результати авторського експериментального дослідження «Стан корупції в Україні на 2019 рік»

На Вашу думку, хто відповідальний за подолання корупції в Україні?

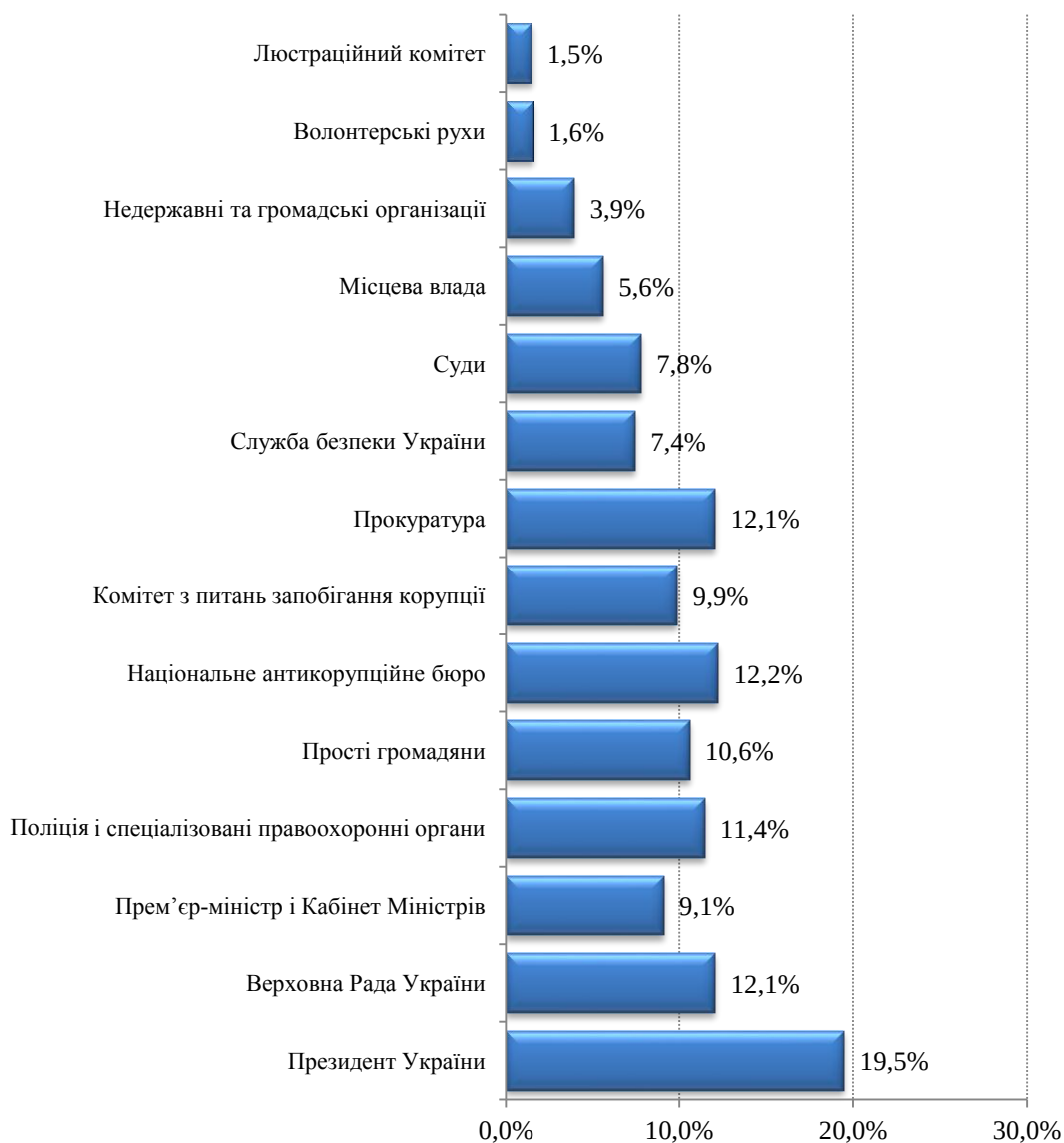

Рис. Д.5. Розподіл органів влади за рівнем відповідальності щодо подолання корупції в Україні

Наскільки Ви довіряєте таким органам та гілкам влади?

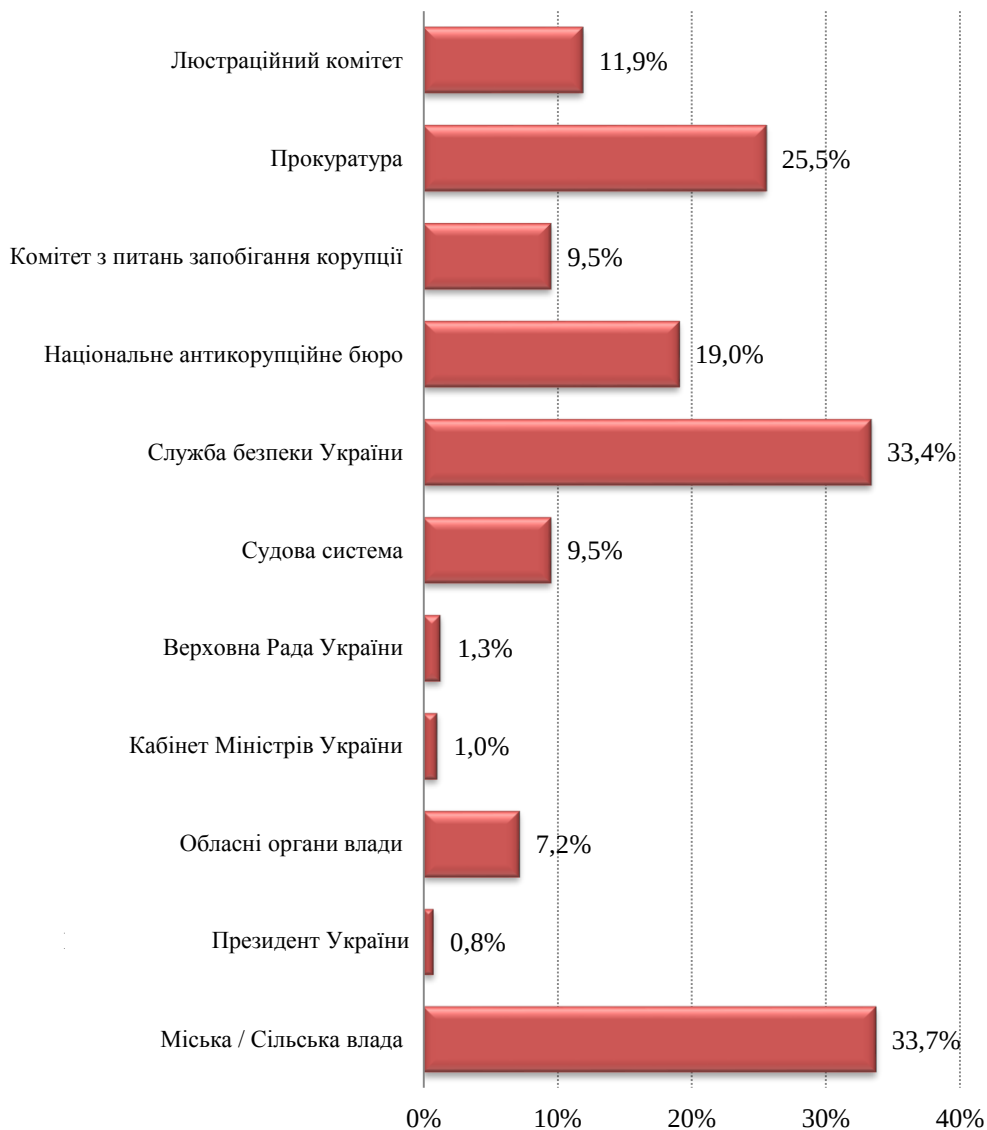

Рис. Д.6. Рівень довіри до органів та гілок влади, відповідальних за подолання корупції в Україні

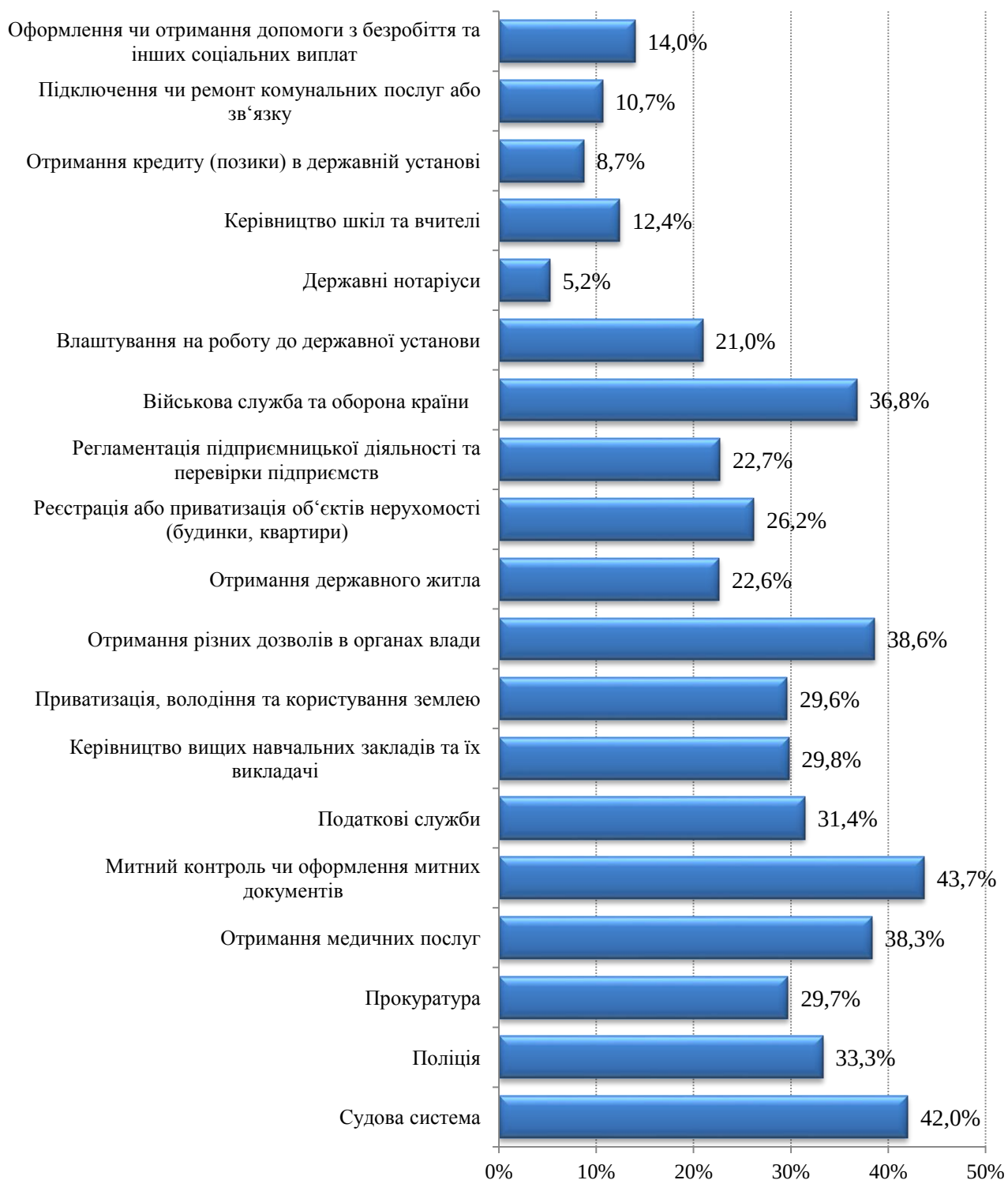

Рис. Д.7. Рівень довіри до органів та гілок влади, відповідальних за подолання корупції в Україні

Рис. Д.8. Заходи, які готові вживати суб'єкти бізнесу та населення для захисту своїх прав та подолання корупції в Україні

ДОДАТОК Ж

Кореляційно-регресійний аналіз залежності рівня економічної безпеки від рівня тіньової економіки

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	-0,689912939
R Square	0,475979864
Adjusted R Square	0,388643174
Standard Error	4,613831413
Observations	8

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	1	116,0153082	116,0153082	5,44994168	0,058279889
Residual	6	127,7246418	21,28744031		
Total	7	243,73995			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	89,89771005	18,41252016	4,882422899	0,00275946	44,84389626	134,9515238	44,84389626	134,9515238
X Variable 1	-1,236540362	0,52967853	-2,33451101	0,05827989	-2,532617035	0,05953631	2,532617035	0,05953631

RESIDUAL OUTPUT

<i>Observation</i>	<i>Predicted Y</i>	<i>Residuals</i>
1	47,85533773	-2,565337727
2	47,85533773	-0,065337727
3	46,61879736	3,221202636
4	39,19955519	1,500444811
5	45,382257	-8,682257002
6	47,85533773	1,954662273
7	47,85533773	5,364662273
8	54,03803954	-0,728039539

ДОДАТОК К

Кореляційно-регресійний аналіз залежності рівня економічної безпеки від індексу сприйняття корупції

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,519994512
R Square	0,270394292
Adjusted R Square	0,148793341
Standard Error	5,444172094
Observations	8

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	1	65,90589129	65,90589	2,223619877	0,186507827
Residual	6	177,8340587	29,63901		
Total	7	243,73995			

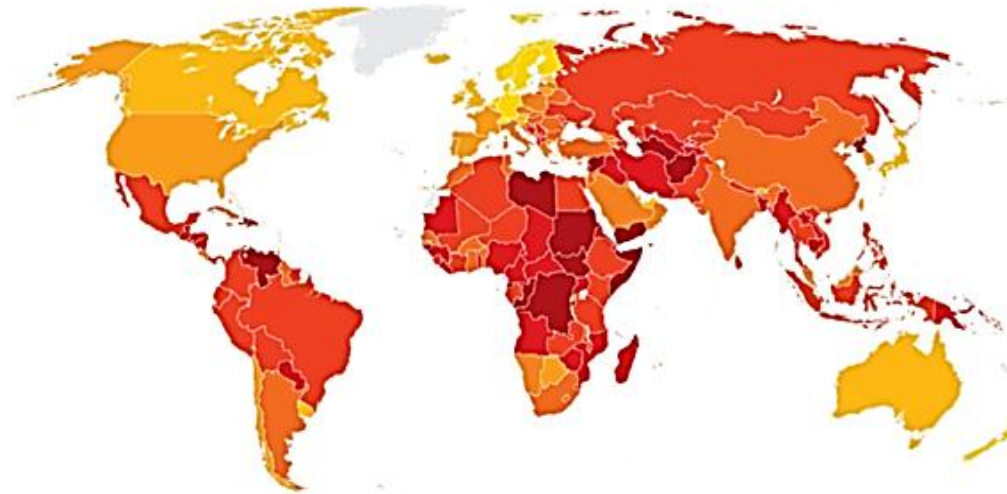
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	19,27571429	18,7465723	1,028226	0,343498106	-26,59549565	65,14692423	-26,59549565	65,14692423
X Variable 1	1,015772994	0,681187059	1,491181	0,186507827	-0,651031692	2,682577681	-0,651031692	2,682577681

RESIDUAL OUTPUT

<i>Observation</i>	<i>Predicted Y</i>	<i>Residuals</i>
1	42,63849315	2,651506849
2	45,68581213	2,104187867
3	44,67003914	5,169960861
4	45,68581213	-4,985812133
5	46,70158513	-10,00158513
6	49,74890411	0,06109589
7	51,7804501	1,439549902
8	49,74890411	3,56109589

ДОДАТОК Л

Індекс сприйняття корупції у 2020 році (рейтинг країн світу організації «Transparency International»)

SCORE	COUNTRY/TERRITORY	RANK
88	Denmark	1
88	New Zealand	1
85	Finland	3
85	Singapore	3
85	Sweden	3
84	Switzerland	7
84	Norway	7
82	Netherlands	8
80	Germany	9
80	Luxembourg	9
77	Australia	11
77	Canada	11
77	Hong Kong	11
77	United Kingdom	11
76	Austria	15
76	Belgium	15
76	Estonia	17
76	Iceland	17
76	Japan	19
72	Ireland	20
71	United Arab Emirates	21
71	Uruguay	21
69	France	23
68	Bhutan	24
67	Chile	25
67	United States	25
66	Seychelles	27
65	Taiwan	28
64	Barbados	29
63	Bahamas	30
63	Qatar	30
62	Spain	32
61	Korea, South	33
61	Portugal	33
60	Botswana	35
60	Brunei	35
60	Darussalam	35
60	Israel	35
60	Lithuania	35
60	Slovenia	35
60	Saint Vincent and the Grenadines	40
58	Cabo Verde	41
57	Costa Rica	42
57	Cyprus	42
57	Latvia	42
56	Georgia	45
56	Poland	45
56	Saint Lucia	45
55	Dominica	48
54	Czechia	49
54	Oman	49
54	Rwanda	49
53	Grenada	52
53	Italy	52
53	Malta	52
53	Mauritius	52
53	Saudi Arabia	52
53	Malaysia	57
53	Namibia	57
53	Greece	59
53	Armenia	60
53	Jordan	60
53	Slovakia	60
53	Belarus	63
53	Croatia	63
53	Cuba	63
53	Sao Tome and Principe	63
53	Montenegro	67
45	Senegal	67
44	Bulgaria	69
44	Hungary	69
44	Jamaica	69
44	Romania	69
44	South Africa	69
44	Tunisia	69
43	Ghana	75
43	Maldives	75
43	Vanuatu	75
42	Argentina	78
42	Bahrain	78
42	China	78
42	Kuwait	78
42	Solomon Islands	78
41	Benin	83
41	Guyana	83
41	Lesotho	83
40	Burkina Faso	86
40	India	86
40	Morocco	86
40	Timor-Leste	86
40	Trinidad and Tobago	86

86	Turkey	86	35	Panama	111	38	Dominican Republic	137	22	Nicaragua	159
86	Colombia	92	34	Moldova	115	38	Guinea	137	21	Cambodia	160
86	Ecuador	92	34	Philippines	115	38	Liberia	137	21	Chad	160
86	Brazil	94	33	Egypt	117	38	Myanmar	137	21	Comoros	160
86	Ethiopia	94	33	Samoa	117	38	Paraguay	137	21	Eritrea	160
86	Kazakhstan	94	33	Nepal	117	38	Angola	142	19	Afghanistan	165
86	Peru	94	33	Sierra Leone	117	37	Djibouti	142	19	Burundi	165
86	Serbia	94	33	Ukraine	117	37	Papua New Guinea	142	19	Congo	165
86	Sri Lanka	94	33	Zambia	117	37	Uganda	142	19	Guinea-Bissau	165
86	Suriname	94	32	Niger	123	37	Bangladesh	146	18	Turkmenistan	165
86	Tanzania	94	31	Bolivia	124	36	Central African Republic	146	18	Democratic Republic of the Congo	170
86	Gambia	102	31	Kenya	124	36	Uzbekistan	146	18	Mali	170
86	Indonesia	102	31	Kyrgyzstan	124	35	Cameroon	149	18	Korea, North	170
86	Albania	104	31	Mexico	124	35	Guatemala	149	17	Libya	173
86	Algeria	104	30	Pakistan	124	35	Iran	149	16	Equatorial Guinea	174
86	Cote d'Ivoire	104	30	Azerbaijan	129	35	Lebanon	149	16	Sudan	174
86	El Salvador	104	30	Gabon	129	35	Madagascar	149	15	Venezuela	176
86	Kosovo	104	30	Malawi	129	35	Mozambique	149	15	Yemen	176
86	Thailand	104	30	Russia	129	35	Niger	149	14	Syria	178
86	Vietnam	104	30	Laos	134	35	Honduras	157	12	South Sudan	179
86	Bosnia and Herzegovina	111	29	Mauritania	134	34	Zimbabwe	157			
86	Mongolia	111	29	Togo	134	34					
86	North Macedonia	111	29								

ДОДАТОК Н

Таблиця 1

Показники оцінювання стану інфраструктури бізнес-середовища за
транспортною складовою

Позначення	Показник
Показники матеріального забезпечення складових логістичної системи	
X ₁₁	Довжина автомобільних доріг 1 категорії (км)
X ₁₂	Довжина автомобільних доріг 2 категорії (км)
X ₁₃	Довжина автомобільних доріг 3 категорії (км)
X ₁₄	Довжина автомобільних доріг 4 категорії (км)
X ₁₅	Довжина автомобільних доріг 5 категорії (км)
X ₁₆	Кількість автозаправок (од)
X ₂₁	Кількість локомотивів (од)
X ₂₂	Кількість вантажних вагонів (тис.)
X ₂₃	Кількість пасажирських вагонів (тис.)
X ₂₄	Експлуатаційна довжина залізничних колій (тис. км)
X ₃₁	Кількість літаків та вертольотів (од)
X ₃₂	Використання пасажиромісткості літаків та вертольотів (%)
X ₄₁	Кількість річкових суден (од)
X ₄₂	Експлуатаційна довжина річкових судноплавних шляхів(тис. км)
X ₅₁	Кількість морських суден (од)
Показники результативності використання складових логістичної системи	
y ₁₁	Експорт послуг автомобільного транспорту (тис. дол. США)
y ₁₂	Перевезення вантажів автомобільним транспортом (млн. т)
y ₁₃	Вантажообіг автомобільного транспорту (млрд.ткм)
y ₁₄	Перевезення пасажирів автомобільним транспортом (млн)
y ₁₅	Пасажирообіг автомобільного транспорту (млрд паскм)
y ₂₁	Експорт послуг залізничного транспорту (тис. дол. США)
y ₂₂	Перевезення вантажів залізничним транспортом (млн. т)
y ₂₃	Вантажообіг залізничного транспорту (млрд.ткм)
y ₂₄	Перевезення пасажирів залізничним транспортом (млн)
y ₂₅	Пасажирообіг залізничного транспорту (млрд паскм)
y ₃₁	Експорт послуг повітряного транспорту (тис. дол. США)
y ₃₂	Вантажообіг повітряного транспорту (млрд.ткм)
y ₃₃	Перевезення пасажирів повітряним транспортом (млн)
y ₃₄	Пасажирообіг повітряного транспорту (млрд паскм)
y ₄₁	Перевезення вантажів річковим транспортом (млн. т)
y ₄₂	Вантажообіг річкового транспорту (млрд.ткм)
y ₄₃	Перевезення пасажирів річковим транспортом (млн)
y ₅₁	Експорт послуг морського транспорту (тис. дол. США)
y ₅₂	Перевезення вантажів морським транспортом (млн. т)
y ₅₃	Вантажообіг морського транспорту (млрд.ткм)
y ₅₄	Перевезення пасажирів морським транспортом (млн)

Таблиця 2

Інтегральні оцінки результативності використання
ІСт України

Роки	Види транспорту					Інтегральна оцінка системи в цілому
	Автомобільний	Залізничний	Повітряний	Річковий	Морський	
2010	0,7664	0,8354	0,4032	0,9999	0,9975	0,8937
2011	0,8868	1,0000	0,5187	0,8023	0,9847	0,9394
2012	0,8782	0,9237	0,5287	0,6288	0,8793	0,8565
2013	0,8549	0,8721	0,3643	0,0140	0,7471	0,7074
2014	0,5670	0,5165	0,1444	0,5297	0,5147	0,5286
2015	0,0917	0,3717	0,1411	0,1227	0,2927	0,2442
2016	0,0927	0,3262	0,2782	0,0827	0,2026	0,1963
2017	0,1615	0,0783	0,2942	0,1840	0,0824	0,1146
2018	0,2089	0,0372	0,4546	0,2322	0,0023	0,0946
2019	0,1572	0,0031	0,5967	0,2264	0,0295	0,0810

Таблиця 3

Інтегральні оцінки забезпечення діяльності ІСт України

Роки	Види транспорту					Інтегральна оцінка системи в цілому
	Автомобільний	Залізничний	Повітряний	Річковий	Морський	
2010	0,7693	0,9619	0,6073	1,0000	0,1477	0,7080
2011	0,8515	0,8466	0,5436	0,9156	0,0818	0,7559
2012	0,8000	0,8957	0,5776	0,9156	0,0818	0,6992
2013	0,8018	0,7249	0,4683	0,9156	0,0818	0,5715
2014	0,1359	0,4463	0,2021	0,0000	0,6515	0,5546
2015	0,1622	0,4165	0,2700	0,0450	0,6784	0,3009
2016	0,1555	0,3314	0,3066	0,0382	0,6807	0,2814
2017	0,1303	0,0396	0,3068	0,4368	1,0000	0,2956
2018	0,0675	0,0480	0,3466	0,2606	0,5000	0,2125
2019	0,0589	0,0378	0,4202	0,2164	0,0000	0,0928

Додаток Н
Таблиця 4

Залежність між показниками результативності використання та показниками матеріального забезпечення ІСт України та її підсистем

i	Підсистема ІСт	Коефіцієнт кореляції	Рівняння регресії	Критерій Фішера	Коефіцієнт еластичності
1	Автомобільний транспорт	0,92	$W_1 = 0,914V_1 + 0,107$	44,18	0,335
2	Залізничний транспорт	0,976	$W_2 = 1,04V_2 + 0,0025$	159,64	0,94
3	Повітряний транспорт	0,734	$W_3 = 0,828V_3 + 0,037$	9,356	0,9
4	Річковий транспорт	0,56	$W_4 = 0,45V_4 + 0,169$	3,639	0,36
5	Морський транспорт	-0,574	$W_5 = -0,655V_5 + 0,729$	3,927	0
	ІСт	0,92	$W_3 = 1,225V_3 + 0,072$	44,42	2,14

№ 389
- 7 - 12 2020

У спеціалізовану вчену раду
Національного університету
«Полтавська політехніка імені
Юрія Кондратюка»

*Про впровадження результатів
дисертаційної роботи*

ДОВІДКА

Результати, висновки та пропозиції, що викладені в дисертаційній роботі Іванюка Богдана Михайловича, відзначаємо актуальність та своєчасність проведеного дослідження, його наукову і практичну значущість. Використання запропонованих розробок автора дозволить вдосконалити процеси управління та організації функціонування системи економічної безпеки бізнесу.

Реалізація запропонованих дисертантом підходів до визначення пріоритетів державної економічної політики, що вимагають переоцінювання ролі і впливу традиційних факторів на економічну безпеку бізнесу і формування бізнес-середовища (економічні, політичні, інституційні, інфраструктурні, соціокультурні та інші); передбачає впровадження нових, більш дієвих економічних механізмів управління економікою як на рівні підприємств, так і країни в цілому, спрямованих на усунення бар'єрів, перешкод, ризиків, загроз, що змінюють умови реалізації потенціалу розвитку бізнесу в умовах пандемії COVID-19.

Президент,
д.е.н. професор
Академік УАН

Щелкунов В.І.

**СПІЛКА
ПІДПРИЄМЦІВ
МАЛИХ, СЕРЕДНІХ І
ПРИВАТИЗОВАНИХ
ПІДПРИЄМСТВ
УКРАЇНИ**

**THE UNION OF THE
ENTREPRENEURS OF
SMALL, MEDIUM-SIZED
AND PRIVATIZED
ENTERPRISES OF
UKRAINE**

№ 75/1
17.12.2020р.

**Спеціалізована вчена рада
Національного університету
«Полтавська політехніка імені
Юрія Кондратюка»**

*Про впровадження результатів
дисертаційної роботи*

**ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Іванюка Богдана Михайловича в практичній діяльності
Спілки підприємців малих, середніх і приватизованих
підприємств України**

В дисертаційній роботі Іванюка Богдана Михайловича на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук розглянуто актуальні питання формування економічної безпеки бізнесу, які ґрунтуються на визначених пріоритетах безпечного й сприятливого бізнес-середовища.

Висновки та пропозиції дисертації мають науково-теоретичні та практичні аспекти. Зокрема, необхідно відзначити рекомендації щодо вдосконалення державної економічної політики й механізму формування інтегрованої системи забезпечення економічної безпеки та вдосконалення бізнес-середовища, спрямованих на усунення бар'єрів, перешкод, ризиків, загроз, що змінюють умови реалізації потенціалу розвитку бізнесу в умовах посилення впливу глобальних викликів.

Представлені висновки та рекомендації на основі проведеної дисертаційної роботи Іванюка Б.М. містять достатній теоретичний рівень і практичну значущість. Вони були враховані при розробці Програми дій Ради та виконавчої дирекції Спілки підприємців малих, середніх і приватизованих підприємств України по реалізації Основних напрямків розвитку Спілки, а також регіональних програм розвитку підприємництва.

**Перший віце-президент,
генеральний директор**

В.М. Биковець

01601, м.Київ, Бульварно-Кудрявська, 22, оф.37
тел./факс +38(044) 486-38-82, office@smpu.kiev.ua, <http://www.spmsspku.kiev.ua>
п/р26008243268 в ПАТ АБ "Укргазбанк" м.Києва, МФО 320478, ЗКПО 20076330

Вих. № 342
від 10 грудня 2020

Спеціалізований вченій раді
Національного університету
«Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

Щодо впровадження результатів
дисертаційної роботи

ДОВІДКА

Результати дисертаційної роботи Іванюка Богдана Михайловича використані в процесі діяльності ТОВ «Рош Україна», а саме враховувався запропонований автором захисний підхід забезпечення економічної безпеки бізнесу. Сутність якого полягає в організації системи економічної безпеки бізнесу на засадах своєчасного виявлення та запобігання як зовнішнім, так і внутрішнім небезпекам і загрозам.

Практичне значення запропонованого автором наукового підходу сприятиме забезпеченню захищеності функціонування підприємства й досягнення його стратегічних та тактичних цілей і завдань в умовах глобальних викликів та загроз.

Директор департаменту безпеки
та якості

Пожиганов П. І.

**МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА
ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»**

Першотравневий проспект, 24, м. Полтава, Україна, 36011

Тел./факс +38 (0532) 56-98-94;

+38 (0532) 60-87-30 (приймальня)

сайт: www.nupp.edu.ua

e-mail: rector@nupp.edu.ua; kanc@nupp.edu.ua

код згідно з ЄДРПОУ 02071100

**MINISTRY OF
EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
NATIONAL UNIVERSITY
«YURI KONDRATYUK
POLTAVA POLYTECHNIC»**

Pershotravneva Avenue 24, Poltava, 36011, Ukraine

Tel./fax +38 (0532) 56-98-94;

+38 (0532) 60-87-30 (reception)

web: www.nupp.edu.ua

e-mail: rector@nupp.edu.ua; kanc@nupp.edu.ua

USREOU code 02071100

від 08.10 2020 р. № 52-9-1926

на № _____ від _____ 20__ р.

У спеціалізовану вчену раду

Про впровадження результатів
дисертаційної роботи

ДОВІДКА

Наукові розробки, висновки та рекомендації дисертаційної роботи Іванюка Богдана Михайловича за темою: «Формування економічної безпеки бізнесу в Україні» впроваджені у навчальний процес при викладанні лекційних курсів та проведенні семінарських занять з навчальних дисциплін «Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки підприємства», «Сучасні наукові дослідження у галузі економічної безпеки», «Методологія наукових досліджень» у Національному університеті «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Зокрема, теоретичні положення дисертації використанні при викладанні лекцій за навчальною дисципліною «Теорія безпеки соціально-економічних систем» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти.

Проректор з наукової та
міжнародної роботи

Світлана СІВІЦЬКА